

138051 6

**Sözyitimli İki Olguda
Türkçe
Biçimbirim Kullanımının Betimlenmesi
ve Kendiliğinden İyileşmenin İzlenmesi:
Örnekolay Çalışması**

**İlknur MAVİŞ
(Doktora Tezi)**

Eskişehir, 1999

**SÖZYİTİMLİ İKİ OLGUDA
TÜRKÇE
BİÇİMBİRİM KULLANIMININ BETİMLENMESİ
ve
KENDİLİĞİNDEN İYİLEŞMENİN İZLENMESİ:
ÖRNEKOLAY ÇALIŞMASI**

İlknur MAVİŞ /

**DOKTORA TEZİ
Özel Eğitim Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Seyhun TOPBAŞ**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Mayıs 1999**

DOKTORA TEZ ÖZÜ

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Seyhun TOPBAŞ

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs 1999

Bu araştırma anadili Türkçe olan tutuk sözyitimli bireylerin, olgunun ilk evrelerinden itibaren belli aralarla gözlenerek Türkçe biçimbirim bilgilerine ilişkin ad çekim ekleri, çoğul ve iyelik ekleri yetilerinin kendiliğinden gelişiminin izlenmesi ve durumun saptanması amacıyla yapılmıştır.

Araştırma, sözyitimli olguların sözel dil ve işitsel anlamalarının gözlemlendiği durum saptamaya yönelik özgül örnek olay modeline göre desenlenmiştir. Az denekle uygulama kolaylığı getiren bu modelde niceliksel analizden daha çok niteliksel veri toplama ve çözümleme tekniğinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın denekleri, Anadolu Üniversitesi Mediko Sosyal Hastanesi Nöroloji Servisine başvuran ve kendilerine sözyitimi tanısı konmuş olgular içinden - ölçüte göre örnekleme yöntemi temel alınarak- seçilmiş kadın ve erkek olgular K.K ve M.A'dır. Araştırma sürecinin gerçekleştirilebilmesi için sözyitimli olguların ad çekim eklerini kullanımlarını ve sözel anlamalarını değerlendiren bir ölçü aracı geliştirilmiştir. Araştırmanın kendiliğinden konuşma kısmı herbiri en az 20 dakikadan oluşan olgu-görüşmecisi arasındaki serbest konuşmadan oluşmuştur. İkinci kısmı ise yarı-yapılandırılmış bir çalışma olup olgudan kullanması beklenen ekleri içeren tümcelerin üretilmesi için 20 adet resim takımından oluşmuştur. Sözel anlamamanın değerlendirilmesi için ise yine aynı eklerin denendiği 4 resimden birini seçme şeklinde yapılmıştır. Veri toplama aşamasında dışardan katılmalı gözlem ve görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın başlıca bulguları şunlardır: Sözyitimli olguların geçirdikleri beyin hasarı sonrasını izleyen 5 ay boyunca anlam işlevli sözcükleri ve ad çekim eklerini korudukları gözlenmiştir. Bu aylar boyunca üretim gelişmelerinde sonucu çok etkilemeyen

dalgalanmalar görülmüştür. Kendiliğinden iyileşmeden söz etmek çok güç olmakla birlikte, en verimli görüşme ayları her ikisi için de 3.ve 4. aylar olarak belirlenmiştir. Son görüşme ayından sonra sözel üretimlerinin artacağı veya düşeceği konusunda fikir yürütmek olası değildir. Alanyazında da belirtildiği gibi, ‘Broca sözyitimlilerde eksiltme/yer değiştirme özelliklerinin gözlemlendiği’ ile ilgili geleneksel inancı doğrulayacak oranda örnekler bu çalışmanın olgularında gözlenmemiştir ama parafazi örneklerinin varlığı da yadsınamaz. Broca ve Transkortikal motor sözyitimli olgularda çok seyrek görülen bu tür hataların konuşulan dile özgü olup olmadığı ileri bir araştırmanın konusu olabilir. Sonuç olarak, sözyitimli olgulardaki biçimbirim kullanım hatalarının her dile genel değil ama dile özgü olduğu varsayılmıştır.

ABSTRACT

This research aimed to assess and describe how Turkish aphasic patients reflect a spontaneous recovery in their ability to use nominal case markings following brain damage up to about 5 months from- onset.

The research was designed on a case study in which aphasic patients' receptive and expressive languages were observed. The model, which facilitate application by using just a few subjects, utilized qualitative field methods rather than quantitative data and statistical methods. The subjects of this study- a male M.A. and a female K.K.- were selected among the patients diagnosed as Broca aphasics at the Neurology service of Medico-Social Hospital, Anadolu University.

In the first part of the study, a 20-minute free conversation between the patients and the researcher was elicited to observe their use of inflections in such a spontaneous speech. While assessing their use of bound morphemes, the use of content words was also considered. For the structured process of this study, an assessment procedure named "Evaluation of nominal case markings in Turkish (TAÇD)" was devised, assessing both aphasic patients' auditory comprehension and their use of nominal case markings. Elicited speech data was collected by using 20 picture compositions, four each designed to represent a nominal case marking. In addition, to evaluate their auditory comprehension, another task presented 8 series of four pictures each, in which the patients were asked to identify the morpheme produced correctly.

The results of this research are the following:

- Retention of content words and nominal case markings in aphasic language is observed.
- However difficult it is to claim a spontaneous recovery , the third and the fourth interview months were the most productive.

Bu araştırmanın uygulama aşamasında hastalarını bana devretme yürekliliğini gösteren ve klinik desteği ile deneyimlerini benden esirgemeyen Anadolu Üniversitesi Mediko-Sosyal Hastanesi nörologu Doç. Dr. Şükrü Torun'a, doktora ders aşamasında çok değerli zamanını bize ayırarak bilgilenmemizi sağlayan Doç. Dr. Bekir Altay'a (K.K.B.) ve manevi desteklerini hiç unutmayacağım pek çok doktor adına başhekim Dr. Hamdi Sarıkardeşoğlu'na sonsuz teşekkürler ediyorum.

Bu araştırmanın uygulaması onlar olmasa olmazdı. Keşke sözyitimi olmasaydınız...Sayın K.K. ve eşi, M.A. ve kızı ..sizleri tanıdığımı çok memnunum.

Bu çalışmanın ölçme aracını kendileri ile belirlediğim, Anadolu Üniversitesi Hizmetiçi Yabancı Dil Eğitim Merkezi 1997-98 / 1998-99 dönemi öğrencilerine, tezimin yazılması aşamalarında sıkıntılara ortak olan ve birlikte çalışmaktan hep destek aldığım Hizmetiçi personeline, daimi moral kaynağım Sayın Yaşar Yıldız'a teşekkürler ediyorum.

Bu tezin özünü veren iki İngilizce terimin Türkçe karşılıkları (dilbilgisel/anlam işlevli sözcükler) ile beni ferahlatan Sayın Prof. Dr. Zülal Balpınar ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. Enver Özkalp'a manevi desteği için şükran borçluyum..

Ve aileme..anneme, babama, oğullarım Mert ve Barış'a, beni tezle paylaştıkları zamanlar için teşekkür ediyorum. Bu tezin yazımı bana ait ama her türlü düzeltmesi, grafik çizimleri ve bilgisayarda kaybettiğim her yazının geri dönüşümü eşim Doç. Dr. Fermani Maviş'e ait. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır...

Bu tezi her okuyanla senin de adın anılsın.. Yeğenim Cem Atalay'a....Seni bu tezin yazılması sırasında bir trafik kazasında kaybettik.. Henüz 6 yaşındaydın...

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
JÜRİ ve ENSTİTÜ ONAYI	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZGEÇMİŞ	viii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GRAFİKLER LİSTESİ	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1 İletişim – Dil/Konuşma Ve Söz Yitimi	1
1.2 Beyin- Dil - Konuşma İlişkisi	4
1.2.1 Dil ve baskınlık	4
1.2.2 Dil/konuşma özürleri ve sözyitimi	5
1.2.3 Sözyitimli olguda gözlenen hasar merkezleri ve sözyitimi türleri	7
1.2.4 Sözyitimli olgularda dil alanlarının hasarlanması	10
1.3 Tarihsel Gelişim	13
1.3.1 Sözyitimi Çalışmalarına Klinik Yaklaşım ve Sınıflandırmalar	13
1.3.2 Sözyitimi Çalışmalarına Dilbilimsel Yaklaşım ve Sınıflandırmalar	18
1.3.3 Sözyitimi sınıflamalarını etkileyen faktörler	20
1.4 Sözyitimli Olguların Dil Değerlendirmeleri	25
1.4.1 Sözel (duyduğunu) anlama ve değerlendirilmesi	25
1.4.2 Sözel dil ve değerlendirilmesi	32
1.4.3 Sözyitimli Olgularda Kendiliğinden Dil İyileşmesinin Değerlendirilmesi	35
1.5 Dilbilimin Sözyitimi Alanına Katkısı	40
1.5.1 Biçimbirim bilgisi ve dünya dillerinde sözcük biçimi türleri	42
1.5.2 Türkçe'nin Biçim birim Özellikleri	46

1.6 Problem	48
1.7 Amaç	56
1.8 Önem	56
1.9 Sayıtlılar	57
1.10 Sınırlılıklar	58
1.11 Tanımlar	58
2 YÖNTEM	64
2.1 Araştırma Modeli	64
2.1.1 Örnekolay (Vak'a Çalışması)	64
2.2 Araştırmanın Çalışma Grubu	66
2.2.1 Çalışma Grubunun Oluşturulması	66
2.2.2 Olgü özelliklerine ilişkin bilgiler	67
2.3 Veri Tabanı	67
2.4 Veri Toplama Aracı	68
2.4.1. Türkçe'de Ad Çekim Eklerini Değerlendirme Aracı. (TAÇD)	68
2.5 Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi	68
2.5.1. Veri Toplama Aşaması	68
2.5.2. Veri Toplama Süreci	72
2.5.3. Verilerin Toplanması Sırasında Kullanılan Kayıt Cihazı	75
2.5.4. Araç Güvenirliği	76
2.6. Verilerin Çözümlemesi	77
2.6.1. Verilerin Çözümleme Güvenirliği	77
2.6.2. Türkçe'de Çekim Eklerinin Çözümlemesi	77
2.6.3. Adlara Gelen Çekim Ekleri	78
2.6.3.1. İyelik ekleri	78
2.6.3.2. Ad Durum Ekleri	78
2.6.3.3. İlgi Eki (-ki)	80
2.6.3.4. Adlara ve Eylemlere Gelen Çoğul Ekleri	80
3. BULGULAR ve YORUM	82
3.1. Sözyitimli Olgular K.K Ve M.A.'ın Kendiliğinden Konuşma Verilerine İlişkin Genel Değerlendirme	82

3.1.1.K.K'nın Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular	83
3.1.1.1. K.K'nın anlam işlevli sözcükler kullanımındaki gelişimi	83
3.1.1.2. K.K'nın çekim ekleri kullanımındaki gelişimi	85
3.1.2.M.A'nın Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular	88
3.1.2.1. M.A'nın anlam işlevli sözcükler kullanımındaki gelişimi	88
3.1.2.2. M.A'nın çekim ekleri kullanımındaki gelişimi	90
3.2. Sözyitimli Olgular K.K Ve M.A'nın Yapılandırılmış / Kontrollü	
Konuşma Verilerine İlişkin Genel Değerlendirme	92
3.2.1.K.K'nın Yapılandırılmış Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular	93
3.2.1.1. K.K'nın yapılandırılmış 'yönelme durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	93
3.2.1.2. K.K'nın yapılandırılmış 'belirtme durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	94
3.2.1.3. K.K'nın yapılandırılmış 'kalma durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	95
3.2.1.4. K.K'nın yapılandırılmış 'çıkma durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	96
3.2.1.5. K.K'nın yapılandırılmış 'araç durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	97
3.2.2.M.A'nın Yapılandırılmış Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular	99
3.2.2.1. M.A'nın yapılandırılmış 'yönelme durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	99
3.2.2.2. M.A'nın yapılandırılmış 'belirtme durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	100
3.2.2.3. M.A'nın yapılandırılmış 'kalma durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	101
3.2.2.4. M.A'nın yapılandırılmış 'çıkma durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	102
3.2.2.5. M.A'nın yapılandırılmış 'araç durum eki'	
kullanımındaki gelişimi	103
3.2.3. K.K ve M.A'ın yapılandırılmış 'çoğul eki' kullanımları	104
3.2.4. K.K ve M.A'nın yapılandırılmış 'iyelik' kullanımları	106

3.2.5	K.K ve M.A'ın yapılandırılmış 'çekim ekleri'	
	kullanımındaki gelişimi	108
3.2.6	K.K ve M.A'ın sözel anlama değerlendirilmesi	110
4.	TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER	113
4.1.	Tartışma Ve Sonuç	113
4.2.	Öneriler	131
4.2.1.	Değerlendirmeye ve Uygulamaya Yönelik Öneriler	131
4.2.2	İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler	132
KAYNAKÇA		133
EKLER		140

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1	Türkçe’de Ad Çekimlerini Değerlendirme Aracını Oluşturan Tümceler	71
Tablo 2	K.K’nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcükleri kullanma sıklığı	83
Tablo 3	K.K’nın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanma sayısı	86
Tablo 4	M.A’nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcükleri kullanma sıklığı	88
Tablo 5	M.A’nın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanma sayısı	90
Tablo 6	K.K ve M.A’nın Yapılandırılmış Görüşme Bulguları, Çekim Ekleri Kullanım Gelişimi	108
Tablo 7	K.K ve M.A’nın sözel anlama verileri	110
Tablo 8	Sözyitimli olgular K.K ve M.A’nın kendiliğinden konuşma verilerinin benzer bulguları	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	Beyinde üç özgül kortikal alan / dil işlevleri açısından bağlantıları / sözyitimi türlerinin hasar yerleri	9
Şekil 2	Jacobson'un beyinde sözyitimi tiplerini oluşturmaları	19
Şekil 3	Sözyitiminde İyileşmenin İzlenmesi	36

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1	K.K'nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcük kullanım sıklığını gösteren yüzde grafiği	84
Grafik 2	K.K'nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcük kullanım gelişimi	85
Grafik 3	K.K'nın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanım sıklığını gösteren sayı grafiği	86
Grafik 4	K.K'nın görüşme ayları içinde toplam çekim eki kullanımının gelişim grafiği	87
Grafik 5	M.A'nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcük kullanım sıklığını gösteren yüzde grafiği	89
Grafik 6	M.A'nın görüşme ayları boyunca anlam işlevli sözcük kullanım gelişimi ...	90
Grafik 7	M.A'nın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanım sıklığını gösteren sayı grafiği	91
Grafik 8	M.A'nın görüşme ayları içinde toplam çekim eki kullanımının gelişim grafiği	92
Grafik 9	K.K'nın yapılandırılmış yönelme durum eki kullanımının gelişimi	94
Grafik 10	K.K'nın yapılandırılmış belirtme durum eki kullanımının gelişimi	95
Grafik 11	K.K'nın yapılandırılmış kalma durum eki kullanımının gelişimi	96
Grafik 12	K.K'nın yapılandırılmış çıkma durum eki kullanımının gelişimi	97
Grafik 13	K.K'nın yapılandırılmış araç durum eki kullanımının gelişimi	98
Grafik 14	M.A'nın yapılandırılmış yönelme durum eki kullanımının gelişimi	100
Grafik 15	M.A'nın yapılandırılmış belirtme durum eki kullanımının gelişimi	101
Grafik 16	M.A'nın yapılandırılmış kalma durum eki kullanımının gelişimi	102
Grafik 17	M.A'nın yapılandırılmış çıkma durum eki kullanımının gelişimi	103
Grafik 18	M.A'nın yapılandırılmış araç durum eki kullanımının gelişimi	104
Grafik 19	K.K'nın yapılandırılmış çoğul eki kullanımının gelişimi	106
Grafik 20	M.A'nın yapılandırılmış çoğul eki kullanımının gelişimi	106
Grafik 21	K.K'nın yapılandırılmış iyelik eki kullanımının gelişimi	107
Grafik 22	M.A'nın yapılandırılmış iyelik eki kullanımının gelişimi	108
Grafik 23	Sözyitimli olgular K.K ve M.A'nın Yapılandırılmış Çalışmada görüşme ayları boyunca çekim eki kullanımları gelişim eğrisi	109

1. GİRİŞ

1.1. İLETİŞİM- DİL/KONUŞMA ve SÖZ YİTİMİ

Sözlük anlamı ile ‘canlılar arasındaki sözel olan ya da olmayan her türlü etkileşim’ olarak tanımlanan **iletişim**, kişinin kendini, duygularını, etkinliklerini veya dış dünya ile ilgili gerçekleri (Topbaş,1994:3) başkalarına aktarma gereğini duyması ve amacına yönelik olarak bir mesaj alışverişine girmesi ile değişik biçimlerde gerçekleşmektedir. Bireyler arasındaki mesaj alışverişi *televizyon, gazete, radyo* gibi ortamlarla; *yazı, resim, müzik, saç biçimi, giyim biçimi* gibi araçlarla (Zıllıoğlu,1996:1); *jest, mimik, bakış* gibi devinim yolu; veya *sevgiyi gösteren bir baş okşaması, cesaret veren bir sırt sıvazlaması* gibi dokunma yolu ile gözlenebilir. İletinin yerine ulaşmasında kullanılan ortam ve araçların niteliği ve niceliği sınırsız olduğundan, ister istemez bir iletişim ağı içinde yaşamakta olan bireyin iletişimden kaçınması olanaksızdır.

Bireyler arasındaki iletişimde temel amaç, düzenlenen mesajın aynen veya yaklaşık olarak alıcı bireyin zihninde meydana gelmesini sağlamaktır (Konrot, 1984:9). Düşünce, bilgi, haber, bildiri gibi anlamlar bütünü şeklinde betimlenen *mesaj alışverişini* sağlayacak olan araç ise kullanıcılarında aynı anlamları çağrıştıran somut bir biçim olmalıdır. Bu gereği yerine getiren araç (kod) toplumların üzerinde uzlaşmaya vardığı çeşitli sembol ve işaretlerin kullanımı ve bunların arasındaki ilişkilerin belirli ve sınırlı kurallarla örgütlenmesi ve düzenlenmesi ile oluşan bir kod sistemi yani **dil**’dir.

Dolayısıyla, iletişim '*kaynak birim tarafından tasarlanıp, düzenlenen mesajın hedef birim tarafından çözümlenip algılanabilecek bir biçime dönüştürülmesi (kodlanması) ve hedef birime aktarılması sürecidir*' (Konrot, 1991:31). Bireyler arası iletişimin gerçekleşmesinde mesajı oluşturan dilin hedef birime aktarılması ise insan duyuları tarafından alınıp algılanabilecek özellikler taşıyan bir kod aracılığı ile olmalıdır. Dil iletiyi sözel olmayan bir biçimde aktardığı gibi (jest, mimik, dokunma v.b...), kulak kanalı ile alınıp, işitsel bir biçimle kodlanan ve konuşma olarak tanımlanabilecek bir eylemle yani sözel olarak da aktarabilir. Tam anlamı ile konuşma '*sözel dilin sese dönüştürülmüş biçimidir*' (Konrot,1991:30). Tüm bilinen insan toplumları, işitsel-sözel iletişim kanalını algılama ve ifade için kullanıp, iletişim için geliştirdikleri sembol sistemlerine konuşma dilini temel almışlardır (Tüfekçioğlu, 1989:52). İnsan iletişimini diğer iletişim sistemlerinden üstün kılan davranış özelliğinin 'konuşma yoluyla dili kullanabilme' olduğu bir gerçektir (Topbaş,1994:2). Amerikan Konuşma-Dil ve İşitme Birliği (ASHA:American Speech-Language and Hearing Association , 1993) olası bir iletişim sorununun *sözel olan /olmayan dilin kavramlarını alma, gönderme, süreçleme ve anlama yetisindeki bir özürden kaynakladığını* önermektedir (Meyen ve Skrtic, 1995: 345).

Sorunsuz bir iletişim için, kaynak bireyin üretmesi ve hedef bireyin mesajı çözümlemesi için gerekli yetenek ve becerilere sahip olması beklenir. Örneğin, hedef bireyin iletiyi alması için işitme düzeneğinin işlevli olması, çözümlemesi için kodun öğelerini ayrıştırıp, sınıflandırabilmesi, belirli bir düzende ve ilerde kullanmak üzere saklayabilmesi, mesajın içeriğini anlayabilmesi gerekir. Kaynak birey ise konuşma dilinin aktarılmasında iletiyi üretebilme yeteneğinin yanısıra üretim için gerekli dil bileşenlerini kazanıp kazanmadığı, üretiminin dil dizgesine, tasarımılanan içeriğe, bağlama ve ses bilgisi sistemine uygun olup olmadığı konusunda değerlendirilir (Topbaş,1994:8) çünkü dilin iletişim işlevinin gerçekleşebilmesi için dilin yapısının, kullanım biçimlerinin, ve amaçlarının öğrenilmesi önkoşuldur. Bloom ve Lahey'in (1978) dil tanımı da bu anlayışı desteklemektedir: '*Dil, belirli bir bağlam içinde, belli bir amaç ya da kullanım için içerik ya da anlamın bir dilbilimsel biçim ile kodlanması veya simgelenmesidir*'(akt.Tüfekçioğlu, 1989:4).

İletişim sorunlarının belki de en önemlisi olan dil özürlerini betimlemenin bir yolu sorunun nedenine odaklaşmaktır. Dil ve konuşma uzmanları tanımlanabilir bir fiziksel nedeni olan ve olmayan sorunlar arasında genel bir ayrım yaparlar. Nedeni belli olan özürler organik, olmayanlar ise işlevsel sorunlardır. Bir dil sorunu hiçbir nedene bağlı olmadığı gibi çok karmaşık nedenlere de bağlı olabilir (zihin engelinde olduğu gibi). Bunlara ilaveten çevresel, duyusal, anatomik, fizyolojik, psikolojik veya nörolojik nedenlere bağlı dil sorunları da ortaya çıkabilir. İşte bunlardan biri de, beynin sol yarımküresindeki edinsel bir hasarın ortaya çıkardığı “söz yitimi/ afazi”dir.

Çoğu araştırmacı sol beyin yarımküresinin oldukça farklı bölgelerinin ve bu bölgeler arasındaki bağlantı yollarının hasara uğraması sonucu gerçekleşen sözyitimi'nin; "konuşma ve anlama sorununun birlikte" ya da "konuşma veya anlama sorunlarından birinin" hasarlanması olarak tanımlanmasından ziyade sol yarımküre hasarı sonucu oluşan dil kaybı/özü olduğu konusunda uzlaşmışlardır (Nielsen,1936; Benson & Geschwind, 1971; Darley, 1975; Adams & Victor, 1977). Bu hasar sonucunda anlamlı dil öğelerinin kodlanma ve kod açma yetileri azalır (Darley, Aronson, & Brown; 1975). Sözyitimi, dil davranışının 'konuşma, işitsel anlama, yazma ve okuma' gibi dış sembol süreçlerini farklı şekillerde etkileyen bir çoklu sorun olarak da betimlenir. (Lesser, 1978; Einsenson, 1954). Daha işlevsel bir yaklaşımla, söz yitimi *dili anlama, biçimlendirme ve kullanmada tüm ya da kısmi hasar* olarak bilindiği için, duyusal, zihinsel ve psikiyatrik bozukluklara ilişkin dil ve konuşma özürleri söz yitimi kapsamına alınmazlar (Mercer,1997: 417).

Yetişkinlerde iki sözyitimi tipi gözlenmektedir: gelişimsel (çocukluk çağı sözyitimi) veya edinilmiş sözyitimi. **Gelişimsel** sözyitimi, dili anlama ve kullanmada güçlük çeken ve dil sorunlarının; kafa travmaları, bazı MSS hastalıkları ve beyin tümörlerinin neden olduğu bir işlevsizlikten kaynaklandığına inanılan bireylerde görülen soruna gönderimde bulunan bir tanımdır. Bu tanım çoğunlukla *Belirgin dil hasarı (SLI)* olarak bilinen bir merkezi sistem işlevsizliği belirtileri ile de örtüşmektedir. Bazı durumlarda, gelişimsel sözyitimi ile eş anlamlı kullanılan **çocukluk sözyitimi** tanısı konmuş normal dil gelişimini sürdüren çocukların normal işitme ve zeka düzeyinde olduğu, çok kısıtlı birkaç kelime söylerken işaretle her istediklerini anlatabildikleri

belirtilmektedir. (Belgin, Ataş ve Özcebe ,1997:101). **Edinilmiş sözyitimi** ise, normal dil gelişiminin kazanılması ve kullanılmasından sonra oluşan bir beyin hasarı sonucu ortaya çıkan dil kaybı olarak tanımlanır. Bazı yayınlarda konuşmanın ciddi derecede örselendiği durumlar için sözyitimi (afazi), etkilenmenin daha hafif düzeyde olduğu durumlarda ise gelişimsel sözyitimi (disfazi) terimi kullanılmaktaysa da (Espir ve Rose,1976:48) dil ile ilişkili tüm edinsel bozuklukların sözyitimi olarak bilinmesi artık geniş bir kullanım alanı bulmuştur (Özeren,1996:7); dizfazi ise çoğunlukla çocukluk çağı sözyitimi ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Bazı sözyitimli olgularda hasar yerinin konumuna göre dil düzeylerinden herhangi biri (biçim/anlam/kullanım) hasarlanabilir. Sözyitimi tanımlarından biri sözel üretimi etkileyen dil sapmalarından yola çıkarak yapılmıştır; bu yaklaşıma göre sözyitimi *“konuşma hataları (parafazi), hasarlanmış anlama, sözcük bulma güçlükleri (anomi) ile tanımlanan ve beyin hasarından kaynaklanan edinilmiş dil kaybı”*olarak tanımlanmaktadır (Kertesz,1985). (Bkz:‘Dil sapmaları’ içinde Tanımlar). Adı geçen düzeylerde gözlenen dil sapmaları bir sözyitimli olgunun ele alınmasında, değerlendirilmesinde ve tedavisinde yardımcı olurlar.

1.2 BEYİN-DİL-KONUŞMA İLİŞKİSİ

1.2.1. Dil ve baskınlık

Sinir hücreleri ve sinir liflerinin karmaşık ağından oluşan beyin insan bedeninin en işlevsel organıdır. Beyin ve sinir sistemi bedenimizin çeşitli kısımlarından ve dış dünyadan girdileri alarak bedenin her tarafına iletme görevini üstlenirler. Bu iletiler; uyum, öğrenme, bellek, duygu, ve düşünce gibi işlevleri etkiler. Oksijen ve besleyici maddeleri taşıyan atardamardaki kan beynimizin işlev göstermesi için hayati bir maddedir. Kalbin kan çıktısının yüzde yirmisi ile dinlenme halinde vücudun kullandığı oksijenin yüzde yirmisini kullanan beyne kan şah damar tarafından iletilir. Kalpten çıkarak boyundan yukarı doğru uzanan bu büyük arterler kanı beynin çeşitli bölgelerine dağıtmak için daha küçük arterlere bölünürler. Kendisi için gerekli kan akışının her hangi bir nedenden ötürü kısıtlanması sonucu beyin içten [trombosit, emboli veya beyin

kanaması gibi beyin damarları ile ilgili hasarlar (CVA) ya da beyin tümörü ameliyatlarında olduğu gibi], ya da dıştan [travma ve kazalarda olduğu gibi] zedelenebilir ve beynin işlevi bozularak sinir hücreleri tekrar iyileşemeyecek derecede zedelenir.

Oluşan hasarın beynin hangi yarımküresini etkilediği çok önemlidir, çünkü kişinin yaptığı her işlevin gerçekleşmesinde bir yarımküre diğerine göre daha baskındır. Daha açık bir deyişle, beyin işlevlerinin bir bölümü için sol, diğer bir bölümü için sağ yarımküre baskındır. Tüm dil işlevleri, hesaplama ve motor beceri işlevleri için **sol**, buna karşın görsel-uzaysal dikkat, müzik, farklı duyguların ortaya konması ve yapılandırma işlevleri için **sağ** yarımkürenin baskın olduğu varsayılmıştır. Bununla birlikte, sözü edilen yüksek serebral işlevlerin sadece o işlev için baskın olan yarımküre tarafından düzenlendiği, diğer yarımkürenin ise bu işleve hiç bir katkıda bulunmadığı doğru değildir. Özellikle dil işlevi için sağ yarımkürenin de bir miktar dil yetisine sahip olduğu ortaya konmuştur, örneğin, sol yarımküre bölgesel bir hasarla etkilendiğinde sağ yarımküre kendisinde potansiyel olarak bulunan dil işlevlerini ortaya çıkarabilir. Bununla birlikte, bir olgunun dil işlevinde herhangi bir sapkınlık olduğunda nedensel sürecin sol yarımkürede olduğu kabul edilmektedir. Sağ yarımküre hasarları her ne kadar bürün, anlamsal ayırmalar ve dilin kullanımlarını etkilese de sözyitimi tablosu oluşturmazlar (Lesser ve Milroy,1993:9).

1.2.2. Dil/konuşma özürleri ve sözyitimi

Beyin anatomisinde dış taraftaki gri yapı olarak bilinen serebral korteksin belli bölgeleri her iki yarımküre için özel işlevlere sahiptir. Bu bölgelere korteks alanları denir. Bilinenleri; motor, duyu (dokunma, basınç, ağrı, sıcak, soğuk gibi..), görme, işitme, konuşma alanlarıdır. İnsan beyninin en üst düzey işlevini oluşturan dil ve konuşmanın gerçekleşmesinde merkezi ve çevresel sinir düzeneğinin işleyişi önemlidir; bu işleyişteki herhangi bir aksaklık dil ve konuşma sorunu olarak ortaya çıkar (Brown, 1989:112).

Konuşma akustik semboller kullanılarak düşüncelerin ifade edilip anlaşıldığı bir iletişim sistemidir. Bu akustik semboller hava akımı ile kaynaklanıp (**soluma**), gırtlaktaki ses tellerinin titreşmesi ile üretilir (**sesleme/fonasyon**) ve dudak-dil-damak gibi organların hareketleri ile son şekillerini alırlar (**sesletim/artikülasyon**) (Espir ve Rose,1970:1). Dolayısıyla, konuşma sorunları ses, konuşma seslerinin sesletimi ve/veya akıcılık sorunlarını içermektedir. Ses/sesleme sorunları, sesin kalitesi, perdesi, tınısı, ve/veya süresini içeren sorunlardır (örneğin; **afoni**:çift taraflı ses teli felcine bağlı olarak ortaya çıkan ses kaybı veya **disfoni**: tek taraflı ses teli felcine bağlı olarak ortaya çıkan ses kalitesinin bozulması gibi...), sesletim sorunları ise, konuşma seslerinin olağandan farklı sesletimini içeren sorunlardır (örneğin, **dizartri**: anlaşılmaz, bozulmuş konuşma veya **anartri**: sesletimin tümüyle kaybı gibi...).Akıcılık sorunu, sözel ifadeyi başlatma veya üretim sırasında güçlük göstererek olağandan farklı zamanlama ve ritimle sonuçlanan sorunlardır (kekemelik gibi..)

Diğer taraftan, psikolojik, fizyolojik ve anatomik bileşenlerin oluşturduğu, duyu ve motor uyum düzeneği olan **dil** “söylenileni anlama, tümceler kurabilme yetisi, düşüncelerin söz- yazı- şekil- jest ve mimiklerle anlama ve anlatma yeteneğini içeren tüm iletişim sistemleri”ni kapsar. Herhangi bir dil sorunu ise sözlü, yazılı, ve/veya diğer sembol sistemini anlama ve/veya kullanmada gelişimsel ya da kazanılmış güçlükler olarak ortaya çıkar. Bu güçlükler, dilin biçim, içerik, ve kullanımı ile ilgili sorunlardır

Merkezi konuşma düzeneğinde oluşan bir hasar iletişim becerilerini oluşturan bütün süreçlerin (seslendirme, seslerin anlaşılması ve anlamlandırılması, yazma okuma) kaybına yol açabilir. Örneğin, bu işlevleri kontrol eden baskın yarımküre alanındaki kısmi ya da tam kayıp bir **sözyitimi** olgusu ile sonuçlanabilir. Dil ve konuşma sorunlarını iletişim olgusu içinde ele alarak sınıflayan ve tanımlayan ASHA (1983) edinilmiş bir iletişim sorunu olan sözyitimi'nin de yukarıda betimlenen dil sorunları dahilinde ele alınıp çalışılmasını öngörmektedir (Hallahan ve Kauffman, 1988:211).

Sözyitimi temelde bir dil sorunu olduğu halde yazı yazma bozukluğu (**agrafi**) yazılı dilin anlaşılmasındaki bozukluk (**aleksi**), edinsel hesaplama bozukluğu (**akalkuli**), ve özü reddetmeyi (**anozognazi**) de kısmen içermektedir.

1.2.3 Sözyitimli olguda gözlenen hasar merkezleri ve sözyitimi türleri

Sözyitimi beyinde oluşan bir hasar sonucu ortaya çıkıp bir dil sorunu sergilediği için erişkin bir beyinde dil işlevlerinin anatomik örgütlenmesini ve bu işlevlerin nasıl ortaya çıktığını betimlemek gerekir, çünkü nörolojik bir yaklaşımla “dil = konuşma ve dil işlevleri = Broca ve Wernicke alanları” değildir. Yukarıdaki formüle göre, beyinde dil ile ilgili iki kortikal merkez vardır; biri konuşturur (Broca alanı), biri de anlamayı sağlar (Wernicke alanı). Bu tür sınırlı bir anlayış bu alanların dışında kalan hasarlarla oluşan dil bozukluklarını açıklayamaz; oysa, bu tür hasarlar sonucu ortaya çıkan iletim tipi (kondüksiyon) sözyitimi, anomik sözyitimi ya da transkortikal sözyitimi tipleri önemsiz olarak yadsınamaz.

Dahası, bu tür bir anlayış konuşma üretimi ve anlama dışındaki işlevlerin (tekrarlama, isimlendirme, okuma, yazma, sayısal işlemler, konuşmanın tonu gibi dil çeşitlilikleri) nasıl ortaya çıktığını açıklamaz çünkü bu çeşitliliklerin tümü bu iki alan dışında kalan alanlar tarafından ortaya konur. Görülen her dil bozukluğunu ‘Broca ve Wernicke’ olarak adlandırmak, diğer dil işlevlerini görmezden gelerek klinik tanıları da yanıltmak olacaktır.

O halde, dil işlevleri nöroanatomik açıdan incelendiğinde beyinde, dilde rol alan belirli kortikal alanların dışındaki bağlantı yolları (primer kortikal alanlar arasında ilişkiyi sağlayan kısa yollar) ve subkortikal yapılar da dikkate alınmalıdır. Bugüne değin yapılan çalışmalar insanda dil ve konuşmada baskın olan yarımküre içinde (çoğu kez sol) dil ile ilgili 3 özgün kortikal alanın varlığını göstermektedir: Broca alanı (44. alan: konuşma merkezi), Wernicke alanı (22. alan: işitme merkezi), ve işlem merkezi (angüler girus / 39. alan: ses oluşturma merkezi). Bu alanlar sırasıyla *alın lobunun alt arkasında* (posterior inferior frontal lob), *şakak lobunun arkasında* (posterior temporal lob) ve *yan kafa lobunda* (parietal lob) dır (Özsoy, 1982:12).

Broca alanı baskın yarımküre üçüncü ön kıvrımında oluşmuştur. Primer motor korteksin seslerin oluşması ve ortaya konmasıyla ilgili dudak, dil, damak, boğaz ve

gırtlakla ilgili alanların hemen önünde yer alır. Özel görevi komşu alanlar tarafından üretilmiş seslerin konuşulan dil şekline dönüştürülmesidir.

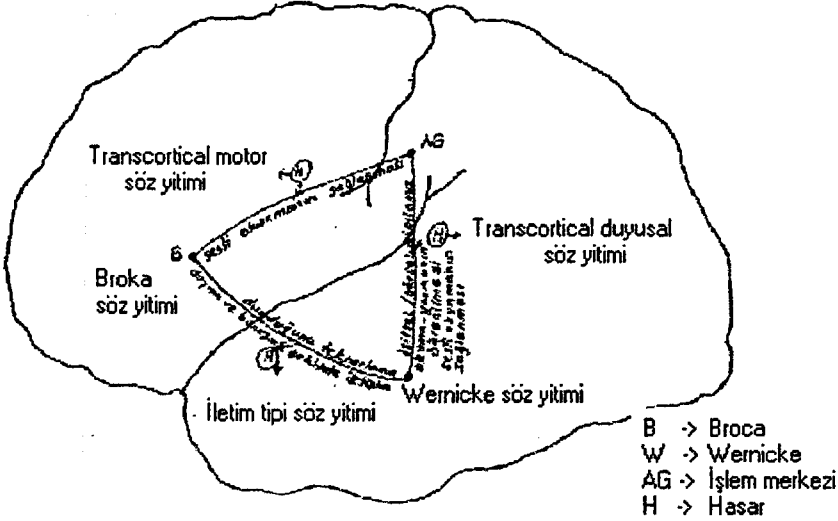
Wernicke alanı baskın yarımküre şakak lobunun arka yarısını ya da bazılarına göre arka üçte birini içerir. Bu alana işitme ile ilgili girdiler primer işitsel korteksten gelir; bu yüzden bu alanın özel görevi duyulanların söylenenler biçimine dönüştürülmesinde kodlama ve duyulanların anlaşılmasıdır.

Üçüncü özgün anatomik alan baskın yarımkürede yan kafa lobülünün arkasında yer alan **işlem merkezi** (angüler girüs)'dir. Duyu, işitme ve görme bağlantı korteksleri ile olan ilişkisi nedeniyle insanın işittiğinin adını yazması, gördüğü bir şeyin ya da kendisine dokunan bir cismin adını yazabilmesi ve okuması gerçekleşmektedir; kısaca kavram analizinin yapıldığı bir alandır.

Belirtilen üç özgün kortikal alan arasındaki bağlantılar olmaksızın dil işlevlerinin ortaya konması olası değildir. Bu bağlantılar; Broca ve Wernicke alanları arasındaki bağlantı, Wernicke alanı ile işlem merkezi arasındaki bağlantı, ve işlem merkezi ile Broca alanı arasındaki bağlantı olarak özetlenebilir. İlk kez 1874 de Wernicke temel dil alanları arasındaki bağlantı yollarına dikkat çekmiş ve bu yolların kesintiye uğraması ile sözyitimi tiplerinin ortaya çıkabildiğini ileri sürmüştür. Aynı görüşten yola çıkan Lichtheim (1885), bugün hala kuramsal gerçekliğini koruyan şeması ile yaptığı sözyitimi sınıflandırmasında “işitsel görüntüleme merkezi” ile “motor görüntüleme merkezi”nin bir refleks arkı ile birbirine bağlanmış olduklarını ve bu arkın herhangi bir yerindeki kesintinin farklı sözyitimi modelleri geliştireceğini savunmuştur (Özeren, 1996:40).

Aşağıdaki şekilde Broca ve Wernicke alanları merkezi konumdadır. Bu alanları birleştiren bağlantı yollarında ya da bu alanlara girişi ve çıkışı engelleyen durumlarda dil hasarları oluşur. Örneğin, Wernicke ve Broca alanlarını birleştiren yol (arkuat fasikülüs) sayesinde insanların karşılıklı olarak duyma ve konuşma şeklinde kesiksiz iletişimleri ve insanın duyduğu bir şeyi doğru olarak tekrarlaması sağlanır; fakat bu bağlantıdaki bir kesinti olgunun anlama işlevini sağlam bırakarak tekrarlama güçlüğü

ortaya çıkaracaktır. Bu klinik tablo **iletim tipi sözyitimi** (*kondüksiyon tipi*) olarak tanınır.

Şekil-1 Beyinde üç özgül kortikal alan / dil işlevleri açısından bağlantıları / sözyitimi türlerinin hasar yerleri

Bunun yanı sıra, Wernicke alanına girişi engelleyen durumlarda sözel dilin anlaşılması ve tekrarlanması hasarının gözlemlendiği **sözcük sağırlığı** (pure word deafness), Broca alanından çıkışı engelleyen durumlarda ise konuşamama durumu (**afemi** / Broca sözyitimi) ortaya çıkar.

Her iki dil alanının sağlam olduğu ancak bu alanların işlem merkezi ile bağlantılarının kesilmesi durumunda tekrarlanmanın korunduğu sözyitimi tipi ortaya çıkar. Alanyazında **transkortikal sözyitimi** olarak bilinen bu olgu *transkortikal motor*, *transkortikal duyuşal* ve hem Wernicke hem Broca alanlarının işlem merkezi ile bağlantılarının kesilmesi ile ortaya çıkan *transkortikal karmaşık tipli söz yitimi* (Geschwind, 1968) olarak üç tipte betimlenmiştir. Transkortikal karmaşık tipli söz yitimi alanyazında *izolasyon sendromu* (Goldstein, 1948) adıyla da bilinmektedir (LaPointe, 1997:92-97).

Broca alanı ile işlem merkezi arasındaki bağlantının işlevi sesli okunmanın sağlanmasıdır. Aradaki bağlantının kesileceği bir hasar ile **motor transkortikal** tipi söz

yitimi ortaya çıkar. Wernicke alanı ile işlem merkezi arasındaki bağlantının işlevi anlama işlevinin hem işitsel hem görsel anlamlarıyla bir bütün olarak ortaya çıkmasını sağlamaktır. Okuma yazmanın öğrenilmesi bu bağlantının sağlam olması ile ilişkilidir. Aradaki bağ hasar görürse **duyusal transkortikal** tipi sözyitimi ortaya çıkar ve anlamada sorunlar yaşanır. [Burada açıklanan sözyitimi sınıflamalarının oluşumu **Bağıntısızlık** (diskonneksiyon) kuramına dayanan sınıflama sistemi içinde açıklanır. Bu kurama göre (Geschwind, 1965) *agnozi* (duyusal uyarıcıları yorumlama yetersizliği), *apraksi* (motor eylemleri yerine getirme yetersizliği) ve *sözyitimlerde ortaya çıkan bozukluklar* sadece belirli beyin alanlarının hasarlanmasından değil bu alanlar arasındaki bağlantı yollarının etkilenmesinden kaynaklanmaktadır (Özeren, 1996 s:39; Tanrıdağ, 1991 s:11)]

Sözyitimli olgularda son görülen sınıflamalardan biri de anatomoklinik özelliklere göre oluşturulmuştur; bu sayede, dildeki rolleri uzun zamandır bilinen ama görüntüleme yöntemlerinin ancak son zamanlarda baskın yarımkürenin derin subkortikal yapılarındaki hasarları belirlemesi ile önem kazanan sözyitimi tipleri tanımlanabilmiştir. Anatomik özelliklerin göz önüne alındığı bu sınıflamada kortikal alanlar ve bunların bağlantı yollarının etkilenmesiyle ortaya çıkan sözyitimi türlerine geniş bir grup olarak **subkortikal sözyitimi** tipleri de eklenmiştir; *talamik ve kapsulostriatal (striato-capsular) sözyitimi* tipleri bu grup altında betimlenir (Tanrıdağ, 1991: 37).

1.2.4. Sözyitimli olgularda dil alanlarının hasarlanması

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda, dil alanları (modaliteleri) olarak bilinen “konuşma, duyarak anlama, tekrarlama, okuduğunu anlama, sesli olarak okuma, yazma ve isimlendirme” işlevlerinin sol yarımkürenin oldukça farklı bölgelerinin ve bu bölgeler arasındaki bağlantı yollarının etkinleşmesi sonucu gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Dil işlevlerinin nasıl ve ne yolla ortaya konduğu Tanrıdağ’ın (1991) klinik betimlemeleri doğrultusunda aşağıda özetlenmektedir (s.38-41).

Örneğin, **konuşmanın** gerçekleşmesi için sol yarımkürede iki bağlantının varlığı gerekir: birincisi, primer motor korteksin ses üretimi ile ilgili alanlarıyla Broca alanı

arasındaki bağlantıdır; varlığı ses üretimini konuşmaya çevirir, hasarlanması ise konuşmayı *disartrik* (bozuk sesletimli) ya da *motor (Broca) sözyitimli* olma yönünde etkiler, yani konuşma güçlüğü ortaya çıkarır. İkinci bağlantı ise, Broca alanı ile Wernicke alanı arasındaki bağlantıdır; varlığı Wernicke alanının düzenli konuşma emrini ya da kodlamasını Broca alanına iletir, hasarlanması ise konuşmayı akıcı tutmakla birlikte anlaşılabilir hale getirir. Sözyitimi tanısının konmasında ilk olarak olgunun kendiliğinden ve karşılıklı konuşmaları değerlendirilir. ‘Tutuk/akıcı’ olarak tanımlanan sözel üretimler ilk sınıflamalarda yanıltıcı olabilmektedir. Tutuk konuşma kapsamında anlaşılması güç, sesletimi kötü üretim *disarti*, ezgisi, ritmi olmayan üretim ise *disprosodi* olarak bilinir. Sözyitimli olgularda gözlenen diğer bir konuşma güçlüğü akıcı ama anlamsız üretim ile betimlenir. Aranan sözcüğün tam adının bulunamaması ve devamlı tanımlanmaya çalışılması ile geçen süreci anlatır (**circumlocution**). Hemen hemen hiç bir bilginin aktarılmadığı bu uzun tümceler ‘**boş konuşma**’ (empty speech) olarak adlandırılır

“**Duyarak anlama**”nın gerçekleşmesi için de iki bağlantı gereklidir. Birincisi, primer işitme korteksi ile Wernicke alanı arasındaki bağlantıdır, hasarlanması halinde sözyitimli olgu işitir ama anlayamaz. İkinci bağlantı, Wernicke alanı ile işlem merkezi arasındadır; varlığı işitsel ve görsel algıların bütünleşmesini sağlayarak anlamayı etkili hale getirir, hasarlanması halinde olgu duyduğunu net olarak algılayamaz ve okuyarak anlaması etkilenir.

“**Tekrarlama**” işlevinin gerçekleşmesi için duyduklarımızın Broca alanına iletilmesi gerekir. Bu süreç Broca ve Wernicke alanları arasında önden arkaya doğru uzanan bir yolla (arkuat fasikülüs) olur. Bağlantı sağlam ise kişi söylenenleri anlamasa bile tekrarlayabilir; araştırmacının söylediği tek sözcük ya da kısa sözce, hatta sorduklarını -soru ezgisini bile değiştirmeden tekrarlama (echoing) olgunun tek üretimidir. Araştırmacının daha uzun sözce ve tümcelerini tümüyle tekrarlama ise ‘*echolalia*’ olarak bilinir. Olgunun ne söylediğinin farkında bile olmadan tekrarlama yapması ve çoğunlukla araya ilgisiz sözcükler ilave (jargon) etmesi de gözlenmiştir.

“Okuduğunu anlama” işlevi oldukça karmaşık bir işlevdir. Burada, primer görsel korteksle görsel bağlantı alanlarının ilişkisi, görsel bağlantı alanlarının işlem merkezi ile ilişkisi ve her iki görsel bağlantı alanının korpus kallosumun kuyruğu ile ilişkisi önemlidir. İlk iki bağlantının hasarlanması *aleksi* (okuma yitimi) ile, üçüncü bağlantının kesilmesi *sol görme alanına yönelik aleksi* ile sonuçlanır.

“Sesli okuma” okuduğunu anlamadan farklı bir işlevdir. İşlem merkezi ile primer motor korteks ve Broca alanı arasındaki bağlantıların korunması halinde kişi okuduğunu anlamasa bile sesli olarak okuyabilir. Beyin hasarı sonrası yazılı dili okuma kaybı **aleksi** (alexia) olarak bilinir. Aynı anda, konuşma dilinin hasarlanması da gerekmez. Sesli okuma, olgunun kendisine hecelenen sözcükleri tanıyıp tanıyamaması gibi basit bir test ile değerlendirildiği gibi kendisine yazılı gösterilen nesne isimlerini ayırt etmesi ile de gözlenebilir (Benson ve Ardila,1996:96). Sesli okuma ve okuduğunu anlama sözyitimli olgularda ayrı ayrı değerlendirilmelidir.

“Yazma” işlevinin bağıntısı, yazısı yazılacak dile ait bilgilerin korunduğu merkezlerle, yazacak elin kortikal merkezi arasındadır. Bu bağlantının kurulabilmesi için sol yan kafa lobu ile her iki yarımkürenin motor merkezlerinin bulunduğu ön loblar arasındaki bağlantıların kurulması ön şarttır. Hemen hemen her sözyitimi tipinde görülen yazma güçlüğü *agrafi* (agraphia) olarak bilinir. İlk değerlendirmelerde ismini yazması istenen olgu bunu başarsa bile diğer istenenleri yazamayabilir. Olgudan verilen sözcükleri yazması, söyleneni dikte etmesi, veya verilen bir konu üzerine yazı yazması istenerek yazma becerisinin değerlendirilmesi yapılabilir.

“İsimlendirme” işlevinin edinilmesi kişinin çocukluğundan başlar,ve duyulan tekrarlar, dokunumsal izlenimler ve görme gibi bir takım birikimlerin sonucu ortaya çıkar. Bu da şakak, yan kafa ve görsel lobların zaman içinde sol arka yan kafa lobu içinde kesişmesi demektir. Bu işlev hasarı sözyitimlilerde ‘*sözcük bulma sorunu* (anomia) olarak bilinir. Yine de, bu sorunun sadece beyin hasarı sonucunda değil, bölgesel olmayan damar rahatsızlıkları sonucunda ‘*bunama*’ (dementia) olarak ortaya çıktığı da unutulmamalıdır.

1.3. TARİHSEL GELİŞİM

1.3.1. Sözyitimi Çalışmalarına Klinik Yaklaşım ve Sınıflandırmalar

“Dilin veya kol ve vücudun sağ tarafındaki felç ile birlikte gelişen konuşamama durumu” olarak nitelenen sözyitimi tanımı ilk olarak M.Ö 4000 yıllarında **Hippokrat** tarafından önerilmiş ancak bilimsel açıdan geçerlilik kazanamamıştır. M.S 30 yıllarında Roma döneminde sözyitimi hasarlarıyla ilgili ilk travmatik aleksi olgusunu betimleyen **Valerius Maximus** ve diğer araştırmacılar felç ile oluşan konuşma kayıplarının nedenlerini ayırt etmeye çalışmışlarsa da bunu çok ayrıntılı olarak gerçekleştirememişlerdir ama dil ile ilgili öncelikli alanın 4. Ventrikül olduğuna ilişkin bulguları geçerlilik bulmuştur.

Rönesans Döneminde ilk kez ‘yazma güçlüğü’nün gözlenmediği okuma güçlüğü’ (agrafisiz aleksi) bulgusu tanımlanmış ve travma ile oluşan hasarların neden olduğu dil özürleri betimlenmiştir. Yine, ilk kez **17. Yüzyılda** gerçek sözyitimli olgu bildirileri ortaya çıkmış, tutuk ve akıcı sözyitimi örneklerinin klinik ayrıntıları verilmeye başlanmıştır. **18. yüzyılda** çok sayıda sözyitimi hasarı tanımlanabilmiştir. Tutuk ve akıcı sözyitimi, agraphi, agraphisiz aleksi, seri konuşma ve şarkı söyleme yetilerinin korunması, özürlü farkında olmama gibi betimlemeler bu yüzyıla ait çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılın en önemli yayını 1770 de **J. Gesner** tarafından yayınlanan ‘Konuşma Amnezisi’ (Speech Amnesia) adlı çalışmadır (Özeren, 1996: 8).

19. yüzyılın ilk yarısı, özellikle iki araştırmacının ‘yarımküre baskınlığı’ üzerine çalışmaları ile dikkat çektiği bir başlangıçtır; **Gall** (1810) konuşmanın her iki yarımkürenin ön loblarının alt yüzlerindeki merkezler tarafından yönetildiğini ileri sürerken (Benson ve Ardila, 1996:11), **M.Dax** (1836) konuşmayı ilk kez sol yarımküreye ilişkilendiren araştırmacı olmuştur

19. yüzyılın ikinci yarısında **P. Broca** (1861) beyin hasarlarını sözyitimi hasarlarıyla karşılaştırdığı çalışmalar yapmıştır. Broca, sözyitiminin hasar yeri olarak sol yarımkürenin üçüncü ön bölgesini göstermiş ve genel dil yetisinden ziyade

sesletilmiş dil yetisinin (konuşma) hasarlandığını belirtmiştir. Dil sapmalarının değişik biçimlerde yani, *edinilmiş düşünce* (alogia), *sözel bellek* (amnesia/düşünceyi sözcüğe aktaramama), *kısıtlı dil üretimi* (aphemia) ve *konuşma* (alalia-afemi öncesinde tanımlanan adıyla) şeklinde görülebileceğini saptamış ama bütün bu sapmaları birleştiren tek bir isim düşünmemiştir. Broca, konuşması tutuk, anlaması normal olan olguları ile yaptığı çalışmalara göre konuşma bozukluğunun sol yarımkürede kaynaklandığı yeri belirleyerek ortaya çıkan konuşma hasarının **afemi** olarak betimlenebileceğini ortaya koymuştur. Bunun dışında Broca'nın sözel unutkanlık (**verbal amnezi**) olarak adlandırdığı ikinci gruptaki bireyler düşünce ile sözcükler arasındaki ilişkiyi kuramamakta ve anlamsız konuşmaktadırlar.

'Sözyitimi' terimini ilk kullanan araştırmacı **Trousseau**'dur (1864). Sözyitimi teriminin isim babası Trousseau'yu başlangıç olarak kabul eden Lecours, Tainturier ve Boeglin sözyitiminde "*Trousseau öncesi ve sonrası*" olarak iki dönem açan araştırmacılar arasındadır (Rose, Whurr ve Wyke, 1988: 5)

1874'lerde, Broca'nın 'sözel unutkanlık' olarak adını koyduğu ama beyindeki yerini saptamadığı boyutunu **Wernicke** araştırmıştır. Kendi adıyla anılan bu olgu türünün hasarını sol yarımkürede şakak lobunun üst arka bölümüne ilişkilendirmiş ve akıcı ancak içeriği bozuk konuşmaları olan bireyleri tanımlamıştır. Buna ilaveten Wernicke kendi tanımladığı alanla Broca'nın tanımladığı alan arasındaki geçişin etkilenmesi ile tekrarlama bozukluğu görüldüğünü ortaya çıkararak iletim tipi sözyitimi (*kondüksiyon sözyitimi*) tipinin oluşum temelini kurmuş ve Lichtheim'in (1885) sözyitimi türlerinin ortaya çıkışı ile ilgili '*Bağlantı (assosiyasyonist) modeli*'ne de öncülük etmiştir.

1885'de **Lichtheim** yedi sözyitimi türünün işlevsel betimlemelerinin yapılmasını sağlayan bir model geliştirmiş; bugün kuramsal geçerliğini hala koruyan bir şema ile sözyitimlerin oluşum düzeneklerini açıklayarak bu yedi tipi sınıflandırmıştır (Benson ve Ardila, 1996:15). Bu modeli benimseyen okulun üyeleri İngiltere'den Bastian, Almanya'dan Wernicke ve Lichtheim, Fransa'dan Charcot ve Dejerine, daha sonraki

dönemlerde de Head, Goldstein, ve Geschwind beyin anatomisi karşılaştırmalarında psikolojik modellerden yararlanmışlardır.

Wernicke 1886'da yedi sözyitimi türünü tekrar sınıflamış; iletim tipi sözyitimi değişmeden kalırken motor ve duyuşal sözyitimlerini 'subkortikal, kortikal ve transkortikal' alt başlıklarında sınıflandırmıştır. Böylece, Wernicke 'assosiyasyonist' görüşün hem psikolojik hem de anatomik olması gerekliliğini vurgulamıştır. Günümüz sınıflandırmaları içinde iki kortikal tipin 'Broca ve Wernicke sözyitimi', iki subkortikal tipin '*pür anarthria*' ve '*pür sözcük sağırılığı*' olarak farklı başlıklarda sunulduğu görölmektedir. İki transkortikal tipin ise aynı isimlerle kaldığı görölmektedir.

'Assosiyasyonist' okulun görüşlerini benimseyenler grubundan **J.J.Dejerine** (1914)'nin sözyitimi türlerini sınıflandırması, okuma ve yazma dilinin hasarlarını da göz önüne aldığı için klinik olarak Wernicke sınıflamasından daha uygun görönmektedir. Dejerine, Broca, Wernicke, ve global sözyitimini 'gerçek sözyitimi tipleri' olarak değerlendirmiş ve anlama sorunlarını dikkate alarak geliştirdiği 'Wernicke sözcük sağırılığı' 'Wernicke sözcük körlüğü' gibi yeni tanımları alanyazına sokarak alana katkıda bulunmuştur (Rose ve diğerleri,1988: 8)

Broca ve Wernicke'nin çalışmaları sözyitimi çalışmalarını hızlandırmıştır. **20. yüzyılın** başında 'assosiyasyonist' görüşe tepki olarak Fransız La Salpetriere Okulu tarafından sözyitimi türlerini belirlemede bütüncül (holistik/global) sınıflandırmalar yapılmıştır. 'Holistik' görüşe göre, sözyitimi belirtileri beynin duyuşal-motor ve psikolojik işlevlerinin hasarlanmış birleşiminden kaynaklanır; böylece, beyinde oluşan bir hasar beynin tüm işleyişini bozarak temel dil işlevini de kesintiye uğratabacaktır.

Bu dönemlerde, bütüncül görüşün destekçilerinden biri olarak **Pierre Marie**'nin (1906) çalışması göze çarpmaktadır; bu çalışmasında Marie yeni bir sözyitimi kavramı geliştirerek Dejerine'ye karşılık vermiştir."Kıatı bir holist sınıflandırma yapmaz" ilkesinden yola çıkan Marie, Broca alanını etkileyen bir hasarın *anarthri* olarak bilinen sesletim yetersizliğine /konuşma bozukluğuna yol açtığını, gerçek sözyitiminin ise Wernicke alanı ile Broca alanının arka bölgelerindeki hasardan kaynaklanması gerektiği

savını ileri sürmüştür. Marie'nin sunduğu formüle göre, Broca sözyitimi Wernicke sözyitimi ile anarthri'nin birleşimidir, yani sadece tek bir sözyitimi tipi vardır, o da Wernicke sözyitimi'dir (Lesser,1978: 8). Kısaca, Marie'ye göre Broca alanını etkileyen hasarlar sözyitimi ile değil konuşma bozukluğu ile sonuçlanır. Gerçek sözyitimi için kesinlikle Wernicke alanının etkilenmesi gerekir.

Holistik Okulun araştırmacılarından olan **Goldstein'in** (1948) sınıflandırmasında sözyitimini hemen hemen 30 başlık altında toplaması daha sonraları tam bir çelişki olarak nitelendirilmiştir. Yine de, kortikal alanlar arasındaki bağlantılarda oluşacak hasarların değişik sözyitimi türlerine yol açabileceğini ilk önerenlerden biri olarak transkortikal sözyitimlerin tanımlayıcısı olmuştur.

Yine aynı okuldan **E.Bay'in** 'sözcük bulma güçlüğü' *gerçek sözyitimi* olarak nitelemesi ilginçtir. Bay (1964), Marie'nin kullandığı 'anarthri' terimini 'kortikal disarthri' olarak tekrar isimlendirerek Broca sözyitiminin tanımını yenilemiştir. Buna göre, Broca sözyitimi sözcük bulma güçlüklerinin kortikal disarthri ile birleşiminden kaynaklanmıştır (Rose ve diğerleri,1988: 10).

'Assosiyasyonist' okulun en belirgin üyesi **H. Head** (1926) ilerleyen yıllarda dilbilim çalışmalarından etkilenecek sözyitimi tiplerini anatomik alanlara göre değil dilin özelliklerine göre sınıflamayı önermiş, dil davranışlarını hatırlatan 4 sınıflama yapmıştır: *Verbal sözyitimi* (Broca sözyitimi), *Sentaktik sözyitimi* (Wernicke sözyitimi), *Anomi* ve *Semantik sözyitimi* (Tanrıdağ,1991:9). Bu dört başlıktan *sözcük biçimlendirmede hasar* olarak betimlediği Broca sözyitimi tanımı neredeyse sözyitimi ile ilgili her tanıma uyduğu için klinik geçerlik kazanmamıştır.

Adı ile anılan okulun öncüsü **N.Geschwind** (1962) katı lokalizasyoncu yaklaşımın aşılmasında etkili olmuştur. Sözyitiminde dilsel ve psikolojik hasarların pek çoğunu açıklayacak 'kortikal bağıntısızlık' kavramını tartışmaya açmış (Benson,1979:16), yani sadece belirli beyin alanlarındaki hasarların değil bu alanlar arasındaki bağlantı yollarının etkilenmesinin de söz yitimine yol açacağını önermiştir.

H.Goodglass, Geschwind okulunun ve çağdaş sözyitimi sınıflandırmaçıların en etkin olanıdır. Goodglass'ın sınıflandırması klinik gözlem metoduna göre yapılmış olup 11 başlık içermektedir: Broca, Wernicke, kondüksiyon, aleksi-agrafik ve anomik sözyitimi tiplerinin yanısıra hazırladığı Boston sınıflandırması 4 pür tip ve 2 transkortikal tip içermektedir (Rose ve diğerleri, 1988:13). Goodglass ve Kaplan (1972:130), Broca'nın hatırasına 'afemi' tanımını tekrar ortaya çıkararak 'sesletim sorunlarına karşın yazması normal olan sol yarımküre hasarlı olgular' için kullanmışlardır. Geniş bir sözyitimli olgu grubuna Western Afazi Testinin sözlü dil kısmını uygulayarak çeşitli kısıtlamalarla bağımsız bir sınıflandırma yapan **A.Kertesz** (1979) da bu gruptadır.

Sınırlayıcı olmayan (anti-lokalist) sözyitimi sınıflandırmalarının en önemli araştırmacısı **A.R. Luria**'dır. Luria (1963) için dil 'karmaşık bir işlev sistemidir, dilin süreçlenmesi için çoklu kortikal alanların eş zamanlı katılımı gerekir'. (Benson ve Ardila, 1996:19). Dolayısıyla, Broca ve Wernicke'nin belirlediği hasar yerlerinin hatalı olduğunu savunan yani dil işlevlerinin sınırlı ve salt sol yarımküreye yönelik hasarlar sonucu bozulmadığını öne süren Luria Sovyetler Birliği dışında pek destek görmemiştir. Sınıflandırması, herbiri özel bir psikolojik düzeneğin yetersizliğine dayanan altı başlık içerir (Lesser,1978:14). *Articuleme* sorunu (sesbirim sorunları) ile birlikte ortaya çıkan ve iletim tipi sözyitimine çok benzer 'afferent motor sözyitimi' betimlemesi alana katkısıdır.

Görüldüğü gibi, 1861 de Broca, 1881 de Wernicke ve 1885 de Lichtheim ile başlayan ve sözyitimi sınıflandırmalarına öncü olduğu varsayılan Head'in (1926) çalışmasından bugünlere kadar psikolojik / dilsel / veya felsefi temeller, ve dil/ konuşma/terapi gereksinimleri gibi pek çok baz ele alınarak alternatif sınıflandırmalar geliştirilmiş, birçok ayrıntılı araştırma ise ilgili disiplinlere göre ele alınmıştır

1970'li yıllardan sonra ise **BBT** (bilgisayarlı beyin tomografisi), **MGR** (manyetik rezonans görüntüleme), **PET**, **SPECT** ve bunun gibi aletlerin kullanım alanına girmesi ile gelişen hasar modeli çalışmaları sözyitimli olguların derinlemesine ve gerçekçi koşullarda çalışılmasını sağlamıştır .

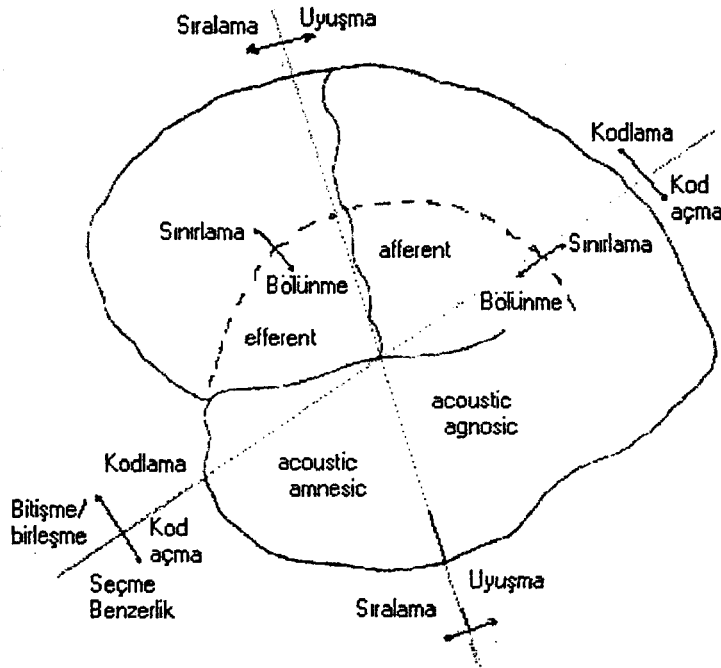
1.3.2. Sözyitimi Çalışmalarına Dilbilimsel Yaklaşım ve Sınıflandırmalar

Sözyitimi konusunda klinisyenlerin araştırmaları ne kadar eskilere dayanıyorsa dilbilimcilerin çalışmaları da o kadar yeni tarihlidir. 1950 lerin öncesinde bir kaç klinisyen [Luria (1947), Goldstein (1948), Grewell (1949), Ombredane (1951) v.b...] sözyitimi araştırmalarında dilbilimden yararlanmışlarsa da bu alana uygulanması gereken uygun bir disiplin olarak dilbilim çok yakınlarda önerilmiştir.

Sözyitimi çalışmalarına dilbilimcilerin yapıcı teklifleri yüzyılın başlarından itibaren gelmeye başlamıştır (Lesser, 1978:39-40). **Saussure** (1905) dilin beyinle ilişkili olduğunu, dil örgütlemesine getirilen görüşlerin kullanılabileceğini, bu görüşlerin sözyitimi özürlü dil süreçleri modellerine pek yaramasa da bu modellerin üzerine yapılandırılacak kurallara yarayacağını öne sürmüştür. Bu kurallardan biri kendisinin önerdiği dil-konuşma (langue/parole) -daha sonra **Chomsky**'nin (1965) terimleri ile edinç/edim (competence-performance)- ayrımı idi. Bu ayrıma göre, dil ; "konuşucularından çıkarımla edinilen dilin ortak sistemi", konuşma ise "dilbilimcinin gerçekten gözleyebildiği, bireylerin konuşma eylemi" dir. Saussure'ün ikinci kuralı ise; dilin iki eksen boyunca [**ardışıklık** (successivity/yatay eksen) / **eş zamanlılık** (simultaneity/dikey eksen)] incelenebileceği üzerinedir ve **Jacobson**'un ilk dilbilimsel tiplendirmesinde temelini dayandığı kural da budur. Yatay eksen üzerinde "sözcükleri metine *bağlama*" sorunlarının gözlendiği Broca tipi sözyitimi, dikey ekseninde ise "sözcük ve ses-birim dağılımından *seçme*" sorunlarının gözlendiği Wernicke tipi sözyitimi betimlenmiştir.

Saussure'den yıllar sonra dilbilimci Jacobson (1955) sözyitiminin bir dil özü olduğunu ve dilbilim disiplini içinde çalışılması gerektiğini söylemiştir. Jacobson dilsel açıdan betimlediği sözyitimi daha sonraları "motor ve duyu" olarak bilinen "ardışıklık" (contiguity) ve "eş zamanlılık" (simultaneity/similarity) düzeylerinde hasar olarak iki tipe ayırmış; ilkinde, yapısal (syntagmatic) sürecin hasarlanması sebebiyle olgunun sözcükleri karmaşık tümcelere bağlamada ciddi sorunlar yaşadığına (Broca tipi), ikincisinde ise sözcük-anlambilgisi (paradigmatic) sürecinin hasarlandığını ve dolayısıyla sözcüklerin doğal seçim ve yer değişiminde sorun olduğuna (Wernicke tipi)

dikkat çekmiştir (Bhat,1991:93). Örneğin, sözyitimli olgularda eylem çekimlerinin ad çekimlerine göre daha sorunlu oluşu ardışıklık düzeyindeki hasar örneği olarak açıklanmaktadır (Nespoulous ve Villiard,1990:157). Daha sonraları, Jacobson (1964) sözyitimi betimlemelerini Luria'nın sınıflandırmasına gönderimde bulunarak ve kodlama/kod açma (*encoding/decoding*), sıralama/uyuşma (*sequence/concurrence*) ve bölünme/sınırlama (*disintegration/ limitation*) gibi ayırt edici özellikler yöntemlerini kullanarak gerçekleştirmiştir.

Şekil 2. Jacobson'ın beyinde sözyitimi tiplerini oluşturması

Jacobson'un betimlemelerine göre, örneğin, bitişme/birleşme sorunları kodlama, seçme/benzerlik sorunları ise kod açma ile belirlenmiştir. Böylece 3 kodlama sorunu ortaya çıkmaktadır: 'Broca (efferent motor), transkortikal motor (dynamic), iletim tipi sözyitimi (afferent motor). Diğer 3 kod açma sorunu ise Wernicke (acoustic-amnesic), acoustic-agnosic/sensory ve semantic/anomic sözyitimi olarak ortaya çıkmaktadır (Lesser, 1978: 43)

Hawkins (1989), Jacobson'ın formülünün söylem ve durum bağlamından uzaklaşıp dil betimlemesini tümce düzeyine indirgemesi nedeniyle ilgi görmediğini

iddia etmiştir (Lesser ve Milroy,1993:49; Bhat,1991:93). Jacobson'ın önerisinin ilgi görmemesinin bir başka nedeni ise sözyitiminin bir beyin hasarı oluşu nedeniyle beraberinde ilişkili hastalıklar getirmesi ve sonuç olarak medikal kavramlarla ele alınması gerektiği düşüncesinden kaynaklanmışsa da dilbilimciler sözyitimli olgunun bir tıp sorunu olabileceğini, ama sözyitiminin bir dil sorunu olduğunu savunmuşlardır. Buna rağmen, bu arada yapılan bir kaç dilbilimsel araştırma sözyitimli olguların az özürlü, iyi eğitilmiş, yeterli konuşma akışına sahip olmaları ve ortalama olgu sayısını temsil etmediklerinden geçerli bulunmamıştır (Lesser,1978:20). Bu arada, her ne kadar yeterli olmasalar da Jacobson'ın önerdiği ikili sınıflamalar psiko dilbilim teorisinin dayandırıldığı sağlam bir temel oluşturmuşlardır.

Daha önceki *anatomik* ve onu takip eden bütüncül yaklaşımları eleştiren Luria (1963) gelişimsel psikolojideki çalışmalarını ve klinik deneyimini de kullanarak dil özelliklerine dayandırdığı bir sözyitimi yaklaşımı geliştirmiştir. Sözyitimi konusundaki bu tür bir yaklaşım da sözyitimi rehabilitasyonuna teknikler geliştirme yolları açmıştır.

1.3.3. Sözyitimi sınıflamalarını etkileyen faktörler

Sözyitimi olgusunun betimlenmesinde şu ana kadar özetlenen klinik ve dilbilimsel yaklaşımlar ve ilgili disiplinler arasında geliştirilen sınıflandırmalar farklı nedenler ve farklı bakış açıları yüzünden her yeni sınıflama ile sorgulanmış ve hatta eleştirilmiştir. Doğal olarak, her bir grup/okul beyin ve dil işlevlerine dayanarak kendi mantıklarını geliştirmişlerdir. Çok farklı olmasına rağmen var olan sözyitimi ve dil yaklaşımlarının her biri önemlidir. Pek çok yaklaşımın örtüştüğü, her hangi bir yaklaşımdan türeyen bir dil kuramının bir başka grubun kuramı ile uyuşmadığı ya da yarıştığı görülebilir. Dolayısıyla, sözyitimi tipleri için mantıklı bir sınıflama yapılmasını olanaksız görenler kadar (örn. Critchley, 1970), en azından bilimsel araştırmalarda kullanmak ve pratik yaklaşımlara olanak sağlamak amacıyla sözyitimlerin sınıflanması gerektiğini öngörenler de vardır (Özeren, 1996: 38) Bununla birlikte, çoğu klinisyen sınıflandırma ya da tiplendirme eğiliminin abartılmaması görüşündedirler (Tanrıdağ,1991:97). Aşırı sınıflandırmacı eğilimin klinik olarak olguların değerlendirilmesinde ihmal yarattığı ve hasar tahmini, gelişim izleme, rehabilitasyon düşünceleri açısından yanlışlar

doğurabileceği nedeniyle sınıflandırma eğilimlerinin ikinci plana bırakılarak her olgunun kendine özgü bir sözyitimi örneği olarak ele alınması önerilmektedir .

Her sözyitimli olgunun kendine özgü farklılıkları olacaktır; sözyitimli bireylerin dil işlevlerindeki ayırt edici özellikler veya değişik nedenlere (eğitim, yaş, cinsiyet,örtüşen belirtilerle sonuçlanan geniş hasar yerleri, vb..) bağlı olarak ortaya çıkan değişiklikler sözyitimi bulgularına da yansıtacağı için sözyitimlerin sınıflandırılmasında güçlükler hissedilir. (La Pointe, 1997: 13)

Sınıflamadaki güçlüklerin en önemli nedenlerinden biri çok sayıda **geçiş formunun** varlığı olabilir (Özeren,1996:35); örneğin, tanısız sözyitimi testleri uygulanan olgularda saptanan klasik sözyitimi belirtilerinin yanısıra çoğu olgu da geçiş formunda ya da atipik formda tanımlanabilmektedir. Akut dönem (olgunun ilk ayları) içinde saptanmış bir sözyitimi olgusunun daha sonraki dönemlerde farklı bir sözyitimi modeli göstereceği düşüncesi sorunlardan biri olarak kabul edilir.

Sözyitiminin farklı özellikler kazanmasına yol açan bir diğer unsur da sözyitimi olgusunun nedeni (etyolojisi) olabilir; örneğin, beyin tümörleri ve kafa travmasından sonuçlanan sözyitimi belirtilerinin, hasarların yarattıkları ikincil etkiler nedeniyle ortak bir özellik göstermeyeceğini ama damar tıkanıklığından kaynaklanan hasarların sınıflandırmaya elverişli bir nedensel grup oluşturduğu savı önerilmektedir.

Klinikçilerin sözyitimini sınıflandırmada önemli bir belirleyici olarak kabul ettikleri anatomik yerleştirme ile ilgili yaklaşım yapabilme olasılıkları ise BBT (Bilgisayarlı beyin tomografisi) ve MRG (Manyetik rezonans) gibi **görüntüleme yöntemlerinin** ortaya çıkışı ile oldukça zayıflamıştır çünkü sözyitimli olgunun ayrıntılı olarak çalışılmasının sonucunda çok sayıda beklenmedik hasar yeri gözlenen olgular da saptanabilmektedir. Örneğin, tanımlanan sözyitimi tiplerine ilaveten, sol yarımkürenin talamus ve diğer derin subkortikal yapıların hasarları ile ortaya çıkan “kapsulostriatal ve talamik” gibi sözyitimi tipleri sınıflandırmayı güçleştiren nedenler arasına girmektedir.

Alanyazında yer alan “olgu belirtilerindeki çeşitlilik” (sendrom çeşitliliği) de sözyitimi nörolojide en fazla sınıflanan hasarlardan biri olarak tanıtır (Benson,1979:58). Doğal olarak sözcük kullanımı ve sınıflamaya yansıyan bu fazlalık karışıklıklara da neden olmaktadır. Alanyazın şöyle bir tarandığında *Broca sözyitiminin* aşağıdaki isimlerle de ifade edildiği gözlenmektedir ki bu sayının fazlalığı ortaya çıkan karışıklığı açıkça göstermektedir: verbal amnesi, motor sözyitimi, santral motor sözyitimi, nükleer motor sözyitimi, kortikal motor sözyitimi, efferent motor sözyitimi, poligonal motor sözyitimi, gerçek motor sözyitimi, ataktik sözyitimi, konuşma apraksisi, kortikal dislali, kinestetik sözyitimi, verbal sözyitimi gibi

Sözyitimi belirtilerinin en yaygın sınıflandırıldığı şema Benson (1979a) tarafından geliştirilmiştir (Benson ve Ardila,1996:114-115) (bkz. Ek I). Bunlardan çoğu klinik uygulamalar ve ilgili dil araştırmalarında da etkili roller almıştır. Bu şemayı düzenleyerek alinyazına sokan Benson, açıklamalarında sözcük kullanımındaki çeşitliliğin aynı belirtiler için farklı isimlerle kullanılmasından, farklı klinik olgulara aynı isimlerin verilmesinden ya da anlamını karşılamayan terimlerden kaynaklandığını iddia etmektedir.

Bunun üzerine, pek çok bilim adamı örneğin,“tutuk, agramatik, disprosodik sözel çıktı” olarak tanımlanan dil hasarının “Broca sözyitimi, eferent motor sözyitimi, agramatik sözyitimi” ya da herhangi bir başka isimle bilinmesinden ziyade sadece tek bir bulgu oluşumunu temsil etmesi görüşünde birleşmişlerdir; hatta Caplan (1987) ve Margolin (1991) anatomik karşılaştırmalı bir dil sınıflandırmasının farklı bir yaklaşım olarak mantıklı bulunduğunu ve bu tür şemaların geliştirildiğini ama bir dil etkinliğini örnekleyecek yeni sözcük kullanımı ve şemaların oluşturulması aşamalarında dilbilim yaklaşımlarını kullanmanın zor olduğunu ilave etmişlerdir (Benson ve Ardila, 1996:120).

Sözyitimi türlerinin sınıflandırılması çalışmalarında, gelecekteki araştırma hedeflerinin geçmişte üzerinde durulmamış ya da sistematik olarak çok iyi açıklanmamış sınırlayıcı faktörleri (parametreleri) birleştirme yönünde olmasını

önerenler de olmuştur (Rose ve diğerleri, 1988: 17). Bu saptamanın sınırları üç grupta incelenebilir:

- Biyolojik: yaş, cinsiyet ve el kullanımındaki baskınlık derecesi
- Biyopatolojik: olgunun nedeni/hikayesi
- Toplumsal ve çevresel: çeşitli dillerdeki konuşma ve yazı dillerinin ayırt edilme yöntemi (tipolojisi), tek ve çok dillilik faktörü ve okuyup yazarlık

Rose bu sınırları önerirken, sözyitimli olguların devamlı aynı sınıflandırma içinde tutulmalarına karşı olduklarını, iyileşme derecesine göre belirtilerinde görülen değişikliklerle bir sözyitimi tipinden diğerine geçebileceklerini de ifade etmiştir

1.4. SÖZYİTİMLİ OLGULARIN DİL DEĞERLENDİRMELERİ

Sözyitimi türlerinin çeşitli belirtilerini betimlemede ve genel grupları hakkında bilgi vermede klinisyenlerin kullandığı tanıya dayalı bir değerlendirme sözel ifadenin iki yönüne, yani, akıcılık ve konuşma özelliklerine dayalı yapılır. Olgunun *akıcı ya da tutuk* olmasının saptanması ise sözyitimi belirtilerinin çeşitliliği konusunda aydınlatıcı değildir. Üstelik, bu arada konuşma övrü olarak teşhis edilebilecek apraksi ve dizartri sözyitiminden ayırt edilmelidir; **apraksi**, sözel komut içeren motor eylemleri yerine getirmedeki rahatsızlık ya da motor konuşma programlanmasındaki konuşma övrüdür. **Dizartri** ise konuşma düzeneğindeki hasarlanmış uyarıcılara bağlı oluşan konuşma övrüdür ama sözyitimi beyin düzeneğindeki bir hasar sonucu oluşan dil övrüdür, sözlü ve yazılı iletişimde kullanılan sembol sistemindeki biçimleme ve yorumlamanın (kod açma/kodlama) hasarlanmasıdır. Bu arada konuşma da etkilenir; yine de sözyitiminin bir konuşma övrü değil, bir dil övrü olduğu unutulmamalıdır.

Bu durumda, farklı sözyitimi belirtileri arasındaki ayırıcı tanı sadece konuşmaya ile değil, ek olarak gözlenen *anlama, tekrarlama, isimlendirme ve yazma* becerilerinin değerlendirilmesi ile konulabilir. Bu tür bir değerlendirme bir klinisyen için isteğe bağlı bir uğraştır. Oysa bir sözyitimli olguda, bir alandaki işlev ya da işlevlerin ciddi biçimde

azalması veya kaybolmasını yüzeysel olarak değerlendirmek eksik muayene olarak yorumlanabilir (Tanrıdağ, 1991:81).

Dolayısıyla, sözyitimli bir olgunun ilk değerlendirilmesi sırasında yanıt aranacak sorular olguda bir konuşma ve dil sorununun olup olmadığı, dil sorununun özelliği ve tedavi edilebilir olup olmadığıdır. Örneğin, Benson ve Geschwind'in dil değerlendirmesini (1988) geliştiren Kirshner'in kısa yatakbaşı muayenesi (1991) olguda kendiliğinden konuşma (düzensiz / düzenli görüşmelerle), isimlendirme, duyarak anlama, tekrarlama, okuma (yüksek sesle okuma / okuduğunu anlama), yazma (kendiliğinden üretilen tümceler / dikte edileni yazma / yazılanı kopya etme) gibi işlevleri değerlendirir (Özeren,1996:47). Gerçi, bu tür bir muayene ile sözyitimi hasarıyla ilgili ilk veriler elde edilse de, bu yöntemin çok standart olmadığı ve olgunun hatalı değerlendirilmesine yol açabileceği kaygısı ile standart testler geliştirilmiş ve her olgunun dil işlev değerlendirmesi daha gerçekçi biçimde gözlenebilmiştir.

Böylece, Weisenburg ve McBride'in (1964) çalışmaları ile sözyitimi değerlendirmelerinde normal işleme ile özürlü niteliğini araştıran standart testler dönemi başlamıştır. Bu tür testler hem zekayı hem de sözyitimini betimleme amaçlı olduklarından *psikometrik model* kavramlarını sözyitimi çalışmalarına tanıttırdılar. Sözyitimi değerlendirmesi deyince akla gelen bu standart testlerin en önemli katkısı 'sistemdeki normal işlev özellikleri ve hasarın özellikleri nedir' gibi iki soruya yanıt vermeleri olmuştur; böylece, her bir test için bir kural belirlenir ve bu kuralda görülen herhangi bir sapma '*hasar*' olarak algılanır (Rose ve diğerleri:1988:402)

Türkiye'de klinik amaçlı standart bir test olarak karşımıza Gülhane Sözyitimi Testi (Tanrıdağ, 1991:67) çıkmaktadır. Bu test içinde kendiliğinden konuşma, konuşma akıcılığı, duyduğunu ve okuduğunu anlama, tekrarlama, isimlendirme, okuma, yazma ve sayısal yetenek ayrı ayrı değerlendirilmekle birlikte amaç bir klinik tanılama ve değerlendirme olduğu için hasarlanmış ya da kaybolmuş işlevlerin o dile özgün olarak saptanıp tekrar kazandırılması konusunda bir amacı yoktur.

Bu çalışmada, sözyitimli olguların dilin biçim birimbilgisi ile ilgili sorunlarının olup olmadığı, özellikle biçim birim bilgisi kurallarının ne derece saklandığı irdelenecektir. Bu kuralların sözyitimli olgunun dilinde ne tür hasarlandığını anlamak için olgunun alıcı ve ifade edici dili (sözel anlaması / konuşması) betimlenecektir.

Alıcı dil bireyin sözlü ve yazılı sembolleri anlama yetisi, **ifade edici / sözel dil** ise kodlama yetisi, yani düşünce ve fikirleri sözel ve yazılı sembolere dönüştürebilmesidir. **Dil sorunun varlığı** sözlü, yazılı veya diğer sembol sistemini anlama veya kullanmada gelişimsel veya kazanılmış güçlüklerle ortaya çıkar. Bu güçlükler, dilin biçim (sesbilgisi, biçimbirim bilgisi, sözdizimi sistemi), içerik (anlam sistemi), kullanım (iletişimsel/pragmatik sistemi) düzeylerinden herhangi biri veya bileşiminde gözlenebilir. Örneğin, **dil biçimi** sorunları denildiğinde bir dilin ses sistemi ve içeriğe uygun biçimbirimler oluşturmak için sesbirimlerin düzenli birleşimlerini kapsayan *sesbilgisi sorunları*, sözcüklerin yapısını bildiren dilbilim kuralları ve anlam taşıyan birimlerin birleşimi ile yapılan sözcük biçimlerini içeren *biçimbirim bilgisi sorunları*, veya tümceler oluşturmak için sözcüklerin belirli sıra ile bir araya gelmesinde dilbilgisel kuralları ve aralarındaki ilişkileri içeren *sözdizimi sorunları* akla gelir.

1.4.1. Sözel (Duyduğunu) Anlama ve Değerlendirilmesi

Pek çok tanım sözyitiminde sadece hasarlı konuşma değil aynı zamanda *hasarlı anlama* gözlemlendiği görüşünü paylaşmaktadır. Buna karşın konuşmanın hasarsız, ama sözel anlamının etkilenmiş olduğu durumlar da vardır; bu tür olgular baskın olmayan yarımküre (sağ) hasarına uğramış olup sözyitimli bir durum olarak değerlendirilmezler.

Bir dil işlevi olan sözel/ duyduğunu anlama beyinde iki bağlantının gerçekleşmesi ile oluşur: birincisi, primer işitme alanı ile Wernicke alanı arasındaki bağlantıdır, bu bağın hasarlanması ile olgu işitir ama anlayamaz. İkincisi, Wernicke alanı ile işlem merkezi arasındaki bağlantıdır. Bu bağ işitsel ve görsel işlemlerin bütünlüğünü sağlayarak anlamayı daha etkili kılmaktadır; hasarlanması halinde olgunun duyduklarını ve okuduklarını net olarak anlayamaması ortaya çıkar.

Dilbilimcilerin yöneldiği sözel anlama ile ilgili tanımlar erken zamanlarda dönüşümcü gramerciler tarafından geliştirilmiştir. N. Chomsky ile tanınan bu dönem araştırmacıları, edinç/edim ayrımını sözyitimli olgularda da çalışmışlardır. **Edinç** (competence) konuşan ya da dinleyen kişinin kendi dili ile ilgili sezgisel bilgisidir; bu bilgi sayesinde daha önce hiç duymadığı tümcelerin dilbilgisine uygun olup olmadığını anlayabilir ya da hiç denemediği tümceleri kurabilir. **Edim** (performance) ise konuşan ya da dinleyen kişinin dile ilişkin bilgisini kullanmasıdır; yani, *edim konuşmanın hem işitilerek anlaşılmasını hem de üretimini kapsar*. Bu dönemin dilcileri tarafından bir sözyitimli olgunun sözel anlaması bireyde hasar sonrası kalan dil bilgisi (linguistic knowledge /competence) ile eş tutulmuştur ama dil bilgisinin işitsel yoldan mı yoksa okuma ile mi alındığı önemsenmemiştir (Lesser, 1978:46)

Oysa, daha sonraları bir sözyitimliolguda edincin ne kadar kaybolduğu, ve dil ile ilgili sorunlarının normal insanların başına gelen üretim sorunlarından daha fazla abartılıp abartılmadığı konuları araştırmacıların ilgi alanına girmiştir. 1970’lerde dil sisteminin bir kısmının sözyitimli olgularda kaybolabileceğini, belki edinç’te de kısmi bir kayıp olabileceğini ama diğer sözyitimli davranışların ‘*normal sözel davranıştaki niteliksel azalmalar*’ gibi yorumlanabileceği önerilmiştir. İşte o günlerde dilin kullanıldığı her bir alanın betimlenmesi bir ara yol olarak ortaya atılmıştır. Lesser “sözel anlama” tanımlarını ilgili disiplinlerin görüş açısından şöyle betimlemektedir (Rose ve diğerleri, 1988:347)

Dilbilimciler dışında, dilin anlam ve kullanım boyutu ile psikolojik görüş açısından ilgilenenler **sözel anlamayı kavramları anlama, ve dili kullanmayı kavrama** olarak yorumlamışlardır. Bu görüşe göre sözel anlama değerlendirmeleri zeka testi olarak da kullanılabilmektedir .

Bir sinir bilimcinin ya da konuşma terapistinin görüşüne dayalı geliştirilen diğer bir klinik tanıma göre **sözel anlama konuşan kişinin sözel üretiminin dinleyen kişi tarafından kavranabilmesidir**; böylece anlamının görsel ve işitsel yönü de ayırt edilmektedir.

Nöropiskologlar ise **sözel anlam**anın analizini *işitsel yoldan alınan bilginin gerçek yanıtı dönüşü, yani tekrar edilme, ya da söylenenin yazılması* gibi yorumlamışlardır. Bu betimleme diğerlerinin içinde en ağırlıklı bulunandır.

"Konuşulan dili anlama" yetisini değerlendirmek oldukça güçtür. Gerek hastane ortamında yapılan klinik başucu değerlendirmeleri, gerekse standart sözel anlama testleri bu tür değerlendirmeler için yetersiz kalmaktadır (Goodglass, 1993), çünkü her ikisi de yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Bunun nedenini araştıran Lesser, sözel anlamının değerlendirilmesinde bazı sorunlar saptamıştır (Rose ve diğerleri, 1988:348). Öncelikle, *anlamayı etkileyen değişkenleri kontrol etmek olası değildir*. Anlama sorunları olan bir olguya gösterilen bir resim ya da verilen bir örnek tümce bile değerlendirme puanını yükseltebilir. Kavramayı arttırabilecek pek çok durumsal ipucu olabilir. Doğal ortamın olduğu kadar kontrollü ortamın da sakıncaları gözlenecektir. Beyin hasarlı olmayan normal olguların bile böyle bir değerlendirmede anlama sorunları sergileyeceği beklenirken sözyitiminde sözel anlamının doğrudan ölçülemeyeceği ama yaklaşık bir varsayımda bulunulacağı söylenir. İkinci bir sorun, *sözel anlama değerlendirmelerinin kalıcı olmaması* ile ilgilidir. Sözel üretim kaydedilebilir ve değerlendirme için defalarca dinlenebilir ama sözel anlamının çözümleme için tekrarı yoktur.

Sözyitimi çalışmalarında sözel anlama değerlendirmeleri önemlidir; olgunun kontrol ve tedavisinde yardımcı olmak üzere hasarın niceliği ve tipini saptamak, ve sözyitimli bireyin normal bir ortamda iletişimsel yetilerini gözlemek amaçtır. Bu yüzden, Lesser, bir sözyitimli olgunun sözel anlaması betimlenirken dikkate alınacak noktaları bireyin dil davranışındaki hasarın niteliğini ortaya koyacak ve anlamasına katkıda bulunacak kural bilgisi ve dil anlamları ile ilgili dağarcığı olarak belirtmektedir (Rose ve diğerleri,1988:349)

Sözyitimli olguların çoğu konuşma dilini anlarlar, yine de hemen hemen hepsinin de anlama ile sorunları vardır. Bundan dolayı sözyitimli bireylerde anlamının normal ya da hiç olmadığını söylemek doğru olmaz. Dili anlamada görülen düzensizlikler niteliksel olarak bir biçimde ifade edilebilir (Benson ve Ardila, 1996:57-59). Özellikle,

sözdizim kurallarını anlama özürleri Broca sözyitimlilerinde görülmüştür (Martin,1987) çünkü olguların bağımlı (gramatik) biçimbirimleri kontrol edebilmeleri kısıtlıdır (Berndt ve Caramazza, 1981; Zurif, Caramazza, ve Myerson, 1972). Bu tür anlama hasarları sadece tutuk sözyitimlilere özgü değildir, örneğin, global ve Wernicke sözyitimi olan bireylerde de sözel anlama azdır ama test sonuçlarının aksine günlük yaşamda normal iletişim kurabilirler (Naeser ve diğerleri,1987). İletim tipi sözyitiminde tekrarlama çok hasarlı, dili anlama en az hasarlıdır; yine de bu olgular uzun ve karmaşık tümceleri anlayamamaktadırlar. Transkortikal motor sözyitimliler ise kolay, doğrudan, ve açık söylenen tümceleri anlarlar, karmaşık, soyut, mecazi yorumları anlayamazlar.

Sözel dili anlama sözyitiminin her tipinde bir biçimde sınırlıdır (Benson ve Ardila, 1996:95). Anlama özürleri, farklı sözyitimi belirtilerinde niteliksel farklılık gösterirler. Bazı sözyitimli olgular çok kullanılan sözcükleri anlarlar, ama düşük sıklıktaki (low frequency) sözcükleri anlamayabilirler. Diğerleri somut, anlamlı sözcükleri anlayabilir, ama ilgeçler, iyelik ekleri, veya eylem çekimleri gibi söz dizim yapılarını anlayamazlar. Bazı sözyitimliler ise tek sözcüğün anlamını kavrayabilir ama o sözcüğü bir dizinin içinde görünce anlamada başarısız olabilirler. Yani, masayı, kapıyı, pencereyi tek tek gösterebilir ama sırasıyla üçünü göstermesi istendiğinde anlama güçlüğü çekerek yapamazlar. Bazı durumlarda, basit sözcüklerden ziyade duygularla ilgili sözcüklerin kullanıldığı sorular daha iyi yanıt bulur. Ağır sözyitimli olguların bile kendileri ile ilişkin soruları genel sorulardan daha iyi anladıkları ortaya çıkmıştır (Wallace ve Canter, 1985).

Sözyitimli olgunun sözel anlaması değişiklik gösterir; başlangıçta ortaya çıkan bir anlama yetersizliği aynı konu sürdürüldükçe kalıcı olur ama konu değiştirilirse anlamadaki yetersizlik de azalabilir. Tam tersine, bazı sözyitimliler ‘burnunu göster’ gibi bir komutu ilk defasında yerine getirebilir ama iki üç değişik komuttan sonra aynı şey tekrar istendiğinde yapamaz; zaten kısıtlı olan anlama yetisi azalmaya başlamıştır. Sözel anlama olgunun konuyu bilip-bilmemesine göre de değişebilir. Standart test sırasında çok zayıf bir anlama sergileyen olgu araştırmacı ile yaptığı ikili konuşma sırasında çok başarılı bir performans gösterebilir. Zaten, sözyitimlilerin çoğunun test sonuçlarının gösterdiğinden daha iyi anladıkları unutulmamalıdır

Sözel dili anlama testlerinde bir başka yaklaşım, olgudan odadaki ismi söylenen nesnelere işaret etmesi istenen kısıtlı motor işlem gerektiren testlerin uygulanmasıdır. Eğer olgu istenen tek nesneyi başarı ile gösterirse bir dizi nesneyi sırası ile göstermesi istenir. Bazı sözyitimli olgular sözcüğü anlamakla birlikte düşük motor işlemleri yerine getirmede başarısız olurlar; bunlar olgunun dili süreçleme ile ilgili sorunlarının getirdiği bir başarısızlıktır. Motor işlemlerdeki sorunları gidermek için evet/hayır soruları gibi en az motor işlem gerektiren testler kullanılır (Goodglass ve Kaplan,1972:9). Bazı sözyitimli olgular bu tür basit soruları bile yanıtlayamadıkları için sonuçta karışık, içinden çıkılmaz yanıtlar alınır; ama bunlar dili anlama başarısızlığı olarak yorumlanmazlar.

Geleneksel klinik yöntemde, olgunun sözel komutlara ne derece yanıt verdiği ile anlama yetisi sınanmaktadır. Sözyitimli olgunun birbirine bağımlı olmayan pek çok motor eylemin oluşturduğu karmaşık komutları bir sıra halinde yerine getirmesi sözel anlama derecesini belirtir; bununla birlikte, bu komutları izleyememeleri apraksi ve sıralama rahatsızlıklarının (bir dizin halinde oluşturulmuş çok basamaklı komutları yerine getirme yetersizliği) motor işlemleri ciddi olarak etkilediğini ortaya çıkarır. Bu onların dil uyarıcılarını çözümleme yetilerinin olmadığını göstermez

Sözel Anlamayı değerlendirirken çok ciddi olmayan alıcı hasarı ortaya çıkaracak bir testin dilsel açıdan zor, zeka açısından kolay olması önerilmektedir; yani iyi bir test bellek kapasitesini zorlayacak kadar uzun olmamalı ve çok özel bir araç gerektirmemelidir. Dil zorluğu ise ne tümcenin karmaşıklığı ne de az kullanılan sözcüklerle ilgilidir; kullanılan ortam ya da nesnelerden fazladan ipucunun yakalanmadığı, ve dilsel ipuçlarının tekrarlanmadığı zorlukta bir test sözel anlamayı değerlendirmede yardımcı olur (De Renzi & Vignolo, 1962). Olguya verilen uyarıcı kontrol edilmekle birlikte yine de puanlanan bireyin verdiği açık yanıttır; yani, girdiğinin ne kadar anlaşıldığı değil sözel olan ya da olmayan üretimler ölçülmektedir. Bu yüzden, olgunun verdiği yanıtın ne kadar anladığını yansıtmakta yetersiz kaldığı durumlarda testin sözel olmaması bu sorunu ortadan kaldırabilir.

Son yıllarda yapılan sözdizimi düzeyindeki çalışmalarda, sözyitimli olguların adıllarda cinsiyet ve çoğulluğu anlamaları betimlenmiş, bir resim tercihi ile gerçekleştirilen testte her iki grubun da iyi korunduğu ve çok az hatanın saptandığı görülmüştür (Parisi ve Pizzamiglio, 1970). Yine adıl ayırımlarının 4 resimli testler ile yapıldığı bir anlama testinde, ayırımların oldukça kolay yapıldığı gözlenmiştir (Shewan, 1976). Bu test olguların dikkatlerini ve kalan yetilerini ne kadar toplayabildikleri açısından faydalı bulunmuştur.

Daha önceden çiftli resimler (kedi duvara sıçırıyor/ kedi duvardan atlıyor) halinde denenen yer bildiren ilgeçler, daha sonra yapılan düzenleme testleri (Smith, 1974) ya da üç resim içinden birini seçme testleri ile de denenmiş (Goodglass, Gleason, ve Hyde, 1970), bunlardan işaret edilerek gösterilmesi istenen testlerin daha kolay olup, daha az hata üretildiği gözlenmiştir. Resim seçmeli testler yardımcı eylemleri, eylem çekimlerini, çoğul eklerinin anlaşılabilirliğini denemek için de kullanılmıştır (Parisi ve Pizzamiglio, 1970; Lesser, 1974).

Sözcük düzeni ve biçim bilgisi kullanımı açısından hangisinin sözyitimli olgu dilinde hasarlanmaya daha açık olduğu konusunda yapılan çalışmalar, İngilizce dilinde biçimbilgisel ipuçlarının geçerliliğinin az olduğu ortaya koymuştur (Mc Whinney ve Bates, 1989). Öte yandan, biçimbilgisi ipuçlarının güvenilir, sözcük düzeni ipuçlarının önemsiz olduğu Yugoslav dili (Serbo-Croatian) ve Almanca'da da tümcelerinin anlaşılması konusunda çok araştırma yapılmıştır (Bates, Wulfeck ve Mac Whinney, 1987; Smith ve Mimica, 1984). Bu araştırmalar sonucunda her iki dilin biçimbilgisel ipuçları İngilizce'ye göre daha güvenilir olmasına rağmen biçimbirim bilgisinin gerçekten hasarlanmış olduğu belirtileri gözlenmiştir. Çekim eklerinin cinsiyet ve tekillik/çoğulluk ile belirlendiği Almanca'da tümcedeki isimlerden en az bir tanesi eril (maskulin) cinsinden olursa ad çekim eklerinden sadece 'belirtme durum eki - i hali' güvenilir bir ipucu olarak görülmüştür.

Bu seçici hasarlanma durumunun ne derece doğru olduğu çekim eki belirteçlerinin basit, açık ve tek tip olduğu dillerde yapılan çalışmalardan kanıt toplayabilir görüşü ile dilbilgisi ilişkilerinin oldukça net ve basit olduğu iki eklemeli dil -Türkçe ve

Macarca'da-sözyitimli olguların tümceyi anlama/kavramalarına bakılmıştır (Mac Whinney, Osman Sagi ve Slobin, 1991: 234-249). Bu genel başlık altında özel amaç çekim eki ipuçlarının çok erken yaşlarda edinildiği bu iki dilde belirtme durum eki (-i halinin) ne derece güvenilir bir ipucu olabildiğidir. Türkçe'de eğer çekim eki ile kullanılmışsa normal yetişkinler nesneyi tanımak için bunun güvenilir bir ipucu olduğunu varsayarlar. Örneğin, iki isim bir eylemden oluşan "köpek kediye kovalıyor" gibi bir tümcede belirtilmiş isim nesne diğeri öznedir. Öte yandan, nesne belirsiz ise durum eki kullanılmaz: "Murat kitap okuyor" tümcesinde olduğu gibi.. Dolayısıyla, Türkçe'de belirtme durum eki kullanırlılığı az, farkedilirliği yüksek bir çekim ekidir.

Yapılan çalışmada, çekim eki verilmediğinde Türk olgular **isim+isim+eylem** (Murat kitap okuyor) tümcelerini **özne+nesne+eylem** (Murat kitabı okuyor) tümceleri olarak, **eylem+isim+isim** (okuyor Ayşe kitap) tümcelerini ise **eylem+nesne+özne** (okuyor kitabı Ayşe) tümceleri olarak algılamışlardır. Sözyitimli olgular her ne kadar sözcük düzenini korumuşlarsa da özellikle Broca sözyitimliler (nesnenin belirtili/belirtisiz olduğunu anlamadan)durum ekinin aşırı kullanımına yönlenmişlerdir. Belirtme durum ekinin farkedilirliği güç olan Macarca'da ise sözcük düzeninde büyük değişiklikler gözlenmiştir. Sözyitimli olguların tümce kavraması/anlaması ile ilgili olarak Türkçe'de yapılan tek çalışma yukarıda verilen sonuç ile sınırlıdır.

İngilizce'deki işlev sözcükler gibi Türkçe'deki çekim ekleri de tümcelerin anlaşılmasında büyük rol taşırlar. Durum ilişkilerini anlam işlevli sözcüklere taşıdıkları için bu yolla tümceyi oluşturan diğer öğeler arasında "*neyi, kime, nerede, nasıl, kimin, ve ne miktarda*" gibi anlamlar taşıyan bu eklerin hem anlaşılması hem de ifade edilmesi çok önemlidir. Yapılan araştırma bulguları ışığında, bu çalışmada Türk sözyitimli olguların ad çekim ekleri, iyelik ekleri ve çoğul eklerini anlama yetileri sınanmaktadır. Olguların sözel üretimine gerek duymayan resim seçmeli bir test üretilmiştir. Sözyitimli olgudan gösterilen 4 resim arasından araştırmacının okuduğu tümceyi temsil eden resmin işaretlenmesi istenmektedir. Olguları fazla yormamak ve dikkatlerini dağıtmamak açısından bu bölüm 7 tümce ile sınırlanmıştır. Anlama testini yapmanın amacı olgudan üretmesini beklediğimiz yapıları ve dolayısı ile tümceye verdiği anlamları anlama ve kavramalarını ölçmektir.

1.4.2. Sözel dil ve değerlendirilmesi

Dil ve konuşma işlevlerini sınanan ilk modellerin çok basit ve açık olduğu bilinmektedir çünkü 1960 lı yıllarda dilde gözlenecek iki boyut vardır: pasif algı ve aktif ifade. O günlerde her iki boyutun gözlenebildiği alanlar ise alıcı ve ifade edici alanlardı. Sözyitiminde Lokalizasyon (etkilenen beyin bölgesi) kuramından kaynaklanmış ve *dinleme/konuşma/okuma/yazmadan* oluşmuş bu tür bir **alan** (modalite) değerlendirmesini Schuell, Jenkins, ve Jimenez-Pabon gibi bazı araştırmacılar (1965) isteksiz kabullendiklerini itiraf ediyorlardı çünkü o yıllarda “dil davranışını sadece bu alanlar yoluyla gözlemenin dışında herhangi bir yol yoktu ”(Rose ve diğerleri,1988:411).

Sözel ifade değerlendirmesinde kullanılan alan modeli ise sadece konuşma ve yazmanın sınanmasını öneriyordu. Bu örgütlemeye göre düzenlenmiş sözyitimi testlerinden PICA (Porch,1967) ilave olarak işaret dili /mimik üzerinde duruyordu. O dönemlerde hemen her standart test alan değerlendirmesi konusuna yoğunlaşırken bazı araştırmacılar da bu modelin dil ve biliş işlevlerini yapılandırmada çok basit kaldığı konusunda direniyorlardı. Üstelik bu tür bir değerlendirme anlamanın ifade etmeden ayrı olduğunu ve dolayısıyla bunların birbirinden ayrı olarak ölçülüp değerlendirilebileceklerini akla getiriyordu ki sonuçta ayrı alan hasarları olabileceği düşüncesi ortaya çıkıyordu. Martin (1977), bir alanın diğerinden ayrı çalışamayacağını, hangi biri ele alındıysa diğerinin de işe karıştığını savunmakta; öte yandan, sözyitiminde konuşma ve yazma gibi aktif dil süreçlerinin dinleme ve okuma gibi pasif dil süreçlerinden daha fazla hasarlandığı savını getiren diğer araştırmacıların (Schuell ve diğerleri, 1965) düşüncelerini de şüpheli bulmaktadır (Rose ve diğerleri, 1988:412).

Bu görüş açısından, ne tür bir sözyitimi değerlendirmesi yapılırsa yapılsın, bu tür değerlendirmelerde değerlendirmenin amacı, neyin değerlendirileceği, değerlendirilecek davranışın nasıl elde edileceği, gözlemlerin nasıl derleneceği ve gözlenen verilerin nasıl yorumlanacağı çok önemlidir. Bir sözyitimli olguda amaç sözel ifadeyi değerlendirmekse bu değerlendirmenin sözel anlama ve bilişsel işlevler gibi faktörleri

göz ardı etmemesi gerektiği unutulmamalıdır, veya bir işitsel ya da görsel anlama değerlendirmesi yapılacaksa olgudan anladığını onaylayacak bir sözel ifade alınmadan sonucu söylemek olası değildir. Alan hasarlarının saptanması klinik amaçlarla yapılabilirse de dilin bütününe betimleyen bir sözyitimli olgu çalışması ancak dilbilim yaklaşımı ile gerçekleştirilir. Dilbilim örgütlemesinin üzerinde durduğu üç aşamalı düzeyden sözdizim ve biçimbirim bilgilerinin sınanmasında sözel davranış değerlendirmesi son zamanlarda üç şekilde yapılmaktadır (Lesser,1978: 123):

a) Olgunun sözdizim anlamasındaki yetileri değerlendirmek güç olduğundan dilciler ve psiko dilbilimciler dilbilgisi yetersizliğinin betimlenmesinde kendiliğinden konuşmayı tek veri tabanı olarak kullanmışlardır. Karşılaştırmalı dil çalışmalarında görüşmelerle kayıt edilmiş kendiliğinden konuşma ile resimli hikaye anlatımı ya da sadece resim betimlemesi yolu ile alınmış konuşma arasında pek bir fark yoktur; her üçünün de sözdizim çözümlemeleri için aynı çeşit veriyi sağladığına inanılır

b) Sözdizim bilgisini sınamak için konuşmayı almada bir başka yöntem hazır resim takımlarının kullanımıdır. Bunlar resimli hikaye anlatım yönteminden farklı olabilir çünkü her bir resim sözdizimin özel bir alanına yapılandırılmıştır ve kontrollüdür. Bu tür hazır takımlar tümce tamamlama, tekrarlamalar, hecelemler, verilen sözcüklerle tümce kurma ya da olgudan ismin yerine adıl koymasını, tümceleri birleştirmesini, ya da değişik ifade etmesini isteme gibi biçimlerde olabilir.

c) Sözdizim yetilerinin araştırılmasında diğer bir yöntem olgunun konuşmasını gerektirmez; ve konuşmasında önemli sorunları olan olguların araştırılması için bir yol önerir. Yukarıda belirtilen yöntem gibi kontrollü/ yapısal materyal hazırlamanın sakıncaları vardır; kendiliğinden konuşmada olduğu gibi açık uçlu konuşma yerine araştırmacının ayarladığı ve istediği şekilde yanıt almasını sağlar. Çok biçimseldir. Bu yöntemde kullanılan etkinlikler; resim seçme, sözdizim doğruluğunu onaylama, sözcükleri gruplama, komutları izleme gibidir. Bu tür etkinlikler konuşmanın gerekli olmadığı sözdizim bilgisini anlama testleri ile benzer özellikler gösterdiği için konuşması kısıtlı olgularda kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından yeğlenir.

Martin, sözel dilin ortaya çıkarılmasında hemen hemen aynı yöntemleri farklı isimlerle öneren araştırmacılardan biridir (Rose ve diğerleri:1988: 408.). Bu yöntemler “**tekrar/geri kazanma** alıştırmaları, **verilen bilgiye göre davranma** alıştırmaları, ve **serbest konuşma**”dır. Sözyitimli olguyu sınıflandırmada olduğu gibi her bir yöntem bir diğerinin özelliklerini kapsadığından bu tür yöntem betimlemeleri de keyfi ve isteğe göre yapılmaktadır. Örneğin, hem serbest konuşma hem de bilgiye göre davranma alıştırmaları tekrar kazandırmayı zaten içermektedir.

Bu yöntemlerden **tekrar/geri kazanma** (retrieval) alıştırmaları bilişsel bir süreç gerektirir. Bilişsel süreçleme alınan bilgiye göre davranma yetisinin korunabilmesi ve dolayısıyla daha önceki bilginin de bu yolla kazanılması ile gerçekleşir. Tekrar kazanma; özel bir bilgiyi almak için doğrudan iletilerin verildiği ve uzun dönemlik bellekte tutulması beklenen alıştırmalarla betimlenir. Otomatik konuşma ve isimlendirme bu tür alıştırmaların en çok kullanılır olanlarıdır. *Otomatik konuşma* (automatic speech) alfabeyi, haftanın günlerini, yılın aylarını sayıları sayma gibi otomatik yapılan alıştırmalar olup değerlendirmede bazen gözden kaçan öneme sahiptirler. Olgunun konuşmayı başlatma yetisi, özellikle ses birimler olmak üzere dil öğelerini süreçleme yetisi, ve alıştırmaya odaklanma ya da kendi kendini yönlendirme yetisini değerlendirerek tanı koymada yardımcı olduğundan değerlidir. Çok hasarlı sözyitimli olgularda bile kullanılma kolaylığı verdiği için sözcük anlamını çağrıştırma, tümce tamamlama, ve benzer testler de otomatik konuşma biçimleri olarak bilinirler.

İsimlendirme (Naming) alıştırmaları görsel onaylama ve yanıtlama yoluyla yapılmaktadır. İlkinde, olgu gösterilen nesneyi ya da resmi isimlendirir, ikincisinde ise ‘zamanı söylemek için neden yararlanırsınız?’ gibi soruları yanıtlar. Bir konuya bağlı nesne isimlendirmeleri istendiğinde seri biçimde yanıtlamalar yapılabilir: vücut bölümlerinin ya da hayvan isimlerinin sorulmasında olduğu gibi. Bu tür durumlarda isimlendirme etkinliği tek sözcüklü yanıtlar halinde olabilir. “Çekiçle ne yaparsın?, adın ne?, ne iş yaparsın?, serçe nedir?” gibi basit soruların yanıtları da dilbilgisi kodlu bilgiyi geri kazandırma gereksinimi oluşturduğundan isimlendirme etkinlikleri gibi görev görürler.

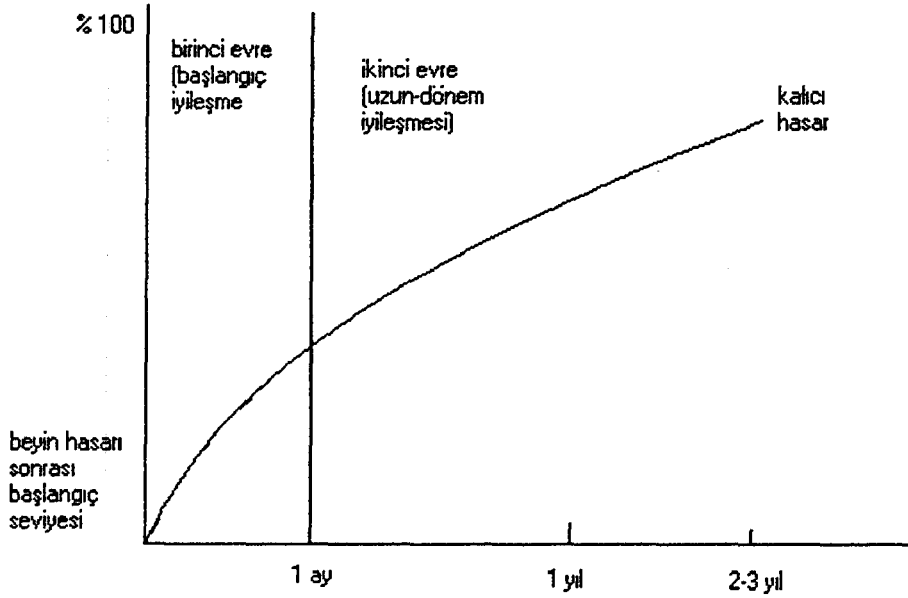
Sözel ifadeyi değerlendirmede görülen güçlüklerden biri de sözel ifadenin, dil davranışının diğer bileşikleri (parametreleri) ile etkileşme derecesidir. Alan yöntemine göre, sadece bir düzeydeki davranışı gözlemek üzere bir etkinlik geliştirmek olasıdır. İşte, **bilgiye göre davranma** (acting upon information) böyle bir davranış ortaya çıkarır. En etkin ve sözel ifade ile en ilgili olan bu grup uygulaması “**tekrarlama**” (repetition)dir. Uygulayıcı kişinin tekrar edilecek materyaller üzerindeki kontrolü o etkinliğin verimliliğini artırır, dolayısıyla yanıtları karşılaştıracağı model üzerinde kontrol serbestliği olur. Tekrarlama, uygulayan kişiye özel hedeflere uygun materyal geliştirme ve çeşitleme konusunda olasılık tanır. Tümce uzunlukları, kullanım sıklığı, sözdizim zorluğu ya da sesletim güçlükleri uygulayıcı tarafından çeşitlendirilebilir. Daha az yapısal olarak, ‘bir paragrafın açılanarak tekrar edilmesi’ gibi uygulamalar da bu grubun etkinliklerindendir. Konu ile ilgili yapılmış araştırmalar bu tür bir uygulamanın olguyu konu ile ilgili açık uçlu yanıtlara götürmesini de bir üstünlük olarak yorumlamaktadır.

“**Serbest konuşma** (free speech)” ise olgudan alınması ve değerlendirmesi en zor, buna karşın en önemli olan ve karşılıklı sıra almalarla gelişen bir konuşmadır. Sözyitimi açısından olgunun bu tür serbest konuşmaya katılma yetisindeki hasar en yıkıcı olandır. Geçirilen beyin rahatsızlığının getirdiği yetersizlik, hastane ortamı, yapılandırılmış hazır takımlar içeren test ortamı konuşmayı etkin bir biçimde almayı engelleyen faktörler arasında olabilir. Yapılandırılmış takımlar olgunun yeterlikleri konusunda çok kısıtlı bilgi verdiği için bütün standart testler otomatik konuşma serileri ile serbest konuşmaya yavaş yavaş geçmektedirler. Serbest konuşma değerlendirmelerinde konuşmayı yönlendiren uygulayıcının da anında veya önceden vereceği uyarıcı sözcük ya da sorular etkileşimin bütünü içinde dikkate alınmalıdır.

1.4.3. Sözyitimli Olgularda “Kendiliğinden Dil İyileşmesinin” Değerlendirilmesi

Sözyitimli olgularda kendiliğinden ya da yönlendirilmiş dil iyileşmesi üzerine yapılan araştırmalar II. dünya savaşı sonrası hızlanmış; yaralı askerlerin durumu hem sözyitiminin ele alınmasını hem de tedavi tekniklerini geliştirmiştir.

Pek çok sözyitimli olguda dil işlevlerinin bir kısmının nasıl korunabildiğinin yanıtı hala tam olarak verilememişken, hasarlanmış dil işlevlerinin tedavisinde iki evre belirtilmektedir (Kertesz, 1988 a):

Şekil 3 Sözyitiminde iyileşmenin izlenmesi

1) Erken dönem iyileşmesi:Beyin hasarının tipine ve ciddiyetine bağlı olarak, iyileşme hasar oluşumunun birkaç gün sonrasında başlar ve birkaç hafta sürebilir. Bazı araştırmacılar bu iyileşmenin bir ay içinde olabileceğini iddia ederken diğerleri daha uzun bir zaman alabileceğini söylerler.

2) Uzun dönem iyileşmesi: Bu tür bir iyileşme aylar, hatta yıllar içinde gelişebilir. Geç iyileşme, beyindeki dil işlevinin yeniden düzenlenmesi anlamındadır; bu da sinir sistemindeki hasarlanmamış alanların dil üretimine katılımları ve/veya bir dilsel çevre içinde yaşamının kazandırdığı tekrar öğrenmenin etkileri ile açıklanabilir (Benson ve Ardila, 1996:343).

İyileşmeyi izlemede kullanılan pek çok genel yöntemden biri *hastalığın süresi hakkındaki tahmini değişken olarak kabul eden* yöntemdir (prognoz değişken yöntemi: La Pointe,1997:139). Bu yöntemle, olgunun yaş, sağlık, ve hikayesi gibi değişkenler açısından biyografik, tıbbi, ve davranış profili belirlenir. Bunların iyileşme düzeylerini etkileyen etmenler olduğu bilinmektedir. Davranış profili çıkarma yöntemi, benzer olgu

profilleri ile ele alınan olgunun üretimini iletişim ölçütlerinde karşılaştırır; örneğin, iletişim yetisini ölçen Porch Testi (1967) sözyitimli olgunun 1 aylık ve sonraki 6 aylık süresini diğer örneklerle karşılaştırır ve bir eğri oluşturur. Porch tarafından önerilen PICA alt testlerindeki değişkenlik puanları 400 üstü ise iyileşmenin iyi, 200 altı ise iyileşmenin zayıf olduğu belirtilir. Bu tür bir ölçünlemenin değeri olgunun *uzun süreli iyileşmesi* ile ilgili ölçümleri vermesi açısından önemlidir.

İstatistiksel tahmin yöntemi, standart testlerdeki üretim verileri ile bir istatistiki formül oluşturmak için kullanılır. Olgunun grup üretimi ile karşılaştırılması yerine bireyin kendi dil üretimini kullanan bir tanılama oluşturulur. Bu tür bir testin nedeni tedaviyi belirleme amaçlıdır ama neyin nasıl tedavi edileceğinin bilinmesi tedaviyi belirleme sürecinden önce gelmelidir.

Sözyitimli olguyu tedavi etme amaçlı bir müdahale iyileşme kuramına dayandırılmasa da ilk düşünülecek şey konu uzmanlarının özel bir çabası olmaksızın ne tür bir iyileşmenin bekleneceğidir. Bir sözyitimli olguda herhangi bir müdahale olmadan gözlenen iyileşme fizyolojik kaynaklı olandır ve **kendiliğinden iyileşme** olarak bilinir. Öncelikle hastane odasında başlayan ve daha sonra aile arasında devam eden bu iyileşme olgunun çevresindeki dil uyarıcılarından yardım alması ile de açıklanabilir. Beyin hasarının başlangıcını izleyen kendiliğinden iyileşme dönemi ile ilgilenen pek çok araştırmacı (Culton, 1969; Hanson ve diğerleri, 1989; Lomas ve Kertesz, 1978; Sarno ve Levita, 1971; Smith, 1972; Yarnell ve diğerleri, 1976) sözyitimindeki erken dil iyileşmesinden fizyolojik iyileşmenin sorumlu olacağına uzlaşırken, kendiliğinden iyileşmenin süresi konusunda anlaşamamışlardır.

Bazıları ilk 3 ayı 'dil iyileşmesinin en verimli süreci' (Darley ve diğerleri, 1975; Kertesz ve Mc Cabe, 1977; Vignolo, 1964) olarak önerirken, kendiliğinden iyileşmenin ilk 6-7 ay içinde olacağını (Luria, 1963; Sands ve diğerleri, 1969; Vignolo, 1964), ve bir yıl sonrasında dahi çok az da olsa bir iyileşme görülebileceğini (Kertesz ve diğerleri, 1979; Kertesz ve Mc Cabe, 1977; Pashek ve Holland, 1988) belirtenler olmuştur (Benson, 1979:182). Çoğu değişikliğin ikinci haftanın sonuna kadar ortaya çıkabileceğini savunan araştırmacılar ilk 6 ay içindeki iyileşmenin daha genç, işitmesi

iyi, konuşması akıcı, ve sözyitimi çok ağır olmayan olgularda gözlenebileceğini önermişlerdir (Marshal ve Philips, 1983). Böylece, iyileşme tanısının sözyitimli olgunun hikayesine bağlı olduğu (Fazzini ve diğerleri, 1986), ve beyin hasar kaynağı etrafındaki dokunun geçici şişliği ya da işlevsizliği ortadan kalkar kalkmaz olguda iyileşmenin başlayacağına da inanılmıştır.

Kendiliğinden iyileşmenin olumsuz artan bir eğrisi olduğu inancı da yaygındır (Benson ve Ardila,1996:345); ilk haftalarda çok büyük bir artış, daha sonraki aylardan bir yıla kadar olan süreç içinde ise sabit bir şekilde düşüş gözlenebilir. Tedavi edilmemiş sözyitimli olguların araştırılması ve raporların taranması sonucunda, çoğu kendiliğinden iyileşmenin ilk birkaç ay içinde görülebileceği ve bunun hasarlı beyindeki nöro-fizyolojik değişikliklerden kaynaklandığı ama bu gelişme bir süre devam etse bile ilk 6 aydan sonraki herhangi bir iyileşmenin dil terapisi için geçerli olmayacağı düşüncesi de tartışılmaktadır (Darley,1975 b.).

Geschwind (1985), beyin hasarını izleyen iyileşmenin bireysel farklılıklar gösterdiğini, bazı olgulardaki tam iyileşmenin yıllar içinde gözleendiğini iddia etmiştir ama böylesine uzun dönemli bir iyileşme süreci hiç desteklenmemiştir; yine de, iyi sonuç verecek bir dil terapisinin ilk iki veya üç yıl içinde başlatılması konusunda uzlaşmıştır. Sözyitimli olgunun kendi kendine yeni iletişim yöntemleri geliştirmesi ve dile devamlı maruz kalışı gibi etkisini geç gösterecek bir 'kendiliğinden iyileşme' süreci olabileceği de diğer araştırmacıların ortak kanısıdır (Penn, 1987).

Özetle, sözyitiminde belirtiler ve iyileşme süreci olgunun nedenine göre farklılıklar oluşturur (Benson ve Ardila,1996: 347). Felç sonrası tamamiyle iyileşme hemen hiç görülmemişken travma gibi bir neden ile ortaya çıkan sözyitiminde olasıdır. Anomik, iletim tipi sözyitimi, transkortikal motor ve duyusal sözyitim tiplerinde iyileşme süreci daha iyi, Broca ve Wernicke tipinde daha ılımlı, global sözyitiminde ise çok azdır. O halde iyileşme süreci sözyitimi tipine göre farklılık gösterir. İfade edici ve alıcı işlevlerin hangisinin daha çabuk iyileşeceği ile ilgili çok araştırma yapılmamış, ama farklı oranlarda iyileştikleri önerilmiştir (Lebrun, 1976; Basso, 1982; Whurr, 1983).

Beyinde sağ yarıkürenin dil iyileşmesine katkısı da, ilk defa Wernicke tarafından önerilmek üzere (1881), ayrıca çalışılmıştır. Aslında, her iki yarıkürenin de eşit potansiyele sahip olduğu yani dil ediniminin ilk dönemlerindeki şartlara bağlı olarak her ikisinin de dil baskınlığı geliştirebileceği geçerli delillerle analiz edilmiştir (Zangwill,1960). Gerçi sağ yarıkürenin dili edinme yetisinin kişinin olgunlaşması ile azalsa da tümünden kaybolmadığı da belirtilmiştir (Cummmings ve diğerleri, 1979). Sağ yarıkürenin dil üretimine katılımı iyileşmiş sözyitimli olgularda değişik şekillerde araştırılmıştır; örneğin, sol yarıküre hasarına uğramış sözyitimli olguların dilde iyileşme gösterdikleri ama daha sonradan sağ yarıküre hasarına uğramaları ile dildeki hatalarının tekrarladığı örneklenmiştir (Cambier ve diğerleri, 1983). Bu örnek, sol yarıküre hasarını sağ yarıkürenin telafi ettiğini ama sağ yarıküre hasarı ile telafi olasılığının kalmadığını sezdirmektedir. Dolayısıyla, sözyitiminden iyileşmede sağ yarıkürenin katılımı iyi işleyen bir düzenek olarak düşünülmektedir (Cappa ve Vallar, 1992).

Sözyitimli olguların iyileşmesinde iki değişik tahmin faktörünün varlığı düşünülür: nörolojik (nedeni, hasar alanı ve hasarın niceliği, sözyitiminin tipi ve ne derece ağır olduğu) ve biyografik (yaş, cinsiyet, el baskınlığı) (Basso,1992). Sözyitiminden iyileşmede nörolojik etmenler ne kadar önemli ise, biyografik etmenlerin de o derece yol gösterici olduğu varsayılmaktadır.

Sözyitimli olguların yaşı iyileşme sürecini etkileyen biyolojik etmenlerden biridir (Tanrıdağ,1991:129). Dil edinimi için kritik yaştan bazı araştırmacılar için 5 (Krashen ve Harsman, 1972) hatta daha ön yaşlar (Brain,1961) ya da Lenneberg'in (1962) önerdiği gibi 12 yaş olduğu varsayılırsa, bu görüşlere göre yaştan ilerlemesi ile birlikte beyindeki üretim hormonlarının biyolojik etkileri dil iyileşmesini sağlayan yetiyi azaltmaktadır (Kertesz,1988a) Yine de, yapılan araştırmalardan biri (Taylor, 1992), olgu başlangıcının hemen sonrasında gözlenen orta yaşlı sözyitimli bireylerin (50-64) benzer başlangıçtaki daha yaşlı sözyitimli olgulardan (65-80) daha iyi bir iyileşme sergilediklerini gözlemiştir. Travmaya bağlı sözyitiminin diğerlerine oranla hızlı düzelme eğilimi göstermesinin bir nedeni bu olguların daha genç olmalarıdır. Örneklerden de anlaşıldığı gibi, hastanın yaşının düzelmede önemli bir faktör olduğu ileri sürülmüşse de kontrollü çalışmalarda çok net bir farklılık bulunamamıştır (Özeren, 1996:149)

Dil iyileşmesini etkileyen diğer iki biyolojik etmenden el baskınlığı ve cinsiyet üzerine de araştırmalar yapılmıştır; örneğin, sol el baskınlığı olan kişilerin, çift taraflı dil simgelemesine sahip olduklarından, bir beyin hasarı sonrası daha hızlı ve daha başarılı iyileşebilecekleri önerilmiştir (Luria, 1974/1970). Cinsiyet açısından ele alınırsa, beyinde çift taraflı dil göstergesine erkeklerden daha çok sahip olan kadınların iyileşme şansının daha çok olduğu (Mc Glone, 1980) iddia edilmiştir. Hatta 90 yetişkin ile yapılan bir araştırmada, başlangıç seviyeleri aynı olan olgulardan kadınların 3 ay sonra daha iyi bir gelişme gösterdikleri ortaya çıkmışsa da (Pizzamiglio ve Mammucari, 1985) bu tür çalışmalarla bu iki faktörün geçerliliği çok doğrulanmamıştır

Bu çalışmada, orta yaşlı iki sözyitimli olgunun “kendiliğinden iyileşmesi” sözel üretimleri, kullandıkları çekim ekleri, ve sözel anlamaları açısından değerlendirilecek ve ilgili bulgular ‘Tartışma bölümünde’ betimlenecektir.

1.5. DİLBİLİMİN SÖZYİTİMİ ALANINA KATKISI

Dil bir benzerlikler kütlesi değildir; kullanım sıklığı, sözcük türü, tümce yapısı, çekim ekleri gibi pek çok faktörle farklılaşır. Kendine özgü aşamalı bir yapısı vardır. Bu yapıdan sistemler türetilir; bunlardan bazıları ayırt edici özellikler, sesbirimler, biçimbirimler diye bilinen temel ve soyut birimlerdir. Dolayısıyla, pek çok dilbilim kuramı **dilin analiz edilebileceği** oldukça karışık sistemler önermektedir. Bugüne kadar gelen görüşlerin çoğu bütün dilbilim kuramlarının soyut bir düzeyde işlev gördüğü ve günlük konuşma dilinin bütün ayrıntılarını içeren dil kullanımının gerçek uygulamalarından soyutlandıkları yolunda idi. Bu görüş açısından, örneğin beyin travması sonrası sözyitimi tanısı konmuş bir olgunun dil hataları dilbilim kuramına ne katkıda bulunabilir ya da dilbilim kuramı onların bu özürlerini düzeltmede ne gibi yollar önerebilirdi? *“Bu tür bir soruya karşılık dilbilimcilerin önereceği yol; sözyitimi konusunda dilbilim ortamı bir yaklaşımın dilbilimden kuramını alacak, bir sözyitimli olgunun konuşmasından ise verisini toplayacak bir çalışma olmamalıdır. Yapılacak şey bu kadar ise dilbilimin etkisi köklü bir değişiklikten ziyade bir girişim ile sınırlıdır”* (Lesser, 1978: 23).

Sözyitimini dilbilim ortamlı çalışan bir kişi bir sözyitimli olgunun tekrarlama ya da okuma sorununun olduğunu söylemekle, olgunun hasar yeri, belirtileri, ve sınıflamasını bilmekle yetinmemelidir çünkü olguyu bu tür bir sınıflandırma içine dahil etmek o bireyi sadece etiketlemek için uygundur. Üstelik, dil becerileri her sözyitimli olguda farklı etkilenebilirler. Bir dilbilimci dili bir olay, bir süreç olarak ele almadığı için dilin bütününe analiz etmeye çalışmamalı, dili oluşturan düzeylerden birine yönelerek çalışmasını gerçekleştirmelidir. Bu yüzden, hasarlanmış ya da korunmuş sistemik özellikler ve yapılar açısından çalışılan dile özgü güçlükleri betimlemeye çalışmak bir dilcinin bu alana katkısı olacaktır (Konrot, 1987: 38)

İşte bu aşamada, dilbilimin katkısı **dilin farklı örgütlenme düzeylerinde betimlenebilir** olduğu savını tanıtması ile başlar. Bu düzeyler sayesinde dilbilim dilin analizi için temel bir çerçeve sunar. Belirlenen dil düzeylerinin sayısı kurama göre değişiklik gösterse de genelde üç ana düzey ayrımı yapılabilir. Bu üç düzey: konuşma seslerinin dizgesini oluşturan sistem düzeyi (sesbilgisi), tümcelerin yapısal düzenlenmesi düzeyi (sözdizimi), anlam dizgesini oluşturan sistem düzeyi (anlambilim) olarak bilinir. Dilbilimi, özellikle dil biçiminin çalışılmasıyla sözyitimli olguların konuşma terapisine katkıda bulunmaktadır

Sözyitimli söyleşi dilinin ortamını ve bağlamını betimlemek, analiz etmek ve yorumlamak da dilbilim desteği ile yapılabilmektedir; bu da dilbilimin iki alt alanı olan psiko dilbilim ve edim bilim yoluyla olmaktadır. Bu iki alt alan da kendi içlerinde desteklenerek, psikodilbilim psikolojiden, edim bilim ise felsefe ve sosyolojiden yararlanırlar. **Psikodilbilim** dili zihinsel bir süreç olarak ele alırken, **edimbilim** bağlam içinde konuşan ve dinleyen sözcelerinin kullanım ve yorumu ile ilgilenmektedir. Kullanım bilim adıyla da bilinen bu alanın da sözyitimi içinde yeri önemlidir çünkü sözyitimli bir olgunun iyileşme sürecinin ölçülebildiği son ölçü olan dilin işlevsel kullanımı konusunda araştırmacılara katkı sağlar. Her iki alan da olgulara terapistlerin yaklaşımlarını yönlendirerek sözyitimi çalışmalarına uygulanma evresindedir.

Dilbilim düzeyindeki alt bölünmeler de sözyitimli bir olgunun ele alınmasında önemlidir. **Dil seslerinin tanımları**, sesletim ya da işitme bilim/ akustik açısından

(sesbilim), ses sistemi ve dağılımı (phonemics) veya bürünsel özellikleri (ezgi, ritim, durak) açısından (bürün / konuşmanın ezgisi) çalışılabilir. **Anlambilim** içinde, tümcenin sözcükleri arasındaki anlam ilişkilerini bağlam içinde betimleyen tanımlamalar yapılabilir. **Sözdizim betimlemeleri** ise bazen yapı bazen de *biçimbirimbilgisi* üzerine yoğunlaşabilir.

Sözyitimi sınırları içinde “söz dizimi” terimi hem biçimbirim bilgisini hem de yapıyı içerdiği için Crystal gibi bazı dilbilimciler bu birleşik çalışmayı dilbilgisi (**grammar**) terimi ile adlandırmayı yeğlemektedirler. Örneğin, önerilen bir dil betimlemesinde **sesbilgisi, anlambilim ve dilbilgisi** olarak 3 yapısal düzey belirlenmiş: biçimbirimbilgisi ile yapı *dilbilgisi* üst başlığı altına konmuştur. Bu tanımlamada, sözcük yapısındaki değişkenlikleri betimleyen biçimbirim bilgisinin çekim ekleri ile ön ve ara ekleri de içerdiği görülmektedir (Rose ve diğerleri, s:27).

Kısaca, sözyitimi konusunda dilbilimsel bir betimleme; sözel dil engellerini sesbilgisel, biçimbilgisel, yapısal ve anlamsal düzeylerde ayırıştırarak daha sağlıklı bir betimleme yapmamıza olanak sağlar. Sorunun nereden kaynaklandığını irdelemek aynı zamanda sağaltım planlamasına da zemin hazırlayacaktır. Araştırmacılar dilbilimin sözyitimi alanına katkıda bulunmasını, her iki alanın “yöntem, hedef ve varsayım” açısından birleştiği ve kuramsal, bağdaşık, betimsel bir çerçevenin oluşturduğu yaklaşımla önermektedirler.

1.5.1. Biçimbirim bilgisi ve dünya dillerinde sözcük biçimi türleri

Dillerin insanların konuştuğu biçimde betimlenip karşılaştırılmasında kullanılan bir araç olma özelliğini taşıyan dilbilim, sadece İngilizce’yi ya da modern Avrupa dillerini değil genelde bütün dillerin özelliklerini betimleyen bir bilimdir. Bazı diller için geçerli olan dil modelleri yapısal açıdan benzer olmayan başka diller için uygulanmayabilir. Diller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları betimlemek söz yitimli olguların dil hatalarını belirlemek için yararlı olacaktır. Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinde dilin tümüyle bir sistem olduğu ve bütün dil düzeylerinin birbiri ile ilişkili olduğu unutulmamakla birlikte, bir dil biçiminin ya da işlevinin tek bir

yönüne odaklaşmak dil çeşitliliğinin getirdiği bir gereksinim olarak ortaya çıkabilir. Örneğin, çekim eklerinin çok az kullanıldığı İngilizce'nin sözdizim düzeyinde ele alınan bir modelle betimlenmesi olasıdır ama çekimli sistemleri çok olan (Arapça ve Yunanca gibi..) ve eklemeli sözcük yapısına sahip dillerin (Türkçe, Japonca gibi..) bu tür bir modelle çalışılması gerek normal dil gerekse sözyitimli dil üretiminin çalışılmasında yetersizliklere yol açabilir (Rose ve diğerleri, 1988:27). Bu tür dillerde, sözyitimli olgu betimlemesinin biçimbirim yönü o kadar önemlidir ki söz diziminin bir yan kolu olarak değil ama kendine özgün bir düzeyde ele alınmalıdır.

Diller arası bir karşılaştırma yapılacak olursa, bazı dillerin biçimbirimler, bazılarının sözdizimi, diğerlerinin bağlamla (metinle) belirlendiği görülür (Menn, O'Connor, Obler, ve Holland, 1995:18). Örneğin, Almanca *ad çekimlerini oluşturmak* için bağımlı çekim ekleri, Japonlar ismi izleyen kısa işlev sözcükleri, İngilizce ise sözcük düzeni gerektirir. İbranice, gelecek zamanı belirtmek için eylemin biçiminde değişiklik yaparken (çekimli ek), İngilizce eylem öbeğine "will /be going to, vb.." gibi yardımcı eylemler (çekimsiz ek) eklemektedir. Çoğu zaman, bir dilde hangi tür dilbilgisel anlamın- semantik rol, zaman ve cinsiyet- çok belirgin olduğu araştırılır ama bu belirginliğin bağımsız biçimbirimlerden mi (functors) yoksa bağımlı biçimbirimlerden mi kaynaklandığı pek nadir sorgulanır. Yani, o dilde dilbilgisel anlam sözdizimi ile mi yoksa biçimbirimlerle mi ortaya çıkmaktadır?

Dilbilgisel anlam biçimbirim bilgisi ile veriliyorsa dilin sözcükleri diğer dillere göre daha uzundur ve pek çok biçimbirim içerir. Türkçe'nin de dahil olduğu bazı diller dilbilgisel anlam oluşturmada özellikle çekim eklerine çok yüklendiklerinden biçimbirimleri açısından çok gelişmiş/zengin oldukları varsayılır.

Sözyitiminde 'dilbilgisi yokluğunun' (Agrammatism) yorumlanması için çok gerekli olduğu söylenen özellikler, "dilbilgisel biçimlerin yapısı ve biçim birim türleri" (morphological types/sözcük biçiminin türü) olarak bilinmektedir. Her bir dilin bir dizi biçimbirim bilgisel ve dilbilgisel özelliği olduğu göz önüne alınırsa, çok geleneksel bir tiplendirme (tipoloji) türü, dilleri sözcüklerindeki biçim birim sayısına göre sınıflandırır ve dilbilgisel anlamların her birinin biçimin belirli bir kısmına karşılık gelip gelmediğini

belirler. Artan sözcük uzunluğu düzenine göre, belirlenmiş 4 geleneksel ‘biçimsel dil sınıfı’ şunlardır (Menn ve diğerleri, 1995: 30; Aksan1987:103):

- yalınlayan (Çince gibi..)
- bükünlü (Almanca gibi..)
- kaynaştırmalı (polysynthetic/ Eskimo dili gibi..)
- bağlantılı / bitişken / eklemeli (Türkçe gibi..)

Çince’nin standart örneği olduğu **yalınlayan** (isolating) dillerde; kurallı bir sözcük düzeni, çok sayıda bağımsız biçimbirimli sözcüklerin varlığı (dilbilgisel işlevli sözcük), buna karşın çekim eklerinin yokluğu dikkat çekmektedir. Böylece, dilbilgisel anlam sözcük düzeni ya da işlev sözcüklerle verilir. Çince, Vietnam dili, Bask dili, Himalaya ve Afrika dilleri *kök yalınlayan* diller olarak bilinirler. Bu dillerde sözcükler değişikliğe uğramazlar. Tümce içerisinde anlam genellikle sözcükler üzerine yapılan vurgular ve ton değişiklikleri ile belirlenir. Bir sözcüğün farklı vurgulamaları ile 10-15 değişik anlam elde edilebilir, dolayısıyla vurgunun en önemli olduğu diller bunlardır.

Diğer taraftan, çoğu Avrupa dilini kapsayan **bükün/mlü** (fusional / inflecting) dillerde yeni bir sözcüğün türetilmesi ve çekimi sırasında kök değişikliğe uğrar. *Büküm*, çekim sırasında kökün, özellikle kökteki ünlünün değişmesidir. Aynı durum adların çoğul biçimlerinde, ve başka sözcüklerde de görülür. Bu tür dillerde dilbilgisel anlam kısmen dilbilgisel işlevli sözcükler kısmen de bağımlı çekim ekleri ile verilir. Bu eklerin büyük çoğunluğu birbirine kaynaşmış iki veya daha çok anlam taşır; örneğin, Fransızca’da birinci tekil şahıs çoğul eki vardır ama bu eklerden hangisinin çoğul, hangisinin birinci tekil şahıs eki olduğunu anlamak zordur. Sözcük köküne gelen tek ekin pek çok dilbilgisel işlevi yüklenmesi (İngilizce’deki üçüncü tekil şahıs eki ve çoğul ekinin aynı olması gibi..) gibi özellikler saptanmıştır. Bu diller *kök bükünlü* ve *gövde bükünlü* olmak üzere ikiye ayrılır (Hengirmen,1995:22); Arapça kök bükünlü, Almanca, Fransızca, İspanyolca ve İngilizce gibi diller ise gövde bükünlü diller içinde yer alırlar. Eklemeli dillerle bükünlü diller arasında sınırda kalan Fince’de (Laine, Korvuselka-Sallinen, Ahlsen ve Hyöna, 1994:177) eklemeli dillerde olduğu gibi uzun, çoklu biçimli sözcükler vardır ama biçimlerin şekli bu tür dillere özgün şekilde bağlama göre

değişiklik gösterir. Türkçe gibi eklemeli dillerde hiç bir zaman böyle bir değişmeye rastlanmazken bükünlü dillerde eylem kökündeki başkalaşmayla değişik kavramların yansıtılması ve çeşitli ilişkilerin kurulması sağlanır (Aksan, 1987:107).

Türkçe, Macarca, Moğolca, bazı küçük farklılıklarına rağmen Japonca, Afrika'nın Bantu dillerinin de dahil olduğu **eklemeli** (agglutinative) dillerin çok az dilbilgisel işlevli sözcüğe sahip olduğu belirtilmiştir. Biçimlerin yapısı açısından ele alındığında, bu dillerde kök içeren sözcükler ve eklemeli yapılar çoktur, ama her bir bağımlı çekim ekinin sadece bir işlevi olduğu görülür. Genelde bu tür dillerde, sözcük yapısı (biçimbirim bilgisi) daha iletişimsel bir görev üstlenirken, tümce yapısı (söz dizimi) daha az işlevseldir; yani, dilbilgisel anlam her bir bağımlı biçimbirim ile verilir. Çekim ve türetme sırasında sözcük kökleri değişmez; değişmeyen bir kökün sonuna pek çok ek getirilerek yeni anlamlar elde edilir. Bu özellikleri nedeniyle Türkçe geniş anlatım olanaklarına ve yeni sözcük türetme gücüne sahip bir dildir (Aksan, 1987: 106). Sözcük dizimi açısından ise belli bir dereceye kadar oldukça kurallı bir sözcük düzeni olduğu varsayılır.

Bu özelliklerin adı geçen diller için ideal bir kalıp (prototype) oluşturduğu düşünülürse de hiç bir doğal dilin bu özelliklerle tam bir uyum içinde olduğu da söylenemez. Yine de, baskın özelliklerine rağmen diller bu sınıflamalara dahil edilebilir. Leheckova (1988:272), bir sözyitimli olgu dilinin analizi söz konusu olduğunda, kısıtlı biçimbirim bilgisine sahip dillerde (yalınlayan) dilbilgisel biçimbirimlerin eksiltildiğini, çok gelişmiş biçimbirim bilgisi olan dillerde (eklemeli) ise doğru dilbilgisel biçimbirimlerin doğru olmayanlarla yer değiştirdiğini önermektedir. Bükünlü dillerde ise, bağımsız dilbilgisel biçimbirimler eksiltilirken, bağımlı olanlar (ekler) yer değiştirmektedir.

Genelde, sözyitimli olguların dil üretimindeki dilbilgisi sorunları -hangi dil sınıfında olursa olsun- başlıca iki grupta gözlenmektedir: dilbilgisel biçimbirimlerin eksiltilmesi ve doğru dilbilgisel biçimbirimlerin doğru olmayanı ile ya da doğru olmayan her hangi bir başka şey ile yer değiştirmesi.

1.5.2. Türkçe'nin Biçim Birim Özellikleri

Oldukça farklı yapıları olan diller arasında sözyitimi belirtilerini karşılaştırabilmek için, o dillerin özelliklerini taşıyan dilbilgisel anlamların, dilin biçimbirim bilgisine ya da sözdizimine yüklenip yüklenmediğine odaklanmak gerekir. **Sözdizimi**; sözcükleri doğru öbeklere ve onları da doğru bir düzen içinde tümceye yerleştirmeyi gerektirirken, **biçimbirim bilgisi**; sözcükleri doğru biçimleri ile seçmeyi gerektirir. Son ekler, ve diğer biçim ekleri **dilbilgisel biçimbirimler** olarak bilinirler; daha açıkcası, tümcenin anlam işlevli sözcüklerine ilave anlam taşıyan eklemeleri ifade eden sözcük ya da sözcük kısımlarıdır. Sözcüğün kendisi olan biçimbirim **bağımsız biçimbirim** (free gram. morpheme) tek başına ya da bağımlı biçimbirimlerin eklenmesi ile tümce/sözce oluşturabilirken, bir başka sözcüğe ilişik olarak sözcüğün biçimini geliştiren **bağımlı biçimbirimler** (bound gram. morpheme) ise tek başına gerçekleşemez ve sözce oluşturamazlar. “Gel-e-bile-cek-mi-siniz” örneğinde görüldüğü gibi hiç değişmeyen köke hem çekimde hem de yeni sözcüklerin türetilmesinde son-ek yüklenmesi yolu ile anlamlar yüklenen bağlantılı/eklemeli dillerde (Türkçe gibi..) tek bir sözcük bir tümce de oluşturabilir.

Türkçe bir Altay dilidir. Son ek çekimleri, ilgeçler, sıfat ya da adılar, iyelikler, sıfatlar, ve ilgi eklerinin bir arada doğal olarak bulunduğu özne-nesne-eylem düzenindeki (SOV) sözcük düzeni ile biçimbirim bilgisi eklemeli olup genel kurallara uymayan bir kaç ayrıcalık dışında oldukça düzenlidir. Ünlü uyumu; adın ya da eylemin son ünlüsünü harmonize ederek tüm sözcüklerin kökenine ve son eklere uygulanır

Türkçe ve Japonca gibi yapısı çok açık olan bağlantılı/eklemeli dillerde dilbilgisel anlamların büyük bir çoğunluğu çekimli biçimbirimlerle ortaya çıkar çünkü bu çekimli biçimbirimlerin her birinde bir anlam yüklüdür. (çoğul ekleri, ad çekim ekleri gibi...).Bir Türkçe sözcük çok uzun olabilir ama birbirine eklenmiş biçimbirimlerden oluştuğu için çözümlenmesi çok kolaydır (Menn ve diğerleri, 1995: 31).

Sözcüklerin görevlerini belirlemeye ya da sözcük türetmeye yarayan anlam değiştirici en küçük ses ya da ses birleşimine **ek** denir. Ekler bir ya da daha çok sestem

oluşabilir. Genellikle dünya dillerinde “ön ek, iç ek, son ek ” olmak üzere üç türlü ek vardır. Oysa Türkçe’de sadece son ek vardır (Sezer,1995:95). Türkçe’de ön ekler pekiştirme sıfatlarında görülür (**kıpkırmızı**, **bembeyaz** gibi..). Türkçe; sözcük köklerine eklerin getirilmesiyle işleyen bağlantılı bir dildir. Bu nedenle, ekler, Türkçe’nin yapısı ve işleyiş düzeni bakımından büyük bir önem taşır. Bir çok dilde pek çok sözcük ya da cümlelerle anlatılmaya çalışılan kavramlar Türkçe’de çoğu zaman bir tek ekle anlatılır.

Ek oluşumları iki temel değişimden biri ile oluşur (Aksu-Koç ve Slobin,1985: 840): (1) sesbirim *E* ile gösterilen ve /e/,/a/ gibi yuvarlak olmayan alt ünlülerin ön-arkadaki ünlü ile değişimi yoluyla ve (2) *I* ile gösterilen /i,ı,ü,u/, gibi üst ünlülerin ön-arka, yuvarlak olan ya da olmayan ünlü ile değişimleri yoluyla. Örneğin bir kalma durumu ya da iyelik son ekinin şu oluşumlarını gözleyebiliriz: İzmir’de, İstanbul’da, İzmir’in, Atatürk’ün v.b...Ünlü ile başlayan çekim eklerinde bir ara sessiz kullanılarak aralıksız ünlü oluşumundan kaçınılır. Her bir çekim ekinin kendine uygun bir ara sessizi olduğu görülmektedir: örneğin, “**Ankara’nın**” çekimli sözcüğündeki **-(n)**ın gibi..

Eklemeli biçimbirimler dizisinde her bir öge ses ve anlam bilgisel kimlikleri kadar dizimdeki göreceli durumlarını da korurlar. İsim çekim düzeni ele alındığında “kök+ (çoğul)+ (iyelik) + (durum eki) = **el+ler+im+de**” gibi örneklenebilir. Türkçe’nin ekleri genellikle tek hecelidir. Bu ekler bazen üst üste gelerek uzun bir zincir oluşturabilir. Sözcük köklerine getirilen ek sayısı on ikiye kadar çıkabilir:

Amerika-lı-laş-tır-a-ma-dık-lar-ı-mız-dan mı-sınız?

sözcüğünde de görüldüğü gibi Türkçe’de iki ana bölümde incelenen çekim ve yapım ekleri anlam işlevli sözcüğe (content word) anlam katmaktadırlar (Aksu-Koç ve Slobin, aynı:839). Ayrıca bağımlı çekim eklerinden bu çalışmada betimlenecek olan durum ekleri tümcedeki sözcükler arasındaki dilbilgisel ilişkileri açıkça belirttiğinden (Ekmekçi,1988) bu eklerin varlığı ya da yokluğu kullanan kişinin dilbilgisel gelişiminin de bir göstergesi olacağı düşüncesini ortaya koymaktadır (akt.Tüfekçioğlu, 1989:86)

Kısaca, Türk dilini anlamlandıran eklerin sözyitimli olgularda ne derece kalıcı olduklarını değerlendirmek, bu eklerin varlığını ya da yokluğunu saptamak ve betimlemek çok önemlidir. Bu çalışmada, sözyitimli olgular K.K ve M.A'nın konuşma üretimindeki çekim ekleri kullanımı veri çözümlemesi bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.6. PROBLEM

Sözyitimli olgunun sözel dili üzerine çalışmalar 1914'de Kleist'in (Goodglass, Christiasen ve Gallagher, 1993:378) bugün **agramatism** ve **paragramatism** diye bilinen iki dilbilgisel hasar türünü ayırması ile başlamıştır. Bunlardan ilki biçimbilgisel-sözdizimsel özelliklerin hasarlanması, diğeri ise bu özelliklerin yanlış seçimi ile betimlenmektedir.

Çoğunlukla sol ön yarımküre kaynaklı bir felç, tümör ya da travma sonucundaki hasar dolayısıyla ortaya çıkan dil sapması '**agramatism**' (dilbilgisi yokluğu) dilbilim sınırları içinde ses bilgisi, sözcük bilgisi- söz dizimi, söz dizimi, biçimbilgisel-sözdizimsel, biçimbirimbilgisi, ve anlambilgisi-söz dizimi alanları gibi çeşitli düzeylerde ele alınmıştır:

Doğal olarak, yapılan çeşitli yorumlar hasarın net betimlemesini yapmaya çok olanak vermese de sözyitimi alanyazını şöyle bir tarandığında bu dilbilgisi hasarının çok kesin olmayan 6 temel belirtisi göze çarpmaktadır (McEntee ve Kennedy, 1995: 318). Buna göre bir agramatik sözyitimli olguda şu özelliklere rastlanabilir:

- dilbilgisel işlevli sözcüklerin düşmesi / kaybı
- anlam işlevli sözcüklerin korunması
- uyum, kişi, teklik/çoğulluk ve cinsiyet belirleyicilerinin kaybı ve eylem çekimleri de dahil olmak üzere bağımlı çekim eklerinin düşmesi / eksilmesi, eylemlerin isimleştirilmesi
- tümce yapısında bozukluklar ve sözcük sayısının azalması
- anlam ilişkilerini gösteren sözcük düzeninin kullanımındaki yetersizlik

Diğer taraftan, 1982-1992 yılları arasında 14 ayrı dilde yapılan karşılaştırmalı çalışmaların verileri ile ortaya çıkan ortak agramatism betimlemesine göre (Ahlsen, 1992:5) bağımsız biçimbirimlerin eksiltildiği, bağımlı biçimbirimlerdeki eksilme oranının ve master eki kullanımının dillerin çeşitliliğine göre değiştiği, hatta bağımlı biçimbirimlerde eksilmeden çok yer değişim gözleendiği dikkat çekmiştir. Bağımsız biçimbirimlerin zaman zaman yer değiştirdiği savı da ortak bulgulardan biridir .

Diğer bir dil sapması olarak bilinen '*paragramatism*' ise, şakak lobunda hasar gözlenen olgularda '*dilbilgisel işlevli sözcükler ile dilbilgisel biçimbirimlerde yer değiştirme ve anlam işlevli sözcüklerdeki eksiltme ile yer değiştirmenin birlikte görülmesi*' şeklinde ortaya çıkan özellikler ile betimlenir. Bu özelliklerin gözleendiği dil davranışı ayrıca "Wernicke, akustik sözyitimi ya da akıcı sözyitimi" tanımlarıyla alanyazında geçmektedir. Bu özelliklere göre, her iki dil davranışını ayıran en önemli farklılık dilbilgisel biçimbirimler ile *dilbilgisel işlevli sözcüklerdeki eksiltmeye* karşı gözlenen *yer değiştirme* olabilir (Ahlsen, aynı: 3).

Her ne kadar bu iki dil özelliği genellikle dilbilgisi düzeyinde sunulmuşsa da dilbilgisi ilişkisinin anlambilim ve sözcük bilgisi içerdği de önerilmiştir. Ayrıca, agramatism'in sesbilgisel tanımlamaları yapılmış, bilişsel açıdan da ele alınmıştır. Bütün bu çalışmalara karşın hala agramatism ve paragramatism'in birbirlerinden ayrıştırılma olasılığının olup olmadığı, agramatism ile paragramatism'in diğer belirtilerle bir araya gelerek aslında aynı dilbilgisel özürleri gösterip göstermediği, yoksa birbirlerinden gerçekten çok farklı olup olmadığı gibi bazı soruların yanıtını almak üzere araştırmalar yapılmaktadır (Nespoulous, Dordain, Perron, Ska, Bub, Caplan, Mehler ve Lecours, 1988: 274).

Gleason ve çalışma arkadaşları (1986); Tsvetkova ve Glozman (1975) gibi bazı araştırmacılara göre sözel dil akıcılığındaki (fluency) farklılıklar göz önüne alınmadığında, yani olgunun konuşma üretiminin tutuk ya da akıcı olmasının çok önemsenmediği durumlarda, agramatism ve paragramatism üretim arasındaki fark oldukça belirsizleşmektedir (Saffran, Berdt ve Schwartz, 1989: 440). Bu yüzden, üretim akıcılığının dışındaki farklılıkları araştırmak üzere, bu iki tür sözel üretim araştırmacılar

tarafından 1980'lerden beri sorgulanmaktadır; örneğin, İbranice (Grodzinsky,1982) ve İtalyanca'da (Miceli,1983) sözyitimli olguların bu iki dil özelliği açısından kesin bir farklılaşma göstermediği ortaya konmuştur. Bu durum agrammatism ile ilgili geleneksel betimlemelerin herhangi bir başka dilin tipolojik özellikleri açısından çok kısıtlı olduğu anlamına gelebilir. Özellikle dil karşılaştırmalı çalışmalarda agrammatism betimlemesinin herhangi bir dile özgü biçimbirimbilgisel ve sözdizimsel kullanımlardan bağımsız yapılmasını önerip, sadece '*kısa tümceler ile yavaş konuşma*'nın agramatik özellik olarak ele alınabileceğini düşünenler de çoğalmaktadır (Menn ve Obler,1990). Bu yüzden, tipolojisi İngilizce ile aynı dil grubundan farklı dillerde bu iki dil sapmasının özelliklerini deneyerek, çalışılan dilden bağımsız bir betimlemenin çıkıp çıkmayacağı ya da farklı dillerin yapısal özelliklerinin mevcut betimlemeleri ne oranda değiştireceği konusunda araştırmacılar çalışmalar yapmaktadırlar.

Diller arası çalışmalar, hangi dil özürlerinin bütün dillerde belirgin olduğunu hangilerinin ise belli bir dilin özelliklerine göre hasarlandığını ortaya çıkarmada yardımcı olurlar. Dilin bazı özellikleri evrenseldir, böylece benzer hatalar hangi dili konuştukları göz önüne alınmadan bütün sözyitlimlerde gözlenebilir, diğer bazı özellikler ise konuşulan dile özgü hasarlanır. İngiliz, Alman ve İtalyan sözyitimli olgularda agramatik sözel üretimin karşılaştırıldığı bir çalışmada bazı dil hatalarının her üç dilde farklı saptandığı ama bazılarının da evrensel olduğu gözlenmiştir (Bates, Friederici ve Wulfeck, 1987). Her üç dilde de sözcük düzeni bozuktur ve çekimli eklerin kullanımı hasarlıdır. Çekimli eklerin hasarlanması dil farkı gözetmemektedir ama sözyitimli olgudaki hasarlanmanın yine de ana dile özgü ayrıntıları vardır (Benson ve Ardila,1996:59).

Agrammatism betimlemesinin; sadece İngilizce ve benzer dil aileleri içinde yapılan çalışmaların basma kalıp özelliklerine dayanmaması gerektiği, sözyitlimlerdeki dil sorunlarının, çalışılan dillerin tipolojik görüş açısından kısıtlı ya da gelişmiş olmasına göre değişiklik gösterdiği son zamanlarda yapılan araştırmalarla ortaya konulmaktadır. Örneğin **Finlandiya, Polonya, İzlanda** dilleri gibi çekimli dillerle ilgili bir grup çalışmada -klasik betimlemelerin aksine- sözyitimlinin dilinde ad çekim eklerinin durum eklerindeki eksiltmeden çok yer değiştirme hataları ile gözlendiği

belirlenmiştir (Menn ve Obler, 1990). Böylece, tipolojisi farklı dillerde agrammatism'i betimleme gereksiniminin ortaya çıkması ile pek çok araştırmacı kendi dillerinin özelliklerine uygun durum saptamaları yaparak diller arası karşılaştırma çalışmalarını hızlandırmış oldular.

Örneğin, *Caplan* (1985), özellikle **İngilizce**'de, bağımlı yapı biçimleri ve çekimli biçimbirimlerin oluşturduğu sözcüklerin bazı öğelerinin eksiltilmesini agrammatism olarak yorumlamaktadır. Bir başka çalışma ise, **İngiliz** agrammatiklerde (*Saffran ve diğerleri*, 1980) özellikle sonu -ing ile biten eylem biçiminin üretimine (isimleştirme) doğru bir yönelme gözlemlendiğini belirtmektedir.

Farklı dillerde ise, sözyitimli bireyler-eğer *eksiltme* sözcüğün yok olması ile sonuçlanıyorsa- gramatik biçim birimleri eksiltmemektedirler. *Stemberger* (1985), **İngilizce**'de agrammatic olguların bağımlı biçim birimleri kullanımlarında (çoğul eki, geniş zaman eki -s , iyelik eki) bir kayıp/düşme gözlemlendiğini ama diğer dillerde bunun eksiltme yerine yer değiştirme ile yapılabileceğini öne sürmektedir.

Miceli ve diğerleri (1983), yalın eylem köklerinin kullanılmadığı dillerde agrammatiklerin doğru biçimden çekim ekini eksiltmek yerine diğer eylem biçimleri ile değiştirme yaptıklarını hatırlatmaktadır. Yani, İngilizce'de sözcüğe eklenen bir biçimbirimin eksiltilmesi agrammatikler için uygun iken köke çekim eki eklenen **İtalyanca**'da bunun eksiltme yoluyla olmadığı öne sürülmektedir.

Lapointe (1985), bazı agrammatik eylem biçimlerindeki basitleştirmenin dilbilgisel belirteçlerdeki eksiltme yerine yer değiştirme ile yapılabildiğini onaylamış ve **İtalyan** agrammatiklerin eylem biçimlerinin yerine kullandıklarıyla (3. tekil şahıs, mastar ekleri ve eylemlerin geçmiş zamanları gibi...) ilgili çalışmalar yapmıştır.

Caramazza ve Berndt (1985), **İtalyanca ve İbranice**' de agrammatic olguların kök biçimbirimlerine bazı yanlış çekim eklerini eklediklerini bildirmektedirler.

İsveç dilinde agramatism'i betimleyen *Ahlsten* (1992:4), sözyitimli olguların adıları isimlerin yerine kullandığını, adıların ise sıklıkla eksiltildiğini ya da yer değıştirdiğini, eylem zamanları ile ilgili hatalar gözleendiğini, zarf kullanımlarında sorunlar yaşandığını verilerle ortaya koymuştur. Özellikle olguların devrik sözcük düzeni kullanabilmeleri ilginç bir bulgu olarak yorumlanmıştır.

Çek sözyitimlilerle yapılan bir çalışmada, doğru çekim eklerinin yanlışları ile yer değıştirdiğı, yer değışim hatalarında ise aşamalı bir sıra izlendiğı gözlenmiştir. Eksiltelen dilbilgisel işlevli sözcüklerin yerini alan biçimler 3. Tekil şahıs, geniş zaman eki gibi olup günlük konuşmalarda en çok kullanılan ve çocukların ilk edindikleri eklerdir. *Leheckova* (1988: 271), dilbilgisel çekim eklerinin çokluğu ve zorluğu ile bilinen Çek dilindeki bu bulguların *Jacobson*'ın önerdiği "bir dilbilgisel kategori çocuklar tarafından ne kadar erken edinilirse hasarlanmaya o kadar dirençli olmaktadır" hipotezini doğruladığını da öne sürmüştür (s:281). Agrammatism üzerine araştırmalar yapan *Leheckova* bu tip olgulardaki- ürettiğı değil ama üretmeyi amaçladığı- yapıyı bulma güçlüğünün kullanılan dilin tipolojik karakterine bağı olduğunu savunmakta ve agramatism ile paragramatism arasındaki ikilemi reddetmektedir.

Grodzinsky (1984), **İbranice, Rusça ve İtalyanca** gibi dillerde agrammatik olguların tam çekimli biçimleri ürettiklerini ama bütün sözcüklerin çok iyi biçimlendirilmiş olmasına karşın üretilen tümcelerin dilbilgisi açısından hatalı olduklarını gözlemiştir.

Agramatik **Alman ve Çek** olguları ile bir çalışma yapıp bu dillerde dilbilgisel işlevli sözcük ve çekim eklerinin eksiltmesinin çok az olduğunu gözleyen *Arnold Pick*'in (1913) araştırmasına gönderme yapan *Bates* ve çalışma arkadaşları (1987) **İtalyan ve Alman** tutuk ve akıcı sözyitimli olgularda gerçekten doğru takıyı bulma oranının çok yüksek olduğunu ve yanlış yapanların da doğruyu bulmak üzere kendilerini düzelttiklerini belirtmişlerdir (*Slobin*,1991:161).

Günümüze kadar, **Türk** dilinde sözyitimi konusunda klinik çalışmaların dışında dil açısından pek fazla çalışma yapılmadığı gözlenmektedir. Klinik araştırmaların en

dikkat çekeni ise Gülhane Tıp Fakültesi tarafından geliştirilen standart test ‘Gülhane Afazi Testi’ dir. Diğer taraftan, dilbilgisi ve kortikal yapılar arasındaki ilişkiyi irdeleyen tek çalışma *Slobin* (1991:162) tarafından 7 Broca ve 10 Wernicke’li olgu ile yapılmış ve ad/eylem çekim ekleri ile tümcedeki sözcük düzenindeki sapmalar betimlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda genelde her iki sözyitimi sınıfında bu eklerin kullanımının korunduğu; bununla birlikte Broca’ların Wernicke’lere ve normal kontrol grubuna nazaran daha çok eylem ve dolaylı nesne eksilttikleri, ama bu eksiltmelerin de dilbilgisi ve kullanım açısından normal kabul edilebileceği belirtilmiştir. İlginç bir nokta olarak Wernicke’lerin Broca’lardan daha fazla dilbilgisel eksiltme yaptıkları, bu eksiltmelerin de hem dolaylı hem dolaysız nesnede olduğu gözlenmiştir.

Hemen hemen benzer bir bulgu da **Macar** dilinde yapılan bir çalışmada ortaya çıkmıştır (*Whinney ve Osman-Sagi*,1991). Broca’lı olgularla Wernicke’ler karşılaştırıldığında Broca’larda dolaylı nesnelerde daha çok, dolaysız nesnelerde daha az eksiltme görülmüştür. Öte yandan, Macar olgularda gözlenenin aksine, Türk sözyitimli olgularda ad çekim eklerinin birbirinin yerine kullanılmadığı belirtilmiştir. Kısaca, Türk sözyitimli olgularda biçimbirim bilgisinin kaybolmadığı ama bölgesel hasarın bu olguların biçimbirimlere hızlı bir şekilde erişmesini etkilediği *Slobin* tarafından önerilmiştir.

Özetle, beynin belirli alanlarındaki hasarların farklı dillerdeki dil işlevlerini nasıl etkilediğini araştırmak son zamanlardaki sözyitimi çalışmalarının odağı olmuştur (*Caplan*, 1985; *Stemberger*, 1985; *Miceli ve diğerleri*, 1983; *Lapointe*, 1985; *Caramazza ve Berndt*, 1985, *Grodzinsky*, 1984; *Leheckova*, 1988). Bunun yanı sıra, sözyitimi tanısını tanımlayan belirti örüntülerinin sınıflanmasına göre hemen hemen 3 olgu türünün saptandığını gözleyenler de olmuştur (*Saffran ve diğerleri*,1989: 441): buna göre, i) dilbilgisel belirteç kullanımlarında hiç hata yapmayıp ama çok belirgin yapılandırma özürleri olan olgular (*Berndt*,1987; *Parisi*,1987; *Saffran ve diğerleri*,1980), ii) dilbilgisel ekleri hiç kullanmayan ama normal uzunluk ve yoğunlukta tümceler kurabilen olgular (*Miceli ve diğerleri*,1983; *Kolk ve diğerleri*,1985), iii) çekimli ve çekimsiz eklerde farklı eksiltme/ yer değiştirme örüntüleri gösteren olgular gözlenmiştir (*Miceli ve Mazzucchi*, yayında).

Görüldüğü gibi, sözyitimi özellikleri dillerin tipolojilerine bağlı olarak benzerlikler ya da farklılıklar gösterebilir. Sözyitimli olgularla başlatılan karşılaştırmalı dil çalışmaları sonucunda ortaya çıkan dil hasarlarındaki farklılıkların kullanılan dile özgü olduğu, bu yüzden dil sapmalarının da değişik dillere göre farklılıklar göstermesinin normal olduğu kanısına varılmıştır.

Böylece, daha önceki çalışmalar kapsamında geçerli olan ‘Agramatism’de Çekim Eklerine Kapalı Sınıf Kuramı’ (Closed Class Theory of Agrammatism) (Bates ve Wulfeck, ve MacWhinney, 1991:124) da sorgulanmaya başlanmıştır. Sözü geçen kuramın geliştirilmiş uygulamalarında Broca alanının dilbilgisini temsil etme ve süreçlemede önemli rolü olduğu ve Broca sözyitimlilerde çekim eklerine kapalı sınıf öğelerinin (dilbilgisel işlevli sözcükler/ dilbilgisel çekim ekleri) tamamıyla kaybolduğu ya da azaldığı görüşü savunulmakta; ama özellikle biçimbirim bilgisi özelliklerinin bazı diğer dünya dillerinde seçici hasarlandığı (örneğin, çekim eklerinin bazı dillerde **korunup** bazı dillerde **risk altında** olduğu görüşünün onaylanması ile ilgili dil-karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda) kabul edilmekteydi. Bu kurama karşı gereksinimi ortaya çıkmış ‘Rakip Model’ (Competition Model) içinde farklı dillerdeki farklı dil yapısı ve özelliklerine sahip sözyitimli olguların sorunlarını irdeleme amacıyla geliştirilmiş, biçimbirim bilgisindeki seçici hasarlanmanın sadece Broca sözyitimlilerine özgü olmadığını, Wernicke sözyitimlilerinde de gözlenebileceğini, dolayısıyla olgu belirtileri arasında çok büyük farklılıklar olmadığını ama dil çeşidinin işlevi açısından farklılıklar olabileceğini savunmuştur (Mac Whinney ve diğerleri, 1989). Bu model, konuşulan dilin ses bilgisel, biçimbilgisel, biçimbirimbilgisel bilgilerinin söz yitimli olguların üretimlerini değerlendirmede kullanım geçerliği (*cue validity*) sağlayabileceğini, ve bu ipuçlarını kullanabilmede süreçlemenin niceliğine/çeşidine göre kullanım değerinin (*cue cost*) ölçülebileceğini iddia etmektedir. Yani, kullanılma değeri ve geçerliği az /çok olan dil öğeleri bütün söz yitimi tiplerinde farklı olarak hasarlanmaktadır.

Farklı görüş açıları geliştiren bu iki kuram, Broca ve Wernicke olguları ile yapılan anlama ve sözel üretim test verilerinin değerlendirilmesinde şu bulgulardan umutlu görünmektedirler:

a) sözyitiminde dile özel sözcük ve dilbilgisi korunmaktadır b) olguların bu bilgiyi kullanmada kendilerine özel süreçleme hataları olmaktadır c) bu hataların çoğu da dilbilgisel çekim ekleri ve dilbilgisel işlevli sözcüklerin anlama ve üretiminde belirginleşmektedir d) ‘Çekim eklerine kapalı sınıf kuramı’nın aksine biçimbirim bilgisi hasarları sadece Broca sözyitimine sınırlı değildir e) sözyitimli olgularda görülen biçimbirim bilgisi ve sözcük bilgisi hasarlarında niteliksel açıdan benzerlikler gözlenmektedir f) dünya dilleri karşılaştırmalarında Broca ve Wernicke sözyitimi arasında çok belirgin olmayan süreçleme farklılıklarının ad ve eylem üretimi ve biçimbirim değiştirme hatalarında olup olmadığı sorgulanmaktadır (Bates ve diğerleri,1991: 137)

Ulatowska (1979), özürlü sözceleri netleştirmede ve -dünya dilleri için düşünülürse- standart olmayan sözcelerin özelliklerini saptamada dilbilimin rolü olduğunu düşünen araştırmacılar arasındadır (Lesser ve Milroy,1993:32). Sözyitiminin ele alınmasında dilbilimi uygulamanın süreçlerini gözden geçiren çalışmasında Ulatowska, dilbilimin terapistlerin dil yapısını ve işlevini anlamalarını geliştirmede katkısı olacağına inandığını ama bu konuda çalışanlara “ *sözyitiminin normal dil ile aynı süreç içinde geliştiğini, dil hasarının bütün sözyitimi sınıflarında hemen hemen belli hata tipleri ile kural bağımlı bir olgu şeklinde izlendiğini; ama dünya dillerindeki benzerlikleri de içeren bu dil hasarlarında o dile özgü biyolojik kısıtlamalar olabileceğini*” unutmamalarını önemle hatırlatmaktadır.

Yukarıda sunulan problemi hazırlayan nedenler ve yapılan karşılaştırmalı dil çalışmalarının ışığında, Türk sözyitimli olguların dil yapılarının dile özgü nitelikler açısından çeşitli düzeylerde çalışılması ve betimlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bu düşünceden hareketle, sözyitimli olguların biçimbirim bilgisini ortaya çıkaracak betimleyici bir yöntem eşliğinde ve aşağıdaki amaçlar doğrultusunda bu araştırmanın yapılmasına gereksinim duyulmuştur.

1.7. AMAÇ

Bu çalışmanın **amacı**, anadili Türkçe olan tutuk ve/veya akıcı sözyitimli olgularda Türkçe biçimbirim bilgilerine ilişkin ad çekim, çoğul ve iyelik eki kullanımlarının kendiliğinden gelişiminin izlenmesi ve genel durumun betimlenmesidir.

Araştırmanın genel amacının gerçekleştirilmesine yönelik sorular aşağıda görüldüğü gibidir:

1. Beyin hasarını takip eden ilk günlerden itibaren (akut dönemin başlangıcında) tutuk sözyitimli olgular K.K ve M.A'nın 'kendiliğinden konuşma' görüşmeleri sırasında ve görüşmelerin sonunda Türkçe'nin biçimbirim bilgisine ilişkin anlam işlevli sözcük kullanımları, ad çekim ekleri, iyelik ve çoğul eki kullanımları nasıldır?
2. Araştırma olguları M.A ve K.K'nın yapılandırılmış görüşmeler boyunca ve sonunda sözel anlamaları ve yukarda belirtilen bağımlı çekim eklerinin kullanımları nasıldır?
3. Akut dönemi izleyen 5 ay sonunda adı belirtilen anlam işlevli sözcük ve biçimbirim öğelerinin kullanım durumlarında her hangi bir kendiliğinden iyileşme gözlenmekte midir?
4. Bu araştırmanın her iki çalışmasında sözyitimli olgular normal yetişkin grubu ile karşılaştırıldığında ne tür sapmalar göstermektedirler?

1.8. ÖNEM

Yakın zamanlara kadar, sözyitimi çalışmaları tipolojik açıdan *benzer dillerde* yapılmakta ve kortikal yapılar ile dilbilgisi arasındaki bağlantı üzerine sonuçlara varılmaktaydı. Son zamanlarda *farklı dillerdeki* dil hasarlarının çalışılmasıyla klasik görüşlerin de yinelenmesi gerekliliği ortaya konmuştur (Slobin,1991:149).

Sözyitimli olguların dil değerlendirmeleri ile ilgili bulguların çoğu yapılan sınırlı çalışmalar sonucu gözlenmiştir. Oysa, bir hipotez/düşünce ile gereksinimi hissedilen *dil karşılaştırmalı sözyitimi araştırmaları*, birlikte çalışmaların oluşmasına, projelerin

desenlenmesine, yeni çalışmalara, yeni bulgulara ve yeniden yeni hipotezlere doğru bir dairesel süreç geliştirerek devamlı ve verimli araştırmalara yol açacaktır.

Dil karşılaştırmalı çalışmaların artması ile bu çalışmalar sözyitimli olgularda dil süreçlerinin betimlenmesi, sınıflanması, tedavisi ve iyileşme süreçlerine katkıda bulunabilecek diğer sonuçlara da öncülük edeceklerdir. Hiç şüphesiz, dil ve konuşma sorunlu sözyitimli olguların eğitsel değerlendirme ve sağaltım önlemlerinin ivedilikle alınması ile özel eğitim gereksinimlerinin bu yönde karşılanması bu tür çalışmaların sonucunda daha sağlıklı olarak gerçekleştirilecektir.

Ülkemizde klinik tanılamanın dışında **sözyitimli olgu dili** üzerine çalışmalar çok sınırlı kalmış, uluslar arası nitelikteki tek çalışmadan bu yana (Slobin,1991) destekleyici/ onaylayıcı bir tekrar çalışmanın yapılmadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmanın, sözyitimli olguların dil ve konuşma üretimlerini biçimbirim bilgisel yönden betimlemesi, dilbilgisel hatalarını sınıflandırması ve değerlendirmesi, bulguların bu tip olguları özel bir eğitim/öğretim programına yönlendirmesi, konu ile ilgili alanyazın taraması ile birlikte ilgilenen araştırmacılara sunularak diğer çalışmalara katkıda bulunması açısından önemli olduğu varsayılmaktadır.

Yukarıda belirtilen nedenler doğrultusunda, sözyitimli olgu dilinin dilbilimsel bir yöntemle çalışılmasının durumu saptamada yardımcı olması ve konu araştırmacılarına ilerde yapacakları çalışmalar için başvuru zemini hazırlaması beklenmektedir.

1.9. SAYILTILAR

Bu araştırma şu sayılıtlara göre yapılmıştır:

1. Bu araştırmada yer alan olgulara ait klinik bilgilerin doğru olduğu varsayılmıştır.
2. Sözyitimli olgulardaki konuşma üretimini toplayabilmek için geliştirilen resim kompozisyon takımının -normal yetişkinlerle yapılan uygulaması doğrultusunda- Türkçe'deki çekim eklerini saptamaya uygun olduğu varsayılmıştır.

1.10. SINIRLILIKLAR

Bu araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibidir:

1. Bu araştırma, Anadolu Üniversitesi Mediko Sosyal Hastanesi Nöroloji Bölümüne geçirdikleri bir beyin rahatsızlığı sonucu başvuran iki sözyitimli olgudan elde edilen veriler ile sınırlıdır.
2. Elde edilen veriler sözyitimli olgunun doktoruna ilk başvurmasını takip eden 5 ay ile sınırlıdır.
3. Toplanan verilerin değerlendirilmesi konuşma dilinin anlama ve üretim boyutu ile sınırlıdır.
4. Bu araştırma, çalışılan olguların anlamasını ve konuşma üretimini saptamaya yarayan resim kompozisyon takımlarının ve serbest konuşma şeklinde yapılan sözel üretimlerinin betimlenmesi ile sınırlıdır.
5. Bu çalışma, sözyitimli olguların sözel üretiminin biçimbirim bilgisini ölçmekle sınırlıdır.
6. Bu çalışma, Türkçe biçimbirim bilgisi çerçevesinde var olan ad çekim ekleri, çoğul ekleri, iyelik ekleri ve bu eklerin iliştiirildiği anlam işlevli sözcük kullanımının sözyitimli olguların sözel üretiminde saptanması ile sınırlıdır.

1.11. TANIMLAR

Anlam işlevli sözcük: (Content word) Tanımlanan, örneklendirilen ya da gösterilen anlamları olan, kısaca sözlük anlamını veren bağımsız sözcük türleri (ev, kırmızı, atlamak, demokrasi gibi). Bu tür sözcüklerin isim, eylem, sıfat ve zarflardan oluştuğu düşünülürse bu grup ek kabul edebilen **içerikli sözcükler** (open parts of speech) olarak da betimlenir (Kocaman. 1990:157).

İngilizcede ‘anlam işlevi taşıyan biçimbirimler’ (content morphemes) de anlam işlevli sözcük ile eş değerde kullanılırken, bir anlam işlevli sözcüğün son ekle kullanıldığı dillerde bu terimi sözcüğün anlam içeren kısmına gönderme yapmasına ilişkin kullanmak daha yararlıdır.

Anlam işlevli sözcük kümeleri: (open word classes /content words / major lexical categories- çekim eklerine açık sınıf) isim, eylem, sıfat ve bazı zarf türlerini içeren ve daha çok anlamsal ve gönderimsel ağırlığı olan sözcükler. Dile yeni sözcükler kabul edebildikleri için açık sözcük sınıfı içine dahil olurlar.

Bağımlı biçimbirimler: (Bound grammatical morphemes) Yanına geldiği bir sözcüğün ya da kökün biçimini geliştiren bir dilbilgisel biçimbirimdir. Son ek olarak da bilinir. Ön ek, son ek, ya da içek olabilen bağımlı (dilbilgisel) biçimbirimler özellikle bükümlü ve eklemeli dillerde ad ve eylem çekim ekleri, çoğullar ve diğerleri ile örneklendirilebilir.

Tümcenin sözcüklerine veya daha anlamlı biçimbirimlerine anlam katkısında bulunan bu sözcükler ya da ekler *dilbilgisel* (gramatik) *biçimbirimler* olarak da bilinirler. Bükümlü ya da eklemeli dillerde bağımlı biçimbirimler ile ifade edilen anlamlar, yalınlayan dillerde sözcük düzeni ve / veya bağımsız yapı biçimleri ile ifade edilirler.

Bağımsız biçimbirimler :(Free grammatical morphemes) Yapısal ve kullanımsal işlevi açısından tanımlanması gereken sözcüğün (örneğin, İngilizcede ‘the, of, a’ gibi..) kendi başına ya anlamı yoktur ya da çok önemsizdir. Tam anlamı ile betimlenebilir bir terim olmadığı için serbest bir sınıflama içindedir. İngilizce’de *functor* (*function word*) olarak da bilinen dilbilgisel işlevli sözcüklerle eş anlamda kullanılırlar. Sözce/tümce arasında dilbilgisel ilişkiyi belirten sözcüklerdir. Yalnız olarak da anlam iletebildikleri gibi tümce içinde de anlamlarını bulurlar. Açıklanan anlamda Türkçe’de kullanımları azdır.

İngilizce de *dilbilgisel işlevli sözcükler* sözcükler; “ tanımlıklar, adıllar, isim ve eylem çekimleri, yardımcı eylemler” (Albert ve diğerleri,1981); “tanımlıklar, bağlaçlar, yardımcı eylemler, çekim ekleri” (Goodglass,1976); “tanımlıklar, ilgeçler ve sıralama bağlaçları” (Eisenson,1973); “yardımcı eylemler ve bağıntı sözcükleri, sıralama bağlaçları ve tümleçler” (Robbins, 1951) olarak sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Coltheart, Patterson ve Marshall (1980), dilbilgisel işlevli sözcüklere (*function words*) bazı örnekler verirken İngilizce’deki “ had, was, to, the, not, or, on, down, where, just, both, sometimes, instead, seldom, several ”gibi sözcükleri bu sınıflandırmaya dahil

etmişlerdir. Buna karşılık, Crystal listedeki sözcüklere “frequently” ya da “regularly ” gibi zarfların niçin dahil edilmediklerini ve bunların niçin *diğer sözcük* sınıfına (anlam işlevli sözcükler) alındıklarını sorgulamaktadır. Crystal, dilbilgisi işlevli sözcüklerin dilbilgisel işlev dışında anlamlarının olmadığını, ve bazen de ilgeçler ve adlarla ilgili öğelerde olduğu gibi gönderme anlamı verdiklerini kabul etmektedir (Rose ve diğerleri, 1988: 37). Kısaca, bu tür sözcüklerin anlamı bağladıkları sözcüğe ya da bağlama göre değişmektedir.

Alanyazında “*grammatical words, form words, structural words operators, interstitial words, filler words*” isimleri ile de bilinen bu sözcükler (adılar, yardımcı eylemler, tanımlıklar, ilgeçler, bağlaçlar, belirleyiciler, ünlemler) aynı zamanda ek kabul etmeyen kapalı sözcük türlerini (closed parts of speech) oluştururlar.

Biçimbirimbilgisi: (morphology) bir sözcüğün alabileceği değişik biçimlerin, sözcüklerin bir araya gelişi, ve sözcüklerin uygun biçimlerinin seçiliminin çalışılması

Biçimbirimbilgisi sınıflaması: (morphological category) bir dilin kendi sözcüklerinin belirleyebileceği dilbilgisel ayrımlar çeşitliliğinden her biri; en yaygın olanları “cinsiyet, tekillik/çoğulluk, durum, zaman, kişi ve eylemin tamamlanıp/ tamamlanmadığı görünüşü (aspect)” dır.

Çekim ekleri: (inflectional suffixes) “Bir ismin, bir adılın veya bir sıfatın tümcedeki diğer sözcüklere olan ilişkisini dilbilgisel yönden belirtme biçimidir; bu bir son ek olabilir, ya da daha karmaşık bir değişim olabilir” (Sezer, 1995). “Kelimenin anlamını ve sınıfını değiştirmeden ona hal, ilgi, kip, zaman, nicelik, şahıs, ve beraberlik bakımından bir anlam kazandıran biçimbirimlerdir” (Ediskun, 1963). “Hal ekleri tam anlamıyla çekim ekleridir. İsimlerin çeşitli ilişkilerini ifade eder.. ...hülasa, teklik, çokluk ve iyelik şeklindeki isimlere her türlü işlekliliği veren ekler hal ekleridir ve ad ekleri denince akla daima hal ekleri gelir” (Ergin, 1962:178). “Ad durumları; yalın durum, belirtme durumu, yönelme durumu, kalma durumu, çıkma durumu, tamlayan durumudur” (Hatipoğlu, 1972: Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü)

Dil sapmaları

i) **Agrammatism** dil çıktısı içindeki dilbilgisel yapıların hasarlanmasıdır. Bu tür bir sapma gösteren olgunun özellikle dilbilgisel biçimbirimlerin (çekim ekleri ve ilgeçler) az olarak da leksikal biçimbirimlerin (yapım ekleri) kullanımı ve anlaşılması konusunda sorunları vardır. Konuşmada işlevsel belirteçlerin düşmesi ile hasarlı yapı hemen hemen telgraf biçimini alır, yine de kullanılan bir kaç sözcük ile anlam verilir. Eylemler genellikle yanlış kullanılıp, zaman, kişi ve sayı ilişkileri kurulmayabilir. Dilde en iyi korunmuş olanlar isim grubudur. Daha çok Broca sözyitimi ile eşleştirilir.

ii) **Parafazi** Bu tür bir yetersizlik konuşma sırasında sözcük atlamaya, yerine koymaya veya yanlış sözcük seçimine yol açıyorsa bu isimle adlandırılır. Sözcüğün tümünden atlanıp yerine tamamen farklı birisinin seçimine *verbal /global sözyitimi* denir örneğin, dişini /dersini—fırçası/ maşası gibi..). *Formal verbal parafazi* (fonemik parafazi olarak da bilinir) yetersizliğinde değiştirilen sözcükler biçimde benzer anlamda ayrı değişimlerdir (örn:pear/dare-İng.---dişleri/düşleri). Özellikle Wernicke sözyitimlerinde çok rastlanan *morfemik verbal parafazi* dile ait biçimbirimlerin eklenmesiyle ortaya çıkan uygun olmayan sözcük kullanımıdır (örn:summerly-İng.—ramazanda /ramazanlıkta-Tr.). Yerine koyma işlemi aynı semantik alanda yapıyorsa *semantik parafazi* gerçekleşir (örn: table/chair, lion/tiger, lion/animal-İng.). Sözcüğü oluşturan seslerin değişimi ya da uygun olmayan kullanımı ile ortaya çıkan durum ise *literal / fonemik parafazi*'dir. Bu tür parafazi hatalar sesin düşmesi, eksilmesi (omission/ bisiklet-bilet) ses eklemesi (addition / kilo-kilaj), yanlış yerleşimi (displacement / dişik-dişik), ve değiştirimi (substitution / ördek-gördek-sihirbaz-sihirbak şapka-çarpa) dir. Fonetik sapmalar ise sesin kullanılamaması ile farklı bir dil özürü düzeyinde kabul edildiğinden bu sınıfa girmezler.

iii) **Paragramatism** (dyssyntaxia) sözel çıktıdaki biçim-dizim kurallarının bozulmasıdır. Bu tür bir dil sapması isim grubunun az kullanılması sonucu dilbilgisel öğelerin çok kullanılmasından, yanlış seçiminden, sözel çıktının çok olması nedeniyle tümceler arasındaki sınırların belirlenememesi nedeniyle ortaya çıkar. Daha çok Wernicke sözyitimi ile eşleştirilir.

Diğer dil sarmaları arasında gözlenen **lafı dolaştırma (circumlocution)** nesne tanımlarının (örn: snow//soft, white), ve araçsal işlevin (örn: watch // know the hour) yerine konulan sözcüklerle gerçekleşir.

Durum : (Case) Bir sözce/ tümce içindeki ad öbeklerinin bir diğeri ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu ve /veya özne, nesne (recipient), kılıcı (agent) gibi anlamsal ve yapısal rollere nasıl bir gönderme yaptığını gösteren dilbilgisel bir sınıflamadır. Özel durumlar, eylem, ilgeçler ve diğer sınıfların sözcüklerini gerekli kılabilir. Bazı durum örnekleri yalın/öznel durum , nesnel durum, yönelme durumu, tamlayan / iyelik durumudur.

Kapalı sözcük kümeleri: (closed class, functors, function words, grammatical words) niteleyiciler olarak bilinen ilgeçler,yardımcı eylemler, bağlaçlar, belirleyenler, soru ekleri, adıllar,ve bazı zarflar bu grubun içindedir. Yeni ekler almadıkları için *eklere kapalı küme* olarak bilinirler. Bu grup sözcüklere daha dilbilgisel ve bağıntısal anlam verdikleri için bağımlı eklerin de (son ekler- ön ekler) dahil edilmesi düşüncesinde olanlar vardır (Bebout,1993:161-164).Bu kümedeki sözcükler alanyazında şu tanımlarla da gözlenmektedir: bağımlı gramatik biçimbirimler [bound grammatical morphemes (Bates ve diğerleri, 1987)]; bağımlı biçimbirimlerin bir kısmı [certain classes of bound morphemes (Friederici ve diğerleri,1982)]; gramatik belirteçler [grammatic markers (Martin ve diğerleri, 1989)]; yapısal bilgi veren bağımlı ekler [bound morphemes which carry the structural information (Friederici, 1982)].

Kod açma / yorumlama :decode

Kodlama /biçimleme : encode

Tipoloji: (typology) dilin tarihçesine dayalı genetik sınıflandırmanın karşıtı olarak çıkmıştır. Kullandıkları biçimbirim bilgisel, sözdizimsel ve sesbilgisel örüntü biçimleri ile dillerin sınıflandırılmasıdır; örneğin, **bükümlü diller:** (inflecting languages) Çekim ekleri kullanan ve tek bir biçimbirimden oluşan bu eklerin çoklu anlamlar taşıdığı dillerdir. Çoğu Avrupa dilinin örnek olarak verilebileceği bu gruptan örneğin, İngilizce’de üçüncü şahıs eki ve çoğul eki aynı biçimbirimdir. Eklemeli ve geçişimli (polysynthetic) diller de çekim ekleri kullandığı için, bu tür Hint-Avrupa dil türleri için

kaynaşmalı (fusional) betimlemesi kullanmak uygun olabilir (Menn ve diğerleri,1995:188). **Eklemeli diller:** (Agglutinative / agglutinating language) sözcüklerin anlamlı öğeler dizini (kökler ve ekler) halinde ayrıştırılabildiği bir dil sınıfıdır; her bir son ek sadece tek bir biçimbirim bilgisel sınıflama hakkında bilgi iletir.Türkçe standart bir örneğidir. **Yalınlayan diller:** (isolating languages) Bu tür dillerde bağımlı biçimbirimler ya çok az ya da hiç yoktur. Çince standart bir örneğidir.

Tutuk sözyitimi: (Broca tipi sözyitimi); sözel üretimde azalma (dakikada 10 sözcükten az)sözcük üretiminde artan gayret, anlaşılması zor, bozuk sesletim, tümce uzunluğunda azalma, ezgisi ve ritmi olmayan konuşma ile betimlenen sözyitimi tipinde olgular çok az sözcük kullanmakla birlikte daha çok ürettikleri anlam işlevli sözcüklerle anlamlı konuşurlar.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu ve seçimi, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, veri toplama aşamaları, verilerin çözümü ve değerlendirilmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.1. ARAŞTIRMA MODELİ

2.1.1. Örnekolay (Vak'a Çalışması)

Bu çalışma, özgül örnekolay araştırma modelleri çerçevesinde niteliksel-betimsel olarak desenlenmiştir.

Örnekolay çalışması tek bir ortam, tek bir denek, özel bir olay ya da bir belgenin kısaca yaşamdan bir örneğin ayrıntılı çalışılmasıdır (Biklen,1992; Nunan, 1992). Bu tür çalışmalar belirli bir ünitenin özelliklerini derinliğine anlamak ve betimlemek amacıyla yapılır. Araştırmacılar “özgül, ilgi çekici, çok özel, olağandışı bir durumu ya da olayı kritik bir an ya da zaman kesitini, ender rastlanan bir hastalığı betimlemeyi amaçlarlar (Topbaş,1998).” Bir olay hakkında kuram geliştirmeye yetmeyen kavramsal bilgilerin giderek daraltılarak belli bir konuya odaklandığı desenler örnekolay çalışmaları içinde gözlenir. Çalışılacak gruptan bir örnek seçilir ve bu örneğin bağlam içinde nasıl bir işlev gördüğü araştırılır.

Felsefesi, yöntemleri ve olayı bağlam içinde çalışması açısından örnekolay çalışmalarının etnografi çalışmalarına benzerliği kabul edilirse de bir örnekolayın

etnografi çalışmalarında olduğu gibi kültürel bağlam ve yorumla ilgilenmesi gerekmez ama benzer şekilde niteliksel alan yöntemlerini kullanır; gerekirse niceliksel verilerle istatistiksel yöntemlere de başvurabilir (Nunan,1992:75). Dolayısıyla, örnekolay çalışmaları çalışılan konuya herhangi bir kısıtlılık getirmez.

Örnekolay yönteminin bazı açılardan bağımlı sistem olarak düşünülmesi, örnekolayın bazı sınır ve çerçeveleri ile sistemin bütünlük ya da özgünlük kavramına ilişkilendirilmesinden kaynaklanır (Stake,1988). Örneğin, öğrenme güçlüğü olan bir çocuk özel bir durumda özel sorunu olan bir birey olarak ele alındığında, gözlenen davranışları nedenlerine ilişkin sistematik bağlantılarla araştırılır, bu yolla çalışmanın kapsamı ortaya çıkar, sistemin özgünlüğü ise ne bulmak istendiğine bağlıdır.

Adelman'a (1976) göre örnekolay iki şekilde çalışılabilir (Nunan, 1992:75): konu ya da hipotez önerilir ve grup içinden örnek seçilir; bununla birlikte, denek kişinin aralarından seçildiği ve yaş, ırk, cinsiyet, durum özelliklerini paylaşan olguların her zaman için bir grup oluşturduğunu söyleyebilmek de zordur. Kendilerine özgü nitelikleri paylaşan bu bireyler grup oluşturmaları bile yine de bir niteliksel çalışmanın denekleri olabilirler; bu durumda katılımcı gözlemcilik yerine görüşme yolu ile çalışmak daha iyi bir yöntem olabilir (Biklen, 1992: 64). Böyle bir durumda, örnekolay kendi içinde bireysel olarak çalışılır; gruba örnek oluşturmaz. Tek bir bireyin dil gelişiminin çalışılması böyle bir vaka' dır. Bu görüşlerin ışığında, bir sözyitimli olgunun dilini bireysel olarak betimlemek de örnekolay çalışması sınırları içinde desenlenebilir.

Konu ile ilgili alanyazın içinde örnekolay çalışması aşağıda özetlenen tanım ve betimlemeler ile sunulurken, bu çalışmanın desenlenmesi üzerine destek düşünceler de ortaya çıkmaktadır. Örneğin, zaman içindeki belirli bir sürede bir bireyin dilinin, konuşmasının ya da yazmasının çalışılması 'örnekolay çalışması' dır (Richards, Platt ve Weber,1985). Bir örnekolay çalışmasının 'Bu denek niçin seçildi, nasıl bir uygulama verildi, sonuç nedir' sorularına yanıt bulması beklenir. Bu nedenle, ele alınan bireyin ayrıntılı tanım ve analizinin yapılması gerekir. Böylelikle olgulardan alınacak gözlemler, görüşmeler ve aile hikayesi veri tabanını oluşturabilirler. Niteliksel

örnekolay çalışması betimlemeli bir çalışma olup çoklu veri kaynaklarını ele almada tüme varımsal / içe dönük mantık yürüten bir yöntemi vardır (Merriam,1988). Uzunlamasına yapılan böyle bir çalışmanın yöntemi -örneğin bir dil etkinliğinin- gelişimini gözler, bu da genellikle bireyin kendiliğinden konuşmasının gözlenmesi ile oluşur. Konuşma verisi zaman içindeki dönemsel aralarla toplanır. Uzunlamasına yöntem üç niteliksel özellik ile tanımlanır: doğaldır (kendiliğinden konuşma kullanır), süreç-ortamlıdır ve az denekle uygulandığı için genellenemez (Larsen- Freeman ve Long 1991). Karşıt görüşler ise örnekolay çalışmalarının araştırmacısına olgunun ait olduğu daha geniş topluluk hakkında genellemeler yapabilme esnekliği getirdiğini savunurlar (Cohen ve Manion, 1985).

Bu tez çalışması, örnekolay çalışması modeline göre desenlenmiştir; sözyitimli olguların sözel dil ve işitsel anlamaları gözlenmektedir; görüşmeler, doğal ve yapılandırılmış çalışmalar ile uzunlamasına çalışılmıştır; bu yolla elde edilen veri tabanı ayrıntılı tanım, analiz ve yorumları ile betimlenmiştir. Az denekle uygulama kolaylığı getiren bu modelde niceliksel analizden daha çok niteliksel veri toplama ve çözümleme tekniğinden yararlanılmıştır.

2.2. ARAŞTIRMANIN ÇALIŞMA GRUBU

2.2.1. Çalışma Grubunun Oluşturulması

Bu çalışmanın araştırma grubunu, Anadolu Üniversitesi Mediko Sosyal Hastanesinin Nöroloji Bölümüne başvurarak sözyitimi tanısı konmuş beyin hasarlı bireyler içinden “ölçüte göre örnekleme stratejisi” (Patton, 1990) temel alınarak seçilen olgular oluşturmuşlardır. Bu olguların ilk tanı sonrasını takip eden akut dönemde bulunuyor olmaları en önemli seçme ölçütüdür.

Veri toplama süresi içinde bu ölçütler kapsamındaki bütün olgular çalışmaya katılmışlardır. Yapılacak araştırmanın özelliğinden dolayı sözel üretimi olan olgular yeğlenmiştir; buna rağmen araştırma kapsamına alınmamasına karar verilen M.B. üç kez, İ.B. iki kez, F.H. bir kez izlenmişlerdir. Bu olgulardan M.B. ağır beyin hasarı

sonucu fiziksel durumundaki kötüleşmeden ötürü araştırmacıya tepkisiz kalmış ve üçüncü izlenim arkasından doktorunun önerisi ile çalışmadan çıkarılmıştır. Diğer iki olgu da sözyitimi tanısındaki farklılıklar ve takıntı halindeki tekrarlamalarla konuşmalarının anlaşılammaması gibi nedenlerle çalışma kapsamı dışında tutulmuşlardır.

2.2.2. Olgu Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Bu çalışmaya yukarıda verilen özelliklere uygun iki olgu katılmıştır. Adları saklı tutulan K. Kale ve M. Aktaş farklı özelliklere sahip ve ikisi de kendi içinde değerlendirilecek iki sözyitimli olgudur.

K. Kale 55 li yaşlarda, evli, ve 4 çocuklu bir bayan olgudur. 1997 Aralıkta beyin felci geçirerek Devlet Hastanesine kaldırılmış, hastanede yatarken bir felç daha atlatmıştır. 15 gün sonra geldiği Anadolu Üniversitesi Mediko Sosyal Hastanesi Nöroloji Servisinde tekrar tedavi altına alınmış ve araştırmacı ile bu aşamada görüşmelere başlanmıştır. Kendisine hastanede işittiğini anlayan, tekrarlaması iyi, “Transkortikal motor sözyitimi” tanısı konulmuştur. Konuşması ifade güçlüklerine rağmen anlaşılırdır. İşitme sorunu saptanmamıştır.

M. Aktaş 70 li yaşlarda, dul, ve 3 çocuklu bir erkek olgudur. 1998 Haziran’ında bir felç durumu ile Devlet Hastanesine kaldırılmış, daha sonra bireyin kendi isteği ile Anadolu Üniversitesi Mediko Sosyal Hastanesi Nöroloji Servisine getirilmiştir. Araştırmacı ile sözyitimli birey bu aşamada tanışarak görüşmelere başlamışlardır. Şu anda 3 beyin damarında tıkanıklığı olduğu saptanan bireyin hastane tanısı Broca sözyitimi olduğu yönündedir. İşitme sorunu belirtilmemiştir. Ciddi boyutlarda olmayan anlama güçlüğü, büyük ölçüde sözcük bulma güçlüğü ve dolayısıyla sözel ifade güçlüğü yaşamaktadır.

2.3. VERİ TABANI

Bu çalışma, seçilen sözyitimli olguların kendiliğinden konuşma ve sözel anlamalarını iki yönden betimleyen doğal ve yapılandırılmış yöntemler ile

gerçekleşmiştir. Veri tabanını, olguların araştırmacı ile ürettikleri kendiliğinden konuşma kesitleri ile yapılandırılmış resim takımı oluşturmaktadır.

2.4. VERİ TOPLAMA ARACI

2.4.1. “Türkçe’de Ad Çekimlerini Değerlendirme Aracı” (TAÇD)

Bu bölümde, konuşma dili verilerinin sözdizim / biçimbirim bilgisel yaklaşıma dayalı olarak değerlendirilebilmesi için araştırmacı tarafından geliştirilen “Türkçe’de Ad Çekimlerini Değerlendirme Aracı’nın” hazırlanma ve kullanma aşamaları açıklanmıştır.

TAÇD iki aşamadan meydana gelmektedir: İlki verilerin toplanması, ikincisi ise verilerin değerlendirilmesidir. *Verilerin toplanması* aşaması için bir resim kompozisyon takımı geliştirilmiştir. Resim-kompozisyon takımı ile toplanan *verilerin değerlendirilmesi* ise sözel anlama ve kendiliğinden konuşma, ad çekimlerinin değerlendirmesi, iyelik eklerinin kullanım değerlendirmesi ve çoğul kullanımlarının değerlendirilmesi gibi aşamalarla oluşacaktır. Verilerin değerlendirilmesi sürecinde çözümlemelerin nasıl yapıldığı ve bu işlemlerin yorumlanması aşama aşama açıklanmaktadır.

2.5. VERİLERİN TOPLANMASI ve DEĞERLENDİRİLMESİ

2.5.1. Veri Toplama Aşaması

Bu çalışmanın veri toplama aşamasında *yarı-katılımcı gözlem ve görüşme tekniği* kullanılmıştır. Bu çalışmada sözyitimli olguların ‘kendiliğinden konuşma’ları ve bazı dil biçimlerini (anlam işlevli sözcükler ve ad çekim ekleri) kullanımları aralıklı gözlemlerle (ayda bir) yapılan görüşmelerle izlenmiştir. Yukarıdaki amaç doğrultusunda “Türkçe’de Ad Çekimlerini Değerlendirme (TAÇD)” aracı geliştirilmiştir.

Bu araç, sözyitimli olguların sözel anlamalarını ve biçimbirim bilgileri kapsamında ad çekim ekleri, çoğul ve iyelik ekleri kullanımlarını değerlendirmek için hazırlanmış kontrollü/ yapılandırılmış bir ‘**resim kompozisyon takımı**’ndan oluşmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümü olan “Sözel Anlamanın değerlendirilmesi” için ad çekim eklerini kapsayan resim takımları hazırlanmıştır. Olguya gösterilen yedi adet sununun her birinde dört resim vardır ve aynı nesnelerin değişik çekim eklerinde resmedilmiş durumları görülmektedir. Örneğin, ilk sunuda “ayı **masada** oturuyor / ayı **saçını** tarıyor / ayı **yatağını** hazırlıyor / ayı **bahçede** çalışıyor ” gibi resimlendirilmiş tümcelerden oluşan bu resim takımı sadece ad çekim durumlarını değil verilen tümceler içinde çoğul ve iyelik eklerini de değerlendirmektedir. Olgunun değişen resimlerle dikkatini dağıtmamak amacıyla aynı sunuda görünen nesnelerin çok fazla değişiklik göstermemesine dikkat edilmiştir.

Sözel anlama değerlendirmesinden sonra, olgudan ‘konuşturması’ beklenen yapılandırılmış resimlere sıra gelmektedir. Her bir çekim eki, tesadüf riskini azaltmak için dört resim boyunca sorulmuştur. Resimli kartlar hazırlanırken çekim eklerinin geçtiği tümcelerin -olguların sözcük bulma sorunları göz önüne alınarak- günlük yaşamda çok geçen sözcüklerden hazırlanması amaçlanmıştır. Günlük yaşamda çok kullanılan bu sözcükler Özsoy’un (1982) Eskişehir Konuşma Değerlendirme Test Takımı, Aktaş’ın (1982) Resimli Artikulasyon Testi ve Kündük’ün (1989) araştırmasında yer alan resim- sözcükler ile Höşgör (1991), Hoşcan (1987) ve Topbaş’ın (1988) araştırmalarında yer alan sözcüklerin gözden geçirilmesi ile belirlenen listeden seçilmiştir (Topbaş, S; 1994: 155-58).

Aracın hazırlanmasında, çoğunluğu yukarıdaki listelerden hazırlanmış sözcükleri içeren tümceler öykü kitaplarından oluşturulmuş resimleri ile 35 normal yetişkinde denenmiş (Aralık 1997) ve yetişkinlerden “**Bu resimde ne oluyor?**” sorusunun yanıtları istenmiştir. Değerlendirilen tümcelerden yüzdesi düşük olanlar listeden çıkarılmış, yerine hazırlanan yeni tümceler Resim Bölümünden bir öğrenciye çizdirilen yeni resimler ile 50 yetişkinde ikinci kez denenmiştir (Aralık 97). Bu sınamanın

sonunda bazı tümceler pekişirken, bazıları da yine elenmişlerdir. Her çekim ekinin 5-6 resim ile denendiği tümceler en fazla yüzde oranı veren 4 resim ile belirlenmiştir. Kalma durum ekinin (-de hali) kullanılması beklenen tümcelerın tam ifade edilememesi nedeniyle sadece bu çekim ekinin kullanılabileceği 10 yeni resim 26 kişi ile denenip, bunların arasından seçilen dört tanesi diğerlerinin arasına ilave edilmiştir (Ocak 1998).

Bu arada resim öğrencisinin çizdiği resimler fazla ayrıntılı ve dolayısıyla dikkat dağıtıcı bulunarak, tümcelerde belirlenen çekim eklerinin alınabileceği resimler Clippart bilgisayar Programı ve resimli kitaplar yardımı ile elde edilip, fotokopide büyütülmüştür. Cümleler son hali ile 44 kişi üzerinde denenerek (6 Ocak 1998) geçerlikleri yüzde alınarak son kez belirlenmiştir. (Her tümce için 44 kişinin % 60'ına denk gelen en az 26 ortak yanıt bu araştırmada tümcenin kullanırlığını belirlemiştir; çoğul ve iyelik kullanımlarını da içerenler bu tümceler içinden değerlendirilmek üzere saptanmıştır). Daha sonra bütün tümceler tekrar gözden geçirilerek istenen çekim eki ile yazılmamış ama 'öyle' söylendiğinde de Türkçe'de anlamlı olanlar çoğunluk yüzdesine göre belirlenmiş ve olgunun kendini ne derece ifade edebileceğine dair ipucu vermek üzere listelenmiştir (bkz. Tartışma bölümü).

Hazırlanan resim takımındaki tümcelerin, istenen çekim/ çoğul ve iyelik eklerini verdiğine dair yapılan normal yetişkin anketlerinin geçerlik oranları ortalaması % 80 dir. [Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 44 deneğin her bir tümce için verdiği doğru yanıtın yüzdeye çevrilmesi ile bulunan oranlar tamamen keyfi amaçlarla yapılmış, her bir tümcenin kaç yetişkine ne söylediği ve doğru yanıtların niceliği araştırılmıştır. Daha sonra, 20 tümcenin yüzdeleri toplanarak tümce sayısına bölünmüş ve toplam geçerlik yüzde ile belirlenmiştir.] Sözel anlama tümceleri normal yetişkinlerde denenmediği için yukarıda anlatılanlar doğrultusunda bir uygulama gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmanın gerek sözel anlama gerekse sözel ifade bölümlerinde gözlenecek tümceleri aşağıdaki listede görüldüğü gibidir:

Tablo I. Türkçe’de Ad Çekimlerini Değerlendirme Aracını Oluşturan Tümceler

SÖZEL ANLAMA TÜMCELERİ	
Ayı saçını tarıyor	
Kızlar aynaya bakıyorlar	
Çocuklar okula gidiyor	
Kız camı açıyor	
Ağaçta elmalar var	
Köpek sudan çıkıyor	
Küçük fil annesi ile birlikte	

	Yüzdesi
SÖZEL DİL TÜMCELERİ	-44 denek-
Çocuk bisiklete biniyor.	%70/ 31doğru
Adam suya atlıyor.	%100 / 44 ”
Çocuk tahtaya yazıyor	%91 / 40 ”
Anne kızına sarılmış	%60 / 26 ”
Adam çöpü (yaprakları) süpürüyor.	%98 / 43 ”
Çocuk dişini fırçalıyor.	%98 / 43 ”
Adam topu tutuyor (yakalıyor).	%84 / 37 ”
Adam arabayı itiyor.	%98 / 43 ”
Kız salıncakta sallanıyor.	%70 / 31 ”
Çocuk duvarda yürüyor.	%86 / 38 ”
Ördekler gölde yüzyüyorlar.	%77 / 34 ”
Çocuk rüyasında kuşları görüyor	%68 / 30 ”
Adam şapkasından tavşan çıkarıyor	%80 / 35 ”
Çocuklar duvardan atlıyor	%64 / 28 ”
Çocuk merdiven(ler)den iniyor	%80 / 35 ”
Adam pencereden çıkıyor.	%95 / 42 ”
Çocuk kediyle oynuyor.	%90 / 40 ”
Kadın telefonla konuşuyor.	%60 / 26 ”
Kızlar kızakla kayıyorlar.	%60 / 26 ”
Çocuk köpekle oynuyor.	%61 / 27 ”

2.5.2. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci her bir olgu için 5 ay sürmüş, ve her ay bir kez görüşme yapılmıştır. Amaç; araştırmacının fazla müdahaleci olmadan olgudaki -eğer var ise- kendiliğinden gelişme/iyileşmeyi betimlemektir. İlk görüşmeler hastane ortamında, tanışma amaçlı ve tutuk olduğu için sayılmamıştır. Bu görüşmelerin üzerinden geçen ilk 15 gün içinde aylık görüşmeler başlatılmıştır.

Görüşmeler aşağıda özetlenen düzende gerçekleştirilmiştir: 1) Kendiliğinden konuşma ve 2) Yarı- yapılandırılmış değerlendirme

1) Kendiliğinden Konuşma: Bu bölüm, görüşmelerin başlangıcında sözyitimli olgularla 20-30 dakika kadar karşılıklı sıra almalarla yapılan konuşmadan oluşmaktadır. Olgular her ay verilen tarihlerde geldiklerinde günlük hatırlar sormalarla rahatlatılmış ama bu konuşmalar kaydedilmemiştir. İlk görüşmelerde kocası veya kızının kendisi ile kalmasını isteyen sözyitimli birey daha sonraki görüşmelere yalnız katılmıştır. Karşılıklı konuşmanın içeriği öncelikli olarak olgunun kendisi, ailesi, sağlık durumu, hastalığı, çocukları, boş zamanlarını nasıl geçirdiği gibi bildiği ve kendini rahat hissedeceği konular üzerine oluşturulmuştur. Hemen hemen her oturumda bu konulara özellikle değinilip bir önceki ile karşılaştırılarak yeni bilgi katkıları da gözlenmiştir.

2) Yarı-yapılandırılmış değerlendirme: İkinci yarım saatlik bölümde resim takımının değerlendirilmesine geçilmiş; gerek sözel anlama resimlerinde gerek sözel dil üretimini gerektiren resimlere geçmeden önce sözyitimli olgulara ne yapacakları ile ilgili yönerge açıklamaları yinelenmiştir.

a) Sözel anlama değerlendirmesi: Sözyitimli olgularla yapılan çalışmanın bu kısmında olgulara her birinde dörder resim bulunan 7 resim takımı gösterilmiş, ve örneğin şöyle bir yönerge verilmiştir.

Araştırmacı: *M Bey, bana bu resimlerin içinden sana söyleyeceğim tümcenin resmini gösterir misin: "Kızlar aynaya bakıyorlar"*

O anda olgu “tavşan aynaya bakıyor /erkek çocuk aynaya bakıyor / kızlar aynaya bakıyor / kız çocuğu aynaya bakıyor” resimlerinin yerleştirilmiş olduğu takıma bakmaktadır. Araştırmacı genellikle olguya resimlere bakma süresi tanıdıktan sonra bir kere daha sorar:

Araştırmacı: *M. Bey, bir kere daha tekrarlıyorum.. Hangi resimde “Kızlar aynaya bakıyorlar? Parmağınla işaret eder misin..*

Olgu istenen resmi işaretlerse diğer takıma geçilmiş, yanlış işaretleme yaptıysa da bu bölümde yönlendirme yapılmamıştır.

b) Sözel üretim (Ad çekim ekleri) değerlendirmesi: Bu bölüm değerlendirmesi öncelikli olarak “*bu resimde ne oluyor?*” yönergesi ile başlatılmıştır. Olguda sözcük hatırlayamamanın getirdiği bir gecikme olduğu hissedilirse, sözcük bağlam içinde - gerek başka bir durum yaratarak gerekse bulunulan yerde varsa nesneyi göstererek-hatırlatılmıştır. Örneğin,

M. A. ile 5. Görüşme

(“Çocuk dişini fırçalıyor” tümcesi)

M.A.: Burda ...bi bakalım..çenesi de..

A: Ağzına bir şey sokmuş..ne bu.?

M.A.: biliyom..biliyom..hepsini..hepsi..aklıma gelmiyo..

A: diş fırçası o

M.A.: jil..jil..jil..jızması..jil..yok..

A: ağzımızda neler var.?.şunlar.. (dişlerini gösterir)

M.A.: biliyom..diş maşası..diş..diş..maşa..

A: fırçası..o diş fırçası ile ne yapıyor çocuk.?

M.A.: dişi..dişlerini kazınıyo

A: evet..dişlerini fırçalıyor..

Bazen sözcüğün ilk heceleri verilerek olgunun hatırlamasına yardımcı olunmuş, yine de tümcenin tamamı kendisinden beklenmiştir. Örneğin, “çocuk tahtaya yazıyor”

gibi tümce alınmışsa, detay sorulara geçilmiş; “ne yazıyor, çocuk nerede, ne ile yazıyor” gibi yönlendirmeli sorularla konu sürdürmeye ve genişletilmeye çalışılmıştır; örneğin,

K.K. ile 5. Görüşme

(“Çocuk rüyasında kuşlar görüyor” tümcesi)

K.K.: kuşlar var burda..burda şey..şey..uyu..uyada görüyo..

A: neyi görüyo.?

K.K.: kuşları görüyo..

A: nerde görüyo.?

K.K.: bulutta

A: bulut mu o..?

K.K.: nerde diyim.?

A: biz uyurken tepemizde bulut mu görüyoruz ...diye sormuştuk hani..uyuyunca sen ne görüyorsun.?

K.K.: kuşları görüyor

A: sen ne görüyorsun ?

K.K.: ürya görüyom..

A: çocuk da...

K.K.: ürya görüyor..

A: kuşları nerde görüyor?

K.K.: üryasında görüyor

Aksine, olgudan sadece “biniyor” gibi bir tümce geldi ise “neye” gibi yönlendirme soruları detaya değil amaca yönelik sorulmuştur; örneğin,

M.A.ile 2. Görüşme

(“Adam arabayı itiyor” tümcesi)

M.A.: araba

A: evet..araba..bu ne yapıyor? bu araba olsa mesela..(canlandırma yaparak) ne yapıyor böyle..böyle..

M.A.: yav onu biliyom da..

A: bu araba ne olmuş..?

M.A.: arkadan..**birisi..itiyo..**

A: **neyi** itiyor.....arabayı...

3. Görüşme

M.A.: ittiriyor

A: ittiriyor..**neyi..**

M.A.: arabayı ittiriyor

A: güzel..**bravo..**

Hatta oturumlar ilerledikçe olgular bu soruları kendilerine sorarak yanıtlar hale gelmişlerdir; örneğin,

M. A. ile 4. Görüşme

(“Adam camdan atlıyor” tümcesi)

M.A.: burda ..şeye..as..as..atlıyo..nerden atlıyo..dışardan ..atlıyo

A: evet..o kadar..benim sorularımı sorup cevaplıyorsun..

2.5.3. Verilerin Toplanması Sırasında Kullanılan Kayıt Cihazı

Bu çalışmada konuşma dili verilerinin toplanması ve daha sonra analiz edilebilmesi için bu tür araştırmalarda kullanılması yeğlenen küçük bir ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu cihaz ilk hastane görüşmelerinde, taşınması ve kullanılması açısından oldukça uygun bulunduysa da görüşme anında pillerin zayıflaması ile ses kalitesinde düşme gibi sorunlar yaşandığından daha sonraki görüşmelerde elektrikli olan bir diğeri ile yer değiştirmiştir. Ses kayıt cihazları ne denli kaliteli olursa olsun yapılan görüşmelerin en büyük sakıncası sözyitimli olgulardaki ses zayıflığı ve bu nedenle teypten tekrar dinlemelerde yaşanan ‘olgunun anlaşılabilmesi’ sorunları olmaktadır. Bu tür bir sakıncanın üstesinden gelmek için görüşmenin hemen üzerinden teyp çözümlemesine başlamak çok faydalı olmuş; buna rağmen teybin kayıt gürültüsünün önüne geçmek olası olmamıştır. Ancak son görüşmelerde olgunun mikrofona alınan konuşması ile bu sesler en aza indirgenebilmiştir.

Araştırmalarda olgu ile yapılan görüşmenin görsel ve bağlamsal ipuçlarını değerlendirmek çok önemlidir; bununla birlikte bu pilot çalışmada araştırmacı yalnız çalıştığı için bir video kamera kullanımı yapılamamıştır; zaten tümcenin biçimi ile ilgili bir çalışma yapıldığı için olgunun görüntüsü ya da ortamın kullanım doğruluklarının betimlenmesine herhangi bir katkı getirmesi beklenmemiştir.

2.5.4. Araç Güvenirliği

Bir oluşumun yapısal ve işlevsel özelliklerini ortaya koymak için özgün ölçme araçlarına gereksinim vardır. Böyle bir gereksinim ile hazırlanan bir test ele alınan olayın gerçek durumunu ortaya çıkaracak birbiriyle tutarlı, ilişkili ve yeterli sayıda madde içermelidir. “**Güvenirlik**, böyle bir ölçü aracındaki bütün soruların birbirleriyle tutarlılığını ortaya koyan bir kavramdır” (Özdamar, 1997:492). 3 tür güvenilirlik ölçütü belirlenmiştir; bunlardan **iç tutarlılık** (Karasar,1991:150) güvenilirlik ölçütünün temel görüşü, ‘her ölçme aracının belli bir amacı gerçekleştirmek üzere birbirinden bağımsız test maddelerinden oluştuğu ve bunların bütün içinde birbirlerine eşit ağırlıklara sahip olduğu’ varsayımına dayanmaktadır. İç tutarlılığı sayısal olarak saptayabilmek için geliştirilen üç teknikten biri olan *madde istatistikleri* ile yapılan güvenilirlik hesaplamaları içinde en sıklıkla kullanılanları Cronbach Alfa Katsayısı ile Kuder-Richardson katsayılarıdır.

Bazı araştırmacılar (Özdamar,1997) istatistik temelleri tutarlı ve tüm soruları dikkate alarak hesapladığı için genel güvenilirlik yapısını diğer katsayılara göre en iyi yansıtan *Cronbach Alfa Katsayısını* tercih ederken, diğerleri (Karasar,1991) *Kuder-Richardson 20 ve 21* numaralı formülleri en çok kullanılanlar olarak belirtmektedirler. Bu çalışmada geliştirilen aracın güvenirliliği -“evet / hayır – doğru / yanlış” gibi iki seçenekli testlerin güvenirliliğini ölçmede kullanılan (Özgüven, 1994: 90)- Kuder-Richardson 20 katsayısı hesaplanarak belirlenmiştir. 1 tam değerine çok yakın olarak bulunan tahmini güvenilirlik katsayısı (.96) aracın güvenirliliğinin çok güçlü olduğunu göstermektedir.

2.6. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

2.6.1. Verilerin Çözümleme Güvenirliği

Bu araştırmada, olgunun sözel dil değerlendirme görüşmelerinde kaydedilen konuşmaları hem araştırmacı hem de tez danışmanı tarafından dinlenerek güvenilirlik sağlama amacı güdülmüştür. Araştırmacı dışındaki diğer dinleyici sesbilgisi ve özel eğitim alanında bir uzmandır. Uzmanlar arası güvenilirlik yüzdesi % 87 dir.

2.6.2. Türkçe’de Çekim Eklerinin Çözümlemesi

Eylemlerin, adların kök ya da gövdelerine gelerek kişi, zaman, soru, çoğul, ve olumsuzluk gibi kavramlar veren eklerle **çekim ekleri** denir. Çekim ekleri adlara ve eylemlere geldiklerinde sözcüklerin kök anlamlarını değiştirmezler. Bu sözcüklerin anlamlarını “kişi, zaman, yer, yön, soru, olumluluk, olumsuzluk” gibi yönlerden tamamlarlar: Geliyorum, gördün mü, almadın, evi, evde, evden, evim, evler gibi...**Yapım ekleri** sözcüklerin kök anlamlarını değiştirerek yeni sözcükler yaparlar: göz---gözlük---gözlükçü---gözlükçülük gibi..

Gerçekte, çekim ekleri denildiği zaman aklımıza önce eylemlere gelen çekim ekleri gelir. Ancak, adlara gelen iyelik ekleri, ad durum ekleri ve hem adlara hem de eylemlere gelen çoğul ekleri sözcüklerin kök anlamlarını değiştirmedikleri için hepsinin çekim eki olarak kabul edilmesi gerekir. Bu duruma göre, çekim ekleri şu bölümlere ayrılabilir:

- adlara gelen çekim ekleri
- eylemlere gelen çekim ekleri
- adlara ve eylemlere gelen çekim ekleri

Eylemlere gelen çekim ekleri bu çalışma sınırları içine dahil edilmemiştir.

2.6.3. Adlara Gelen Çekim Ekleri

Adlara gelen çekim ekleri iyelik ekleri, ad durum ekleri, ve ilgi eki olmak üzere üç bölümde incelenebilir:

2.6.3.1. İyelik ekleri: -im, -in, -i, -imiz, -iniz, -leri

Adın belirttiği nesnenin kime veya neye ait olduğunu belirten eklerle iyelik ekleri denir.

İyelik ekleri kişi kavramı verir ve ünlü uyumuna uyar.

(Benim) evim, (Senin) okulun, (onun) odası, (bizim) köyümüz, (sizin) eviniz, (onların) okulları..gibi

- Ünlü ile biten sözcüklerden sonra gelen iyelik eklerindeki ön ünlü düşer:

oda+ım --- odam	sevgi+ im -----sevgim
oda+ın ---- odan	sevgi+in -----sevgin

- Üçüncü tekil kişide iki ünlü yan yana gelince araya “s” koruma ünsüzü girer:

oda+tı -----odası	sevgi+i ----- sevgisi
çanta+tı ----çantası	bilgi+i ----- bilgisi

- İyelik eklerinden sonra ad durum ekleri gelebilir:

evimi, evimin, evime, evimden

Bu çalışmada iyelik eki alan sözcükler; “kızına sarılmış, dişini fırçalıyor, rüyasında kuşları görüyor, şapkasından tavşan çıkarıyor” gibi tümcelerde görülmekte ve sözyitimli olgulardan kullanması beklenmektedir.

2.6.3.2. Ad Durum Ekleri

Adların başka adlarla ilgi kurmasına yarayan eklerle ad durum ekleri denir. Ad durum ekleri adların anlamlarını **yer, yön, kime, ve nereye** ait olduklarını belirtme yönünden tamamlar. Belirtme durumu eki genellikle nesne görevini üstlenen sözcüklere gelir.

Ad durum ekleri ünlü uyumuna ve ünsüz benzeşmesine uyar.

Yalın durum	(nominative)		ev
Belirtme durumu	(accusative)	(-i, -u, -ü)	evi
Yönelme durumu	(dative)	-a (-e)	eve
Kalma durumu	(locative)	- da (-de, -ta, -te)	evde
Çıkma durumu	(ablative)	-dan (-den, -tan, -ten)	evden
Tamlayan durumu	(genitive)	-ın (-in, -un, -ün)	evin

En yaygın kullanılan bu durum eklerine ilaveten Aksu-Koç- Slobin (1985:840) aynı eklerin adılara (sen-den), sıfat ve adılara (bun-dan), soru sözcüklerine (nere-den / kim-den) ve türetilmiş isimlere (yüzmek-ten) de eklendiğini de öne sürmüşlerdir. Aynı zamanda, araç durum eki (-le / kediyle oynuyor) ve yoksunluk durum eki (-sızın, sizin) gibi iki çekimli eki daha listeye eklemişlerdir.

- Ünsüz benzemesi nedeniyle kalma ve çıkma durumunda bulunan /d/ /t/ 'ye dönüşür:

köyde ---köyden

ağaçta ----ağaçtan

- Ünlü ile biten sözcüklerden sonra belirtme durumu, yönelme durumu ve tamlayan durumu ekleri arasına /y , n/ koruma ünsüzleri girer.

Araba--y—ı

araba--y—a

araba-n-in

silgi-y-i

silgi-y-e

silgi-n-in

Belirtme durumunun, eylemin geçişli olması durumunda eylemi tümleyerek tümcede nesne görevinde kullanıldığı, böylece nesne yerindeki ismi belirtili hale getirdiği unutulmamalıdır. Nesne belirtisiz ise durum eki gerekmez. Örneğin,

Halil **kitap** okudu (belirtisiz ve takısız)-----Halil **kitabı** okudu (belirtili nesne)

Yönelme durum eki ise tümcede dolaylı tümleç kurar; örneğin,

Çocuk **denize** giriyor

Bu çalışmada ad durum eklerinin kullanılması beklenen 20 resim tümcesi vardır. Her dört tanesi bir ad durum ekinin kullanılmasını gerektirmektedir. Araç durum eki de olgularda denenmiş ama ‘yoksunluk durum eki’ yapılandırılmış çalışma kapsamına alınmamıştır. Yine de ‘kendiliğinden konuşma’ verileri içinde tümcelerde kullanılıp kullanılmadığı betimlenecektir. Bu çalışmanın belirtme eki kullanılması gereken tümcelerinde normal yetişkinlerin tümcedeki ismi ne durumda (belirtili yada belirtisiz) kullandıkları da ayrıca araştırılmış ama belirtme ekini gerektiren 4 tümcede belirtisiz nesne kullanımına hiç rastlanmamıştır; yaprakları süpürüyor/ dişlerini fırçalıyor / topu tutuyor / arabayı itiyor örneklerinde olduğu gibi..

2.6.3.3. İlgi Eki (-ki)

Adlara ya da ad köklü sözcüklere gelerek bağlantı kuran ve aitlik bildiren eke ilgi eki denir. İlgi eki genellikle ünlü uyumuna uymaz. Örneğin; sabahki, dünki gibi...

İlgi eki, kalma durumu ekinden sonra (odadaki masa), tamlayan durumu ekinden sonra (Serpil’in arabası –Serpil’inki), zaman bildiren sözcüklerden sonra (dünkü olay / geçen haftaki dergi) gelir. İlgi ekinden sonra ad durum ekleri gelir (Seninkinin bedeni küçük)

Bu ekin kullanımları sözyitimli olguların doğal konuşma kesitlerinden taranıp örneklenecektir

2.6.3.4. Adlara ve Eylemlere Gelen Çoğul Ekleri

Hem adlara hem eylemlere gelen çekim ekleri çoğul eki (-lar, -ler) ve soru eki (mı, -mi, -mu, -mü) dir.

Örn; elmalar, kızlar gibi...

Eylemlerden sonra gelen ler /-lar kişi ve çoğul kavramı verir.

Örn; Çocuklar duvardan atlıyorlar

Kızlar kızakla kayıyorlar

Soru eki de ad ve ad soylu sözcüklerden sonra

Bu sizin **arabanız mı?**

Ve eylemlerden sonra gelir

İnsanlar açlıktan **ölürler mi?**

Bu çalışmanın sözel dil değerdendirmelerinde özellikle adlara eklenen çoğul ekleri taranacaktır ama bunlar için özellikle yapılandırılmış bir resim çalışması hazırlanmamıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın amaçlarına ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1. SÖZYİTİMLİ OLGULAR K.K. ve M.A'ın "KENDİLİĞİNDEN KONUŞMA" VERİLERİNE İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümde uzunlamasına gözlenen iki sözyitimli olgunun teypten çevri yazıya dönüştürülmüş '*kendiliğinden/spontane konuşma*' verileri çözümlenmiştir. Çözümleme aşamasında olguların konuşma verileri öncelikle iki susku arasındaki sözcelerine (söz zinciri parçası) ayrılmış, daha sonra bu sözceler içinden "anlam işlevli sözcükler: adlar, eylemler+ek eylemler, sıfatlar, zarflar" ve yöntem bölümünde önceden belirtilmiş çekim eklerini alan sözcükler ayrıştırılarak eklerine göre sınıflandırılmışlardır. Bu sözceler içinden ad,eylem, sıfat ve zarflar anlam işlevli sözcükler olarak seçildiğinde geriye kalanlar "şey ve türevleri, evet, yok, tabii, eee..., değil, değil mi, yahu, efendim, işte öyle..., nasıl diyeyim, aklıma gelmiyor.....dur.." gibi boşluk doldurucular, adıllar, bazı sıfat türleri, ve yansı tamamlanmamış sözcük/sözceler ile tekrarlardır. Ad grubunun içine özel şahıs isimleri alınmamıştır. Sıfatlar çoğunlukla varlıkların nasıl ve nice olduklarını belirten niteleme sıfatları (küçük, tek katlı, tuzlu gibi ..) dır. Diğer sıfat türleri (gösterme, sayı, soru, belgisiz gibi..) çözümlemeye alınmamıştır. Eylem grubu iş, hareket ve oluş bildiren sözcük grubu olarak belirlenmiş, 'değil/ var/ yok' sözcüklerini ek alarak (akı var/ yokmuş v.b...) ya da ad ve sıfatların sonuna ek getirilmesi ile oluşan eylemsiler (hastayım /hasta değilim/ öğrencidir/ sıcaktı gibi ..) ise *ek-eylemler* sınıflaması içinde gözlenmişlerdir.

Elde edilen bu bulgular ışığında görüşme ayları boyunca olguların anlam işlevli sözcükleri ve çekim eklerini hangi sıklıkla kullandıklarını ve bu kullanımdaki gelişme yüzdelerini gösteren tablo ve şekiller oluşturularak yorumlanmıştır. Hedeflenen amaç, her iki olguda adı geçen dil biçimlerinde bir hasarın oluşup oluşmadığını ve eğer var ise görüşme ayları içinde kendiliğinden bir iyileşme görülüp görülmediğini saptamaktır.

3.1.1. K.K'nın Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular

3.1.1.1. K.K.'nın anlam işlevli sözcükler kullanımındaki gelişimi

Yöntem bölümünde de ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi, K.K. ile Mart-Temmuz 1998 ayları arasında 5 kez görüşülmüş ve kendiliğinden konuşma verileri kaydedilmiştir. Her bir konuşma yaklaşık 20 dakika kadar sürerken ilk görüşme olguyu tanımak açısından uzun tutulmuştur. Bu nedenle, Mart 1998 ayında yapılan görüşmenin konuşma çevri yazısı 571 sözce, diğerleri de sırasıyla 192 sözce (Nisan), 248 sözce (Mayıs), 372 sözce (Haziran), ve 236 sözce (Temmuz) dir.

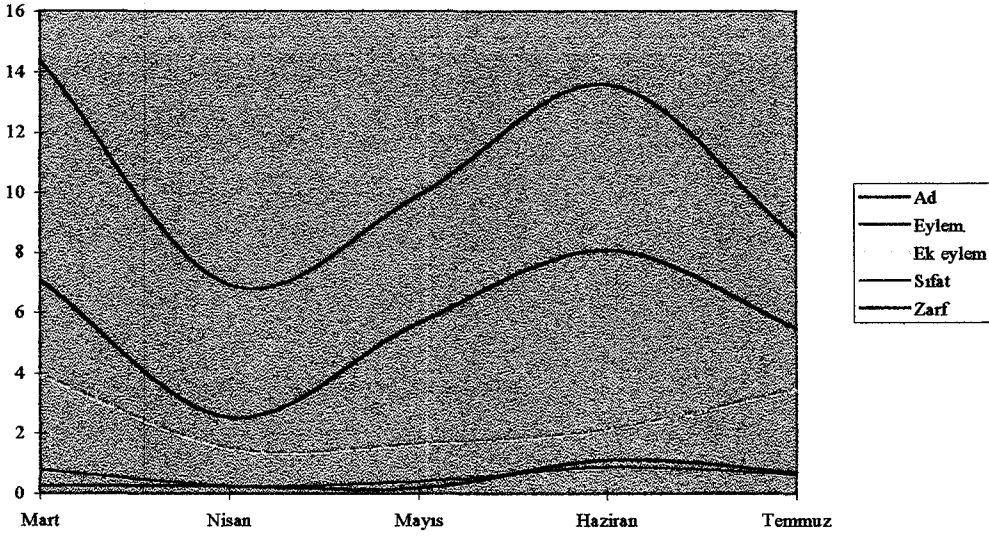
Görüşme ayları boyunca sözyitimli olgu K.K'nın kullandığı toplam 1274 anlam işlevli sözcüğün aylara göre yüzde olarak dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 2. K.K'nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcükleri kullanma sıklığı

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Ad	% 7,06	% 2,51	% 5,65	% 8,08	% 5,49
Eylem	% 14,36	% 6,91	% 9,89	% 13,58	% 8,48
Ek eylem	% 3,92	% 1,49	% 1,65	% 2,12	% 3,45
Sıfat	% 0,78	% 0,24	% 0,39	% 0,86	% 0,63
Zarf	% 0,24	% 0,24	% 0,16	% 1,1	% 0,71

Yukarıdaki tabloda yüzde oranlarının görüldüğü **Mart** ayı görüşmesinde K.K.'dan 90 ad, 183 eylem (50 ek eylem), 10 sıfat ve 3 zarf alınmıştır. **Nisan** ayı görüşmesinde ad ve eylem/ek eylem kullanımının oldukça düştüğü (32ad /88eylem+19ek-eylem) gözlenmiştir. **Mayıs** ayı görüşmesinde ad ve eylem/ek eylem kullanımı tekrar artarken (72ad/ 126eylem+21ek-eylem) sıfat ve zarflar hala azınlıkta (5sıfat/2zarf)görülmemektedir.

Haziran ayı görüşmesinde 103 ad, 173 eylem+27 ek eylem kullanımına artan sıfat (11) ve zarflar (14) ilave olmuştur. **Temmuz** ayında ise ad ve eylem kullanımı yine düşmüş (70ad/188eylem+44ek-eylem), sadece 8 sıfat ve 9 zarf kullanımı gözlenmiştir. Tablo 2'in çizgi grafiği aşağıda görüldüğü gibidir.

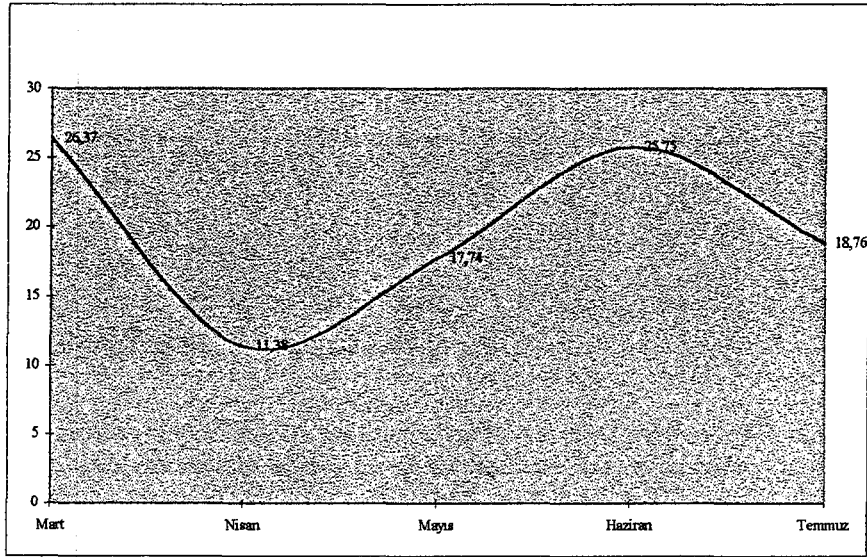
Grafik 1 K.K'nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcük kullanım sıklığını gösteren yüzde grafiği

İlk görüşme dikkate alınmazsa eylem kullanım sayısında düzenli bir artış, ad kullanımında ise inişli çıkışlı bir kullanım gözlenmiştir. Sıfat (toplam 37) ve zarflardaki (toplam 31) artış belirgin değildir. 5 ay boyunca sözyitimli olgu K.K'nın kullandığı toplam 1274 anlam işlevli sözcük arasından eylem (678: %53.22) ve ad (367: %28.81) gruplarının diğerlerine göre daha çok kalıcı olduğu ve kullanılabildiği görülmektedir. Hatta eylemlere ek olarak gözlenen ek-eylem grubunun da sayıca çok olduğu (161:%12.64) göze çarpmaktadır. Sıfat ve zarf kullanım yüzdeleri değerlendirmeye alınmayacak kadar küçüktür (%2.90 / % 2.43).

Görüşme ayları boyunca olgunun her ay kullandığı anlam işlevli sözcük sayısı toplamının 5 ay boyunca kullandığı anlam işlevli sözcük sayısı toplamına (1274) bölünerek elde edilen "toplam yüzde" ye göre sözyitimli olgunun 5 ay içinde kullandığı anlam işlevli sözcüklerindeki gelişme tablosu/grafiği de aşağıda görüldüğü gibidir.

Olgu K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	
Sütun toplamı	336	145	226	328	289	1274
Yüzdesi	% 26,37	% 11,38	%17,74	% 25,75	% 18,76	% 100

Bu veriler ışığında, eğer Mart ayı görüşme yüzdeleri dikkate alınmazsa anlam işlevli sözcük kullanımında en anlamlı artış Haziran ayında görülmektedir. Böyle bir ayrıcalıkla bile, aşağıdaki çizgi grafikte de görüldüğü gibi, Haziran ayındaki %25.75 lik kullanım yüzdesi ilk ayın kullanım yüzdesinden düşüktür (%26.37).

Grafik 2. K.K.'nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcük kullanım gelişimi

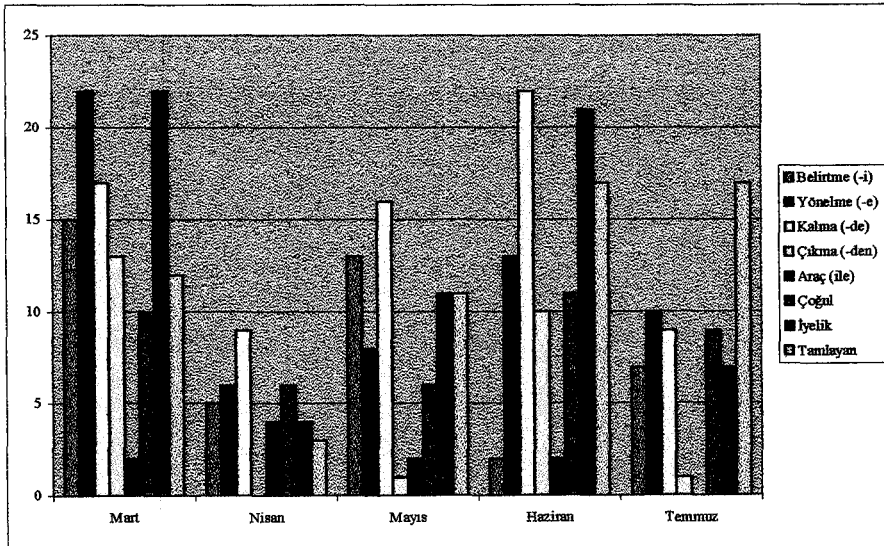
3.1.1.2. K.K.'nın Çekim ekleri kullanımındaki gelişim

Sözyitimli olgu K.K.'nın anlam işlevli sözcükleri kullanımının yanısıra ad çekim ekleri, çoğul eki ve iyelik/ tamlama (tamlayan + tamlanan) eklerinin kullanımını da gözlemek amacıyla aynı görüşmelerdeki konuşma üretimlerinden adı geçen ekler de seçilerek sınıflandırılmıştır. İyelik ekleri ad soyundan sözcüklere ulanarak, o ismin (varlığın, kavramın) kime ait olduğunu gösteren eklerdir; sözyitimli olgu örneklemelerinde de gözlenmiştir (adamım, kızkardeşim, sallandı içim, ızdırabım vardı gibi...). Tamlama ekleri ise bu çalışmada "tamlayan+tamlanan uyumu" ile gözlenmiştir. Olguların konuşma üretimlerinde şu örneklerle izlenmiştir: biraderin hanımı, oğlanın şeyi, bunun çaresine bakıcaz...gibi. İlgi eki hemen hemen yok denecek kadar az çıktığı için listelerde görülmemiştir.

Tablo 3. K.K'nın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanma sayısı

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Belirtme (-i)	15	5	13	20	7
Yönelme (-e)	22	6	8	13	10
Kalma (-de)	17	9	16	22	9
Çıkma (-den)	13	0	1	10	1
Araç (ile)	2	4	2	2	0
Çoğul	10	6	6	11	9
İyelik	22	4	11	21	7
Tamlama	12	3	11	17	17

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, K.K. **Mart** ayı görüşmesinde en çok yönelme (e hali:22) ve iyelik ekini (22), en az araç ekini (2) kullanmıştır. **Nisan** ayında çekim eklerinin hepsinde kullanım azlığı gözlenirken, diğerlerine göre en çok kullanılan kalma eki (de hali:9) hiç kullanılmayan ise çıkma eki (den hali)dir. **Mayıs** ayında çekim eklerinin kullanımı artış göstermiş kalma ve belirtme ekleri (de ve i hali:16/13) öncelikli kullanılanlar arasına girmişlerdir. **Haziran** ayında anlam işlevli sözcüklerde gözlemlendiği gibi çekim ekleri kullanımının da arttığı bir görüşme yapılmış, kalma (22), iyelik (21) ve belirtme (20) ekleri sayıca artmışlardır. Sözyitimli olgu **Temmuz** ayı çekimli ek kullanımlarında tekrar düşüş göstermiş 17 sözcük ile tamlama ekini en çok kullanırken, araç ekini ise hiç kullanmamıştır. Çekim eklerinin kullanım sayılarına göre oluşturulan sütun grafiği her ay gözlemlendiği şekli ile aşağıdaki gibidir.

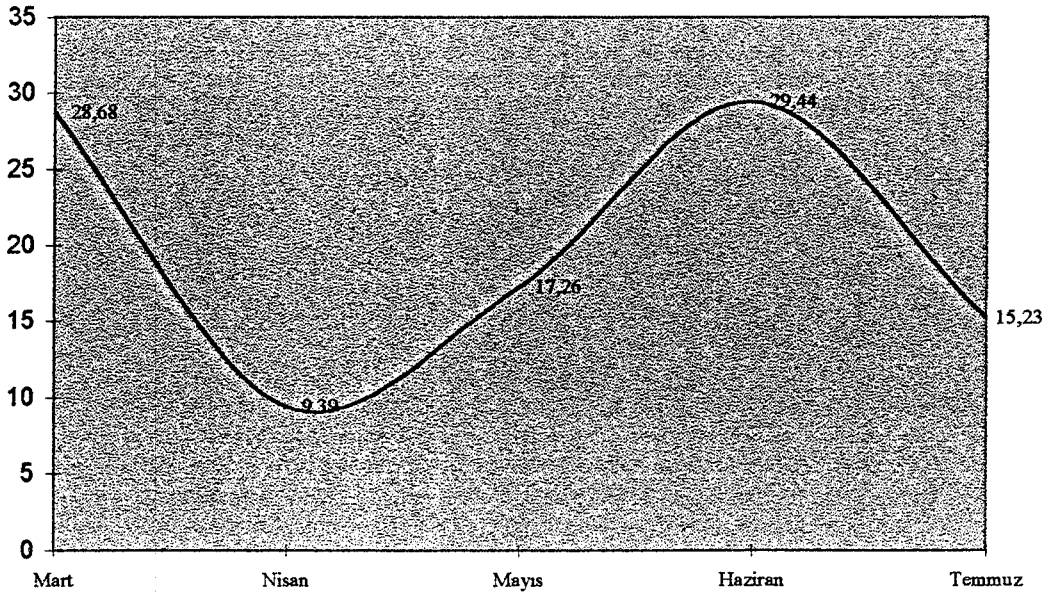

Grafik 3. K.K'nın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanım sıklığını gösteren sayı grafiği

K.K'nın görüşme ayları içinde kullandığı çekim eki toplamı 394 olup, bunların içinden en çok ek kullanımını öncelikle kalma durumunda (73: %18.53) ve sırasıyla iyelik eki kullanımında (65: %16.50), tamlama ve belirtme durum eklerinin kullanımında (60: %15.23), yönelme (59: %14.97) ve çoğul eklerinin (42: %10.65) kullanımlarında gerçekleştirmiştir. En az kullandığı ekler ise çıkma durum eki (25: %6.35) ve araç eki (10: %2.54) dir

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	
Sütun toplamı	113	37	68	116	60	394
Yüzdesi	% 28,68	% 9,39	% 17,26	% 29,44	% 15,23	% 100

Sözyitimli olgu K.K'nın bağımlı çekim eklerini kullanımındaki gelişim grafiği toplam çekim eki kullanımının (394) aylara göre yüzdelenmesi şeklinde bulunmuştur. Yukarıdaki tabloda görülen gelişim yüzdelерinin grafiğe dönüştürülmüş biçimi aşağıda görüldüğü gibidir.

Grafik 4. K.K' nın görüşme ayları içinde toplam çekim eki kullanımının gelişim grafiği

Bu veriler ışığında sözyitimli olgu K.K'nın çekim ekleri kullanımında en anlamlı artışı Haziran ayında (görüşmenin 4. ayında) gözlenmektedir.

3.1.2.M.A'ın Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular

3.1.2.1. M.A.' ın anlam işlevli sözcükler kullanımındaki gelişimi

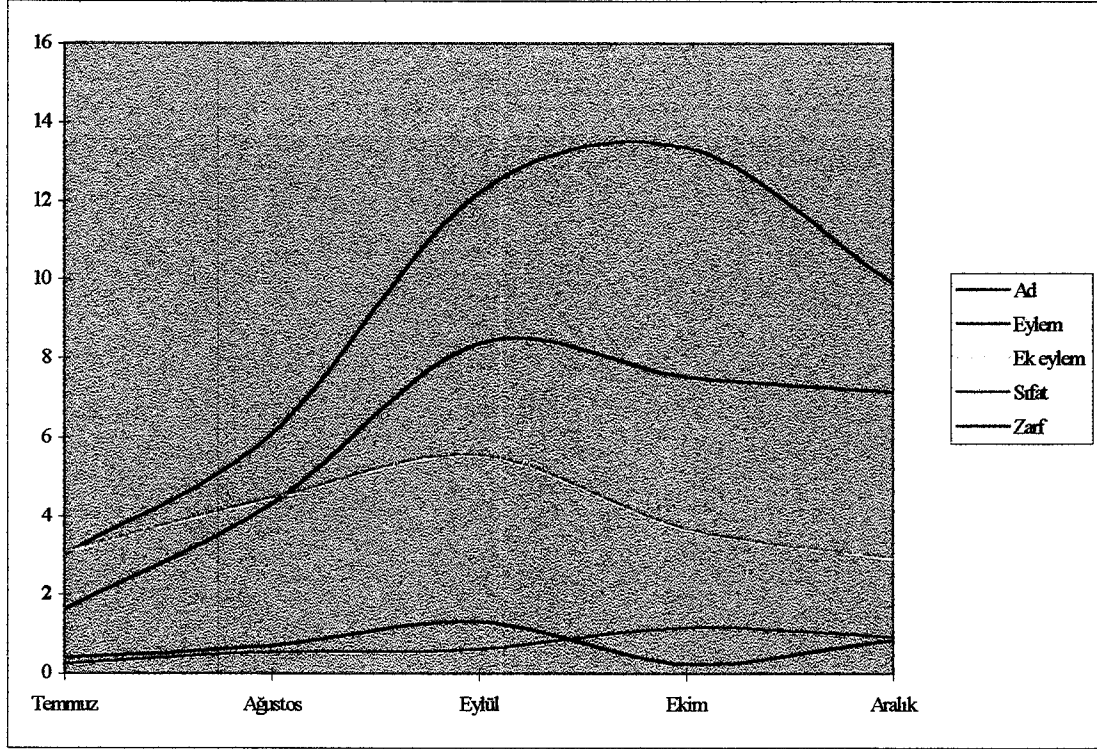
M.A. ile Temmuz-Aralık 1998 ayları arasında 5 kez görüşülmüş ve kendiliğinden konuşma verileri kaydedilmiştir. Kendisi ile ilk görüşme hastane ortamında yapıldığı için kısa süreli tutulmuştur. Bu nedenle, Temmuz 1998 ayında yapılan ilk görüşmenin konuşma çevri yazısı 196 sözce, diğerleri sırasıyla 296 sözce (Ağustos), 481 sözce (Eylül), 481 sözce (Ekim), ve 524 sözce (Aralık) dır. M.A. ile yapılan görüşmelerde sözce sayısının gittikçe arttığı gözlenmektedir çünkü araştırmacı, olgudaki sözcük bulma ve konuşma zorluğunun getirdiği kısıtlamalar yüzünden konuları çok irdeleyerek dolaylı yollardan konuşma üretimi toplamaya çalışmıştır. Aynı zamanda başlangıç görüşmelerde oldukça tutuk olan M.A'ın üretimi gittikçe çoğaldığı için sözce niceliği de uyumlu şekilde artmıştır. M. A'ın görüşme ayları içinde kullandığı anlam işlevli sözcük yüzdeleri aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 4. M.A'ın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcükleri kullanma sıklığı

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Ad	% 1,61	% 4,3	% 8,37	% 7,52	% 7,14
Eylem	% 2,99	% 6,06	% 12,2	% 13,35	% 9,9
Ek eylem	% 3,07	% 4,45	% 5,53	% 3,68	% 2,92
Sıfat	% 0,23	% 0,54	% 0,61	% 1,15	% 0,92
Zarf	% 0,38	% 0,69	% 1,3	% 0,23	% 0,84

Yukarıdaki tabloda yüzde oranlarının görüldüğü **Temmuz** ayı görüşmesinde M.A.' dan 21 ad, 39 eylem + 40 ek eylem, 3 sıfat ve 5 zarf alınmıştır. **Ağustos** ayı görüşmesinde ad (56) ve eylem/ek eylem kullanımının (79+58) arttığı gözlenmiştir. Sıfat (7) ve zarf (9) kullanımında belirgin bir artış yoktur. **Eylül** ayı görüşmesinde ad ve eylem/ek eylem kullanımı artmaya devam ederken (109ad/ 159eylem+72ek-eylem) zarf kullanımı da hissedilmeye başlamıştır (17zarf). **Ekim** ayı görüşmesinde ad kullanımı azalmış (98), eylem ve ek eylem kullanımı artmaya devam etmiştir (174+48). Sıfat kullanımında ani bir artış gözlenirken (15) zarf kullanımı (3) düşmüştür. **Aralık** ayının başında yapılan son görüşmede ise ad ve eylem kullanımları azalmaya başlamış

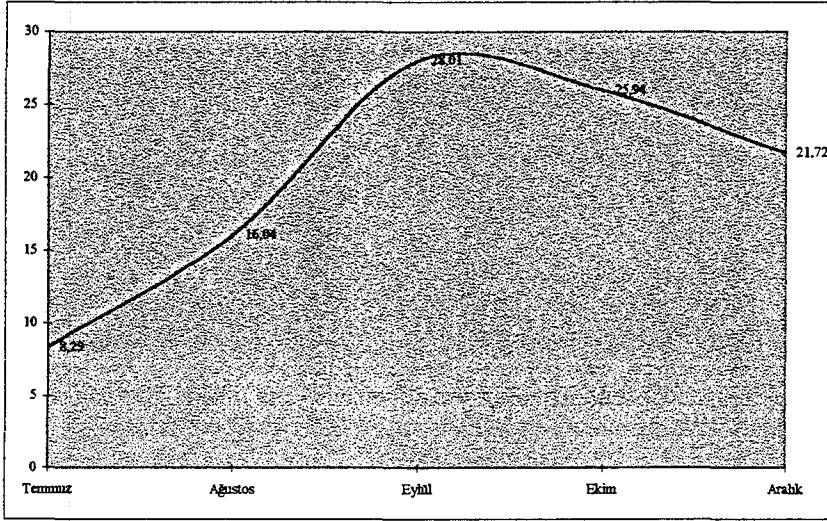
(93ad/129eylem+38ek-eylem), bu arada 12 sıfat ve 11 zarf kullanımı gözlenmiştir. Tablo 4'in çizgi grafiği aşağıda görülmektedir.

Grafik 5. M.A'nın görüşme ayları içinde anlam işlevli sözcük kullanım sıklığını gösteren yüzde grafiği

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi M.A'nın eylem (%13.35) ve sıfat kullanımlarındaki en anlamlı artış Ekim ayında, ad (%8.37), ek-eylem(%5.53) ve zarf kullanımlarında ise Eylül ayında gerçekleşmiştir. Anlam işlevli sözcük sınıfları tek tek ele alındığında ise 1303 toplam kullanım içinde eylem (580:%44.51) ve ad (377:%28.93) grupları en kalıcı ve kullanılır olanlar olarak gözlenmiştir. Büyük bir çoğunlukla ek-eylem (256) azınlıkla da sıfat (45) ve zarf (45) kullanımları dikkat çekmiştir.

Olgu M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık	
Sütun toplamı	108	209	365	338	283	1303
Yüzdesi	% 8,29	% 16,04	% 28,01	% 25,94	% 21,72	% 100

Grafik.6. M.A.'nın görüşme ayları boyunca anlam işlevli sözcük kullanım gelişimi

Anlam işlevli sözcük kullanımlarının toplam yüzde dağılımlarına göre sözyitimli olgu M.A.'ın ad,eylem,ek-eylem,sıfat ve zarf kullanımında en etkin görüşmesi Eylül ayında (%28.01) yapılan 3. görüşmedir.

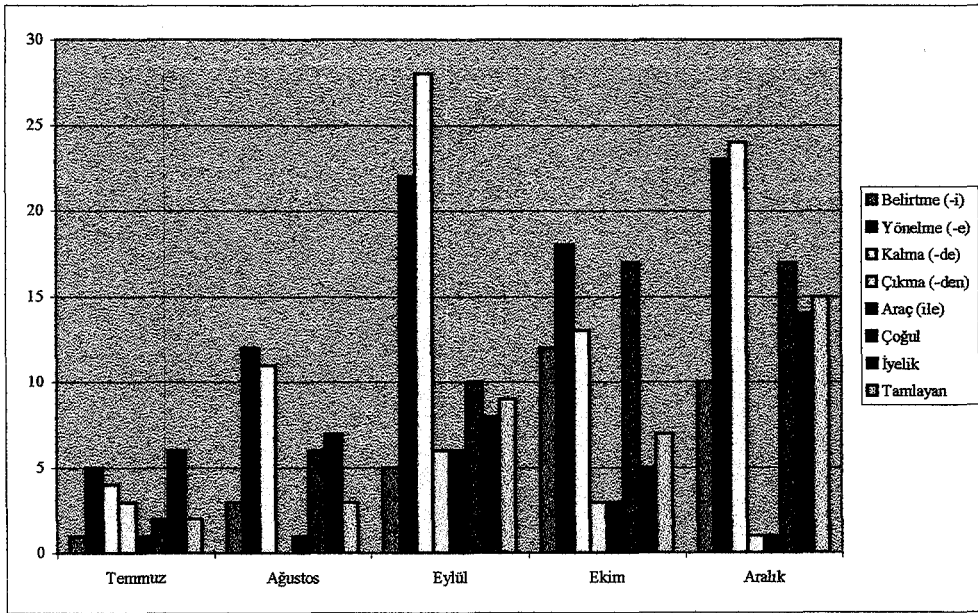
3.1.2.2. M.A.' ın Çekim ekleri kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu M.A.'ın anlam işlevli sözcükleri kullanımının yanı sıra ad çekim ekleri, çoğul eki ve iyelik/ tamlama eklerinin kullanımını da gözlemek amacıyla aynı görüşmelerdeki konuşma üretimlerinden bu ekler de seçilerek sınıflandırılmıştır. İlgili eki hemen hemen yok denecek kadar az çıktığı için listelerde görülmemiştir.

Tablo 5. M.A.'ın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanma sayısı

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Belirtme (-i)	1	3	5	12	10
Yönelme (-e)	5	12	22	18	23
Kalma (-de)	4	11	28	13	24
Çıkma (-den)	3	0	6	3	1
Araç (ile)	1	1	6	3	1
Çoğul	2	6	10	17	17
İyelik	6	7	8	5	14
Tamlama	2	3	9	7	15

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, M.A. Temmuz ayı görüşmesinde hemen hemen hiçbir çekim ekini kullanamamıştır (24); en çok kullandığı iyelik ekidir (6). Ağustos ayında çekim eklerinin hepsinde kullanım azlığı gözlenirken diğerlerine göre en çok kullanılanlar yönelme ve kalma durum ekleri (e ve de hali:12/11); hiç kullanılmayan ise çıkma durum ekidir (den hali). Eylül ayında çekim eklerinin kullanımı nispeten artış göstermiş (94); kalma ve yönelme durum ekleri (de ve e halleri:28/22) öncelikli kullanılanlar arasına girmişlerdir. Ekim ayında çekim eklerinin kullanımında, belirtme durum eki haricinde, bir düşme gözlenirken, düzenli bir artış gösteren çoğul ekleri sayıca artmaya devam etmişlerdir (2/6/10/17). Sözyitimli olgu Aralık ayı başında yapılan son görüşmesinde yönelme ve kalma durum eklerinin kullanımını artırırken (e ve de hali: 23/24), 14 ve 15 sözcük ile iyelik ve tamlama ekini de çok kullanmıştır. M.A.'ın çekim eki kullanımlarında 5 ay boyunca çıkma ve araç durum ekini çok az kullanması (13/12) dikkat çekmiştir. Son görüşmede artış gösteren iyelik ve tamlama eklerinin albüm fotoğraflarındaki akrabalık ilişkileri üzerine konuşulduğu için arttığı tahmin edilmektedir.

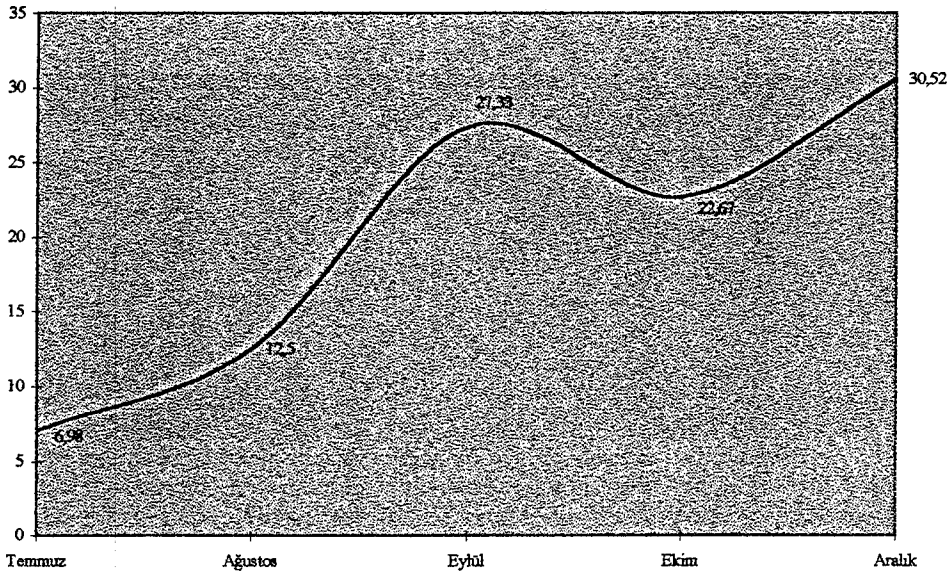

Grafik.7. M.A.'ın görüşme ayları içinde çekim eklerini kullanım sıklığını gösteren sayı grafiği

M.A görüşme ayları boyunca toplam 344 çekim eki kullanmıştır. Çekim eklerinin görüşme ayları boyunca kullanım gelişimine bakıldığında en çok kullanılan ekler

sırasıyla yönelme ve kalma durum ekleri (80: %23.25), çoğul eki (52: %15.11)), iyelik eki (40: %11.62), tamlama (36: %10.46) ve belirtme durum eki (31: %9.01), çıkma ve araç durum ekleridir (13: %3.77 / 12: %3.48).

Olgu M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık	
Sütun toplamı	24	43	94	78	105	344
Yüzdesi	% 6,98	% 12,50	% 27,33	% 22,67	% 30,52	% 100

Grafik 8. M.A'ın görüşme ayları içinde toplam çekim eki kullanımının gelişim grafiği

Toplam çekim eki kullanımlarının görüşme aylarına yüzdelenmesi ile ortaya çıkan gelişim grafiğine göre M.A'ın çekim eklerini kullanmada en etkin görüşme ayı Eylül (3. Ay: %27.33) olmuştur. M.A Ekim ayı gelişiminde bir düşüş görülmüşse de Aralık ayındaki artış Eylül ayını da geçmektedir (%30.52).

3.2. SÖZYİTİMLİ OLGULAR K.K ve M.A'ın YAPILANDIRILMIŞ KONUŞMA VERİLERİNE İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

Sözyitimli olgular K.K ve M.A'ın kendiliğinden konuşma verilerinin tablo ve grafiklerle değerlendirilmesi sonrasında olguların yapılandırılmış konuşma verilerini de değerlendirilmiştir.

Sözyitimli olguların bu tür konuşma verilerini elde etmek için kendileri ile yapılan her görüşmede belirlenen çekim eklerinin kullanımını denemek üzere dörder resim gösterilmiş ve kendilerinden resimle ilgili konuşmaları, resimde görülen kişinin ‘ne yapıyor olduğunu’ söylemeleri istenmiştir. Her bir çekim eki ‘tesadüf’ olgusundan kaçınmak için 4 ayrı resimde denenmiştir. Olgunun istenen çekim ekini başarı ile ürettiğini söyleyebilmek için 4 resimden üçünü doğru çekim eki ile konuşturabilme ölçütü bir sınırlılık olarak belirlenmiştir. Bu yüzden oluşturulan grafikler 4 üzerinden değerlendirilen doğruların yüzdelerine göre düzenlenmiştir. Doğru çekim ekleri ise daha önce yöntem bölümünde de anlatıldığı gibi normal yetişkinlerin oluşturduğu bir kontrol grubu tarafından saptanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi sonucunda sözyitimli olguların çekim eklerini kullanmadaki *kendiliğinden gelişimi* betimlenecektir.

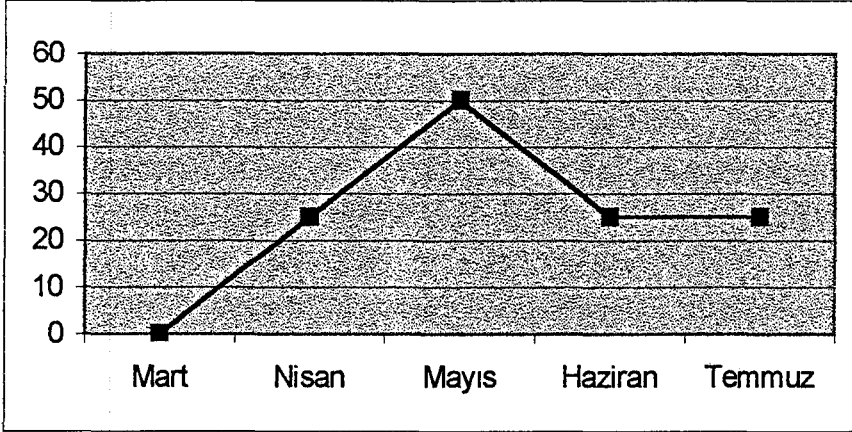
3.2.1. K.K’nın Yapılandırılmış Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular

3.2.1.1. K.K’nın yapılandırılmış ‘yönelme durum eki’ kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu K.K’nın görüşme ayları boyunca en az ürettiği (%25) eklerden biri olan yönelme durum eki (-e hali) Mart ayında hiç bir resim yorumu için kullanılmamış, en fazla üçüncü görüşmede iki resim için doğru olarak kullanılmıştır. K.K’dan, özellikle ‘**çocuk suya dalıyor/athıyor**’ sözcüsü hiç alınamamış, henüz suya atlama durumunda olan bir çocuk için ‘denizde yüzüyor/yüzülüyor’ gibi sözcüler üretilmiştir. ‘**Bisiklete biniyor**’ tümcesi için ‘bisiklet sürüyor /pedal(ı) çeviriyor’ gibi sözcüler alınmışsa da veri çözümlemelerine doğru yanıt olarak yansıtılmamıştır; öte yandan, doğru çekim eki alındığı için ‘pedala basıyor’ sözcüsü doğru olarak kabul edilmiştir. ‘**Kadın kızına sarılıyor**’ tümcesi için K.K’dan ‘kızla çocuğu/kızıyla sarılıyor/kızını kucaklıyor’ gibi diğer çekim eklerini kullandığı sözcüler alınmış, sadece bir defa ürettiği ‘çocuğa sarılmış’ sözcüsü doğru kabul edilmiştir.

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Bisiklete biniyor			✓		✓
Suya dalıyor					
Tahtaya yazıyor			✓	✓	
Kızına sarılıyor		✓			

K.K'nin yönelme durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir.

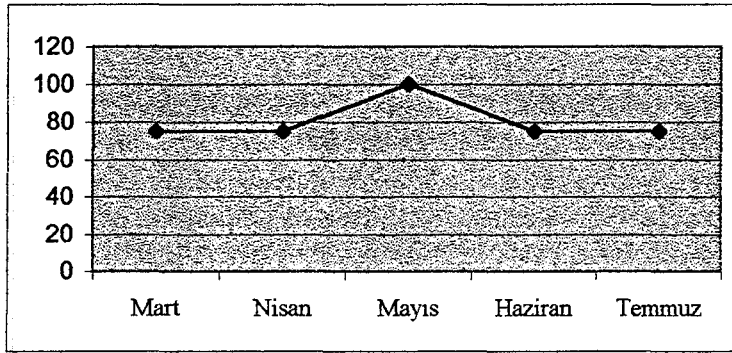
Grafik 9. K.K'nın yapılandırılmış yönelme durum eki kullanımının gelişimi

3.2.1.2.K.K'nın yapılandırılmış '*belirtme durum eki*' kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu K.K'nın görüşme ayları boyunca en çok ürettiği (%80) çekim eki olan belirtme durum eki (i hali)dir. Hemen hemen gösterilen her resim için istenen çekim eki alınabilmektedir. Örneğin, '**Adam yaprakları süpürüyor**' tümcesi için sözcük üretimindeki hasarlanmalara ve sözcük bulma sorunlarına rağmen 'çıfanı/ şeyleri/ çöpleri/ çöpü temizliyor/süpürüyor' örneklerinde de görüldüğü gibi doğru çekim eki gözlenmiştir. '**Çocuk dişlerini fırçalıyor**' tümcesi için de 'düşleri/ dersini/ çiğcini /difçini fırçalıyor' gibi doğru çekim eki kullanımlı ama hasarlı sözcüklere rastlanmış ve bu sözcükler doğru olarak kabul edilmişlerdir. Bazı durumlarda sözyitimli olgudan 'çöpçü şeyleri süpürüyor' gibi bir yanıt alındığında, araştırmacı tarafından 'neyi?' sorusu ile yönlendirilmiş ve 'çöpleri' sözcüğünü doğru çekim eki ile kullanabilmektedir. 'Çöpçü süpürüyor' gibi bir sözce ürettiğinde ise yine araştırmacının 'neyi?' sorusunu 'çöpü' diyerek doğru çekim eki ile yanıtlamıştır. Bu yüzden araştırmacının yönlendirmesi ile doğru çekim eki alınan sözcükler (Y) / olgunun araştırmacının sözcüğünü tekrarlaması ile verilen doğru çekim ekli sözcükler ise (T) olarak belirtilmişlerdir (Bkz. Ek 3)

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Yaprakları süpürüyor	✓	✓	✓	✓	
Dişlerini fırçalıyor	✓	✓	✓	✓	✓
Topu tutuyor			✓		✓
Arabayı itiyor	✓	✓	✓	✓	✓

K.K'nin belirtme durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir.

Grafik 10. K.K'nin yapılandırılmış belirtme durum eki kullanımının gelişimi

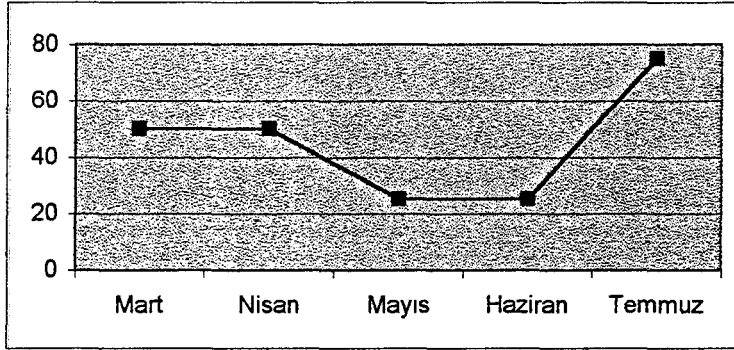
3.2.1.3. K.K'nin yapılandırılmış 'kalma durum eki' kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu K.K'nin görüşme ayları boyunca kullanabildiği çekim eklerinden bir başkası da kalma durum eki (de hali: %45) dir. Bununla birlikte, K.K bu gruptaki çekim eklerinin kullanılmasını gerektiren resimleri pek anlaşılır bulmadığını söylemiştir. '**Çocuk duvarda yürüyor**' tümcesi için 'kayıcak ediyor/oturmuş kayıyor' gibi sözcükler üretmiş 'çocuk kaldırımda yürüyor' sözcüğü doğru sözcükle olmadığı halde doğru çekim eki ile olduğu için değerlendirilmiştir. '**Kız salıncakta sallanıyor**' tümcesi için salıncak sözcüğü 'kızak / kayan / salıngaç / sallangaç' gibi çeşitli biçimlerde üretilmiş, 'salıncaka biniyor / salıngaç biniyor / kızak ile kayıyor' gibi değişik eklerle ifade edilmekle birlikte doğru olarak kabul edilmemişlerdir. '**Ördekler gölde yüzüyor**' tümcesi için 'gördek/ ördek yüzür(yüzüyor)' ya da özne kullanmadan sadece 'yüzürler' (yüzüyorlar) gibi eylemler alınmış ama 'nerede?' diye yönlendirilmeden 'suda/ denizde/ gölde' doğru yanıtları alınmamıştır. '**Çocuk rüyasında kuşlar(ı) görüyor**' tümcesinde baloncuk şekliyle resmedilmiş 'rüya' K.K tarafından yorumlanamamış, kuşların

‘nerede?’ görüldüğü sorulduğunda ‘burda/ bulutta/ havada’gibi yanıtlar alınmış ama doğru çekim eki ile kullanıldıkları için kabul edilmişlerdir. Ancak son görüşmede resimden uzaklaşıp, kendisi ile ilgili dolaylı bir bağlam oluşturma yoluyla ‘üyada görüyo...kuşları (Y) üyasında (Y) görüyor’ gibi doğru sözcüye ulaşılmıştır. Yönlendirme soruları son görüşmelerde sorulduğu için K.K’nın doğru çekim ekini kullanma sayısı Temmuz ayında artış göstermiştir.

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Salıncakta sallanıyor					✓
Duvarda yürüyor			✓		
Gölde ördekler yüzüyor	✓	✓		✓	✓
Rüyasında kuşları görüyor	✓	✓			✓

K.K’nın kalma durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir.

Grafik 11. K.K’nın yapılandırılmış kalma durum eki kullanımının gelişimi

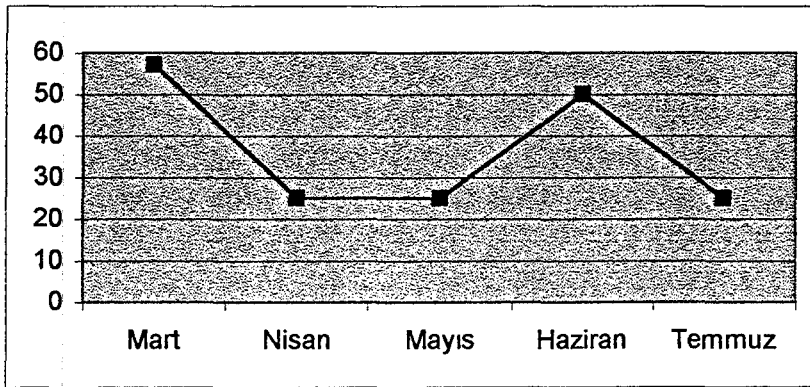
3.2.1.4. K.K’nın yapılandırılmış ‘çıkma durum eki’ kullanımındaki gelişimi

Sözyitlimli olgu K.K’nın zorlandığı çekim eklerinden biri olan çıkma durum eki (den hali) kullanımının görüşme ayları içinde ancak 8 doğru kullanımı (%40) gözlenmiştir. ‘Adam şapkasından tavşan çıkarıyor’ tümcesi K.K tarafından hep değişik çekim ekleri ile anlatılmıştır: ‘d/tavşan... yuvuya koyuyo /kafese koyuyo/kafeste bakıyo/ şapkaya (Y) koyuyo’ gibi yanıtlar doğru kabul edilmemiş ve K.K’nın resmi anlamadığı anlaşılmıştır. Resmi anlayamama sorunu ‘çocuklar duvardan athiyorlar’

tümcesi için de yaşanmış, ‘pe(n)cereden bakıyorlar/duvar öriyer/kaldırırda yürüyorlar’gibi ilgisiz yanıtlar alınmıştır. ‘Çocuk merdivenden iniyor’ tümcesi ‘biniyor/iniliyor’ eylemlerinin karışmasına rağmen her seferinde doğru çekim eki ile üretilmiştir. ‘Adam camdan çıkıyor’ tümcesi ise ‘camdan bakıyor/camı açıyor’ sözceleri ile ifade edilmiş, adamın camdan çıkıyor olduğu anlaşılmamıştır. Bununla birlikte ‘camdan bakıyor’ istenen çekim eki kullanıldığı için doğru kabul edilmiştir. İlk görüşmede çok kullanılır durumda olan çıkma durum ekinin son görüşmede azaldığı dikkat çekmiştir. Yönlendirme soruları resmin anlaşılmadığı durumlarda faydalı olmamıştır.

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Şapkasından tavşan çıkarıyor					
Duvardan atlıyorlar	✓				
Merdivenden iniyor	✓		✓	✓	✓
Camdan çıkıyor	✓	✓		✓	

K.K’nin çıkma durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir.

Grafik 12. K.K’nın yapılandırılmış çıkma durum eki kullanımının gelişimi

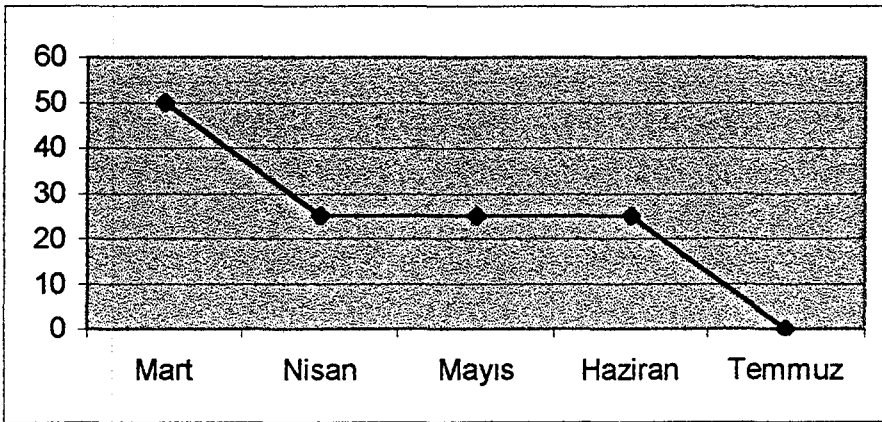
3.2.1.5. K.K’nın yapılandırılmış ‘araç durum eki’ kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu K.K görüşme ayları boyunca araç durum ekini hemen hemen hiç üretememiştir (%25). Üstelik %50 civarında kullanımla başlayan bu ek giderek azalarak

son görüşme ayında resimlerin başka çekim ekleri ile yorumlanmaları sonucunda hiç kullanılamaz hale gelmiştir. ‘Çocuk *kediyle* dansediyor / çocuk *köpeğiyle* top oynuyor’ tümceleri için ‘çocuk zıplatiyo kediyi/ köpeği zıp zıp ediyö/ köpeğe tok atıyo/ köpeğini tutuyo’ gibi farklı yorumlar gelmiştir. Araç ekinin en çok kullanıldığı resim ‘*kızakla kayıyorlar*’ tümcesinde gözlenmiştir; tam ifade verilme de ‘kayakla kızını kaydırıyo/kızınla kayıyo’ sözceleri doğru çekim eki ile kullanıldığı için değerlendirmeye alınmışlardır. ‘Kadın *telefonla* konuşuyor’ sadece bir görüşmede doğru ek ile üretilmiş, diğerlerinde ‘telefonda konuşuyo/telefonu çalıyo/telefon ediyi’ gibi sözcelerle ifade edilmiştir. Normal yetişkin grupta ortalama yüzdeyi çıkarmasına rağmen, Türkçe’de ‘telefonla/telefonda konuşmak’ çok ayırt edici kullanılmadığı için K.K’nın bu tümceyi beklenen ek ile kullanamaması çok şaşırtıcı değildir.

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Kediyle dansediyor					
Telefonla konuşuyor	✓				
Kızakla kayıyorlar	✓		✓	✓	
Köpeğiyle oynuyor		✓			

K.K’nın araç durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelерinin oluşturduğu gelişim grafiğı aşağıda görölmektedir.

Grafik 13. K.K’nın yapılandırılmış araç durum eki kullanımının gelişimi

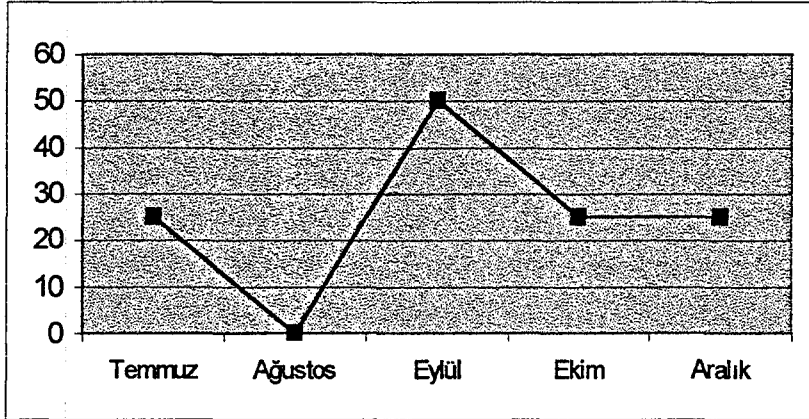
3.2.2. M.A'ın Yapılandırılmış Konuşma Dili Verilerine İlişkin Bulgular

3.2.2.1. M.A'ın yapılandırılmış 'yönelme durum eki' kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu M.A'ın yapılandırılmış çalışmada çekim eklerini kullanması araştırma kapsamındaki bütün ekler için %20-25 civarındadır. M.A görüşme aylarının ilk iki ayında istenen çekim eklerini kullanamamıştır. İlk aylarda bisiklet sözcüğü için bi(sık)let sözcüğünü üretebilen sözyitimli olgu, '**çocuk bisiklete biniyor**' tümcesi için 3. aydan itibaren 'bisiklet biniyor/bisikletle geziyor/bisiklet kullanıyor' gibi sözceler üretebilmiş, ancak yönelme durum eki istendiği için değerlendirmelerde doğru olarak kabul edilmemiştir. '**Çocuk suya dalıyor**' tümcesi için sözyitimli olgu M.A nesne sözcüğünü bulamamış, doğru olarak değerlendirildiği oturumlarda 'şeye dalıyor/ çarşıya giriyor' gibi doğru çekim ekli anlamsız sözceler kullanmıştır. İstenen nesne sözcüğü '**Ali tahtaya yazıyor**' tümcesi için de bulunamamış, M.A bütün görüşmeler boyunca resme bakmış ve çocuğun Ali yazdığını söylemiştir; ancak 'neye/nereye' diye yönlendirmeli bir soru aldığında bile 'biyere/bişeye/okula yazıyor' diyerek duvarda tahta olduğunu anlayamamıştır. Okula giden kendi torunlarından yola çıkarak oluşturulan bağlam bile M.A'a yardımcı olmamıştır. Son resim olan '**kadın kızına sarılıyor**' tümcesi için ise dördüncü görüşmede 'kucaklaşıyorlar' eylemini bulabilen M.A doğal olarak bu eylemle nesne kullanamamıştır.

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Bisiklete biniyor					
Suya dalıyor			✓		✓
Tahtaya yazıyor	✓		✓	✓	
Kızına sarılıyor					

M.A'ın yönelme durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir.

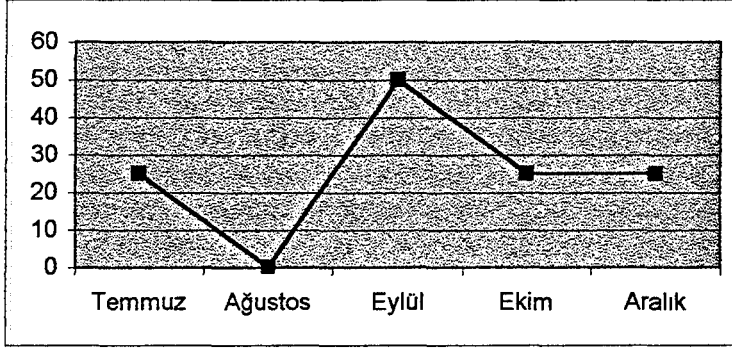
Grafik 14. M.A'ın yapılandırılmış yönelme durum eki kullanımının gelişimi

3.2.2.2. M.A'ın yapılandırılmış '*belirtme durum eki*' kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu M.A belirtme durum eki kullanımında da çok başarılı bulunmamıştır. Birinci görüşmede '*adam yaprakları süpürüyor*' tümcesinde doğru sözcüğü bulamayan M.A gönderme işlevli belirtme sıfatı '*onu (süpürüyor)*' sözcüğünde doğru çekim eki kullanmıştır. Aslında doğru sözcük tüm görüşme aylarında hiç üretilmemiş ama yerine '*çörp/çöpüt/ çörpü çörpüyo*' gibi sözcükler alındığı için doğru değerlendirme kapsamında gözlenmiştir. İkinci tümce '*çocuk dişini fırçalıyor*' tümcesi için yine son görüşmeye kadar doğru çekim eki alınamamış ama üçüncü görüşmeden itibaren '*diş fırçası sürüyo/dişine fırça sürüyor/diş fırçalıyor*' gibi sözcükler üretilmiştir. Son görüşmede belirtme durum eki üretilmiş ama özne-nesne sözcükleri yeniden yaratılmıştır (jil jızası..diş maşası..dişlerini kazınıyo gibi...). Diğer resim tümcesi '*kaleci/adam topu yakalıyor*'un eylemi '*sarıyo/yapıyo/çıkıyor/sallıyor*' gibi üretilmiş, '*topu şey yapıyo*' sözcüğü doğru çekim eki ile kullanıldığı için kabul edilmiştir. Son tümcede ise sadece bir defa ve yönlendirme sorusunun karşılığı olarak '*arabayı ittiriyor*' sözcüğü alınabilmiştir.

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Yaprakları süpürüyor	✓			✓	
Dişlerini fırçalıyor					✓
Topu tutuyor			✓		
Arabayı itiyor			✓		

M.A'ın belirtme durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir

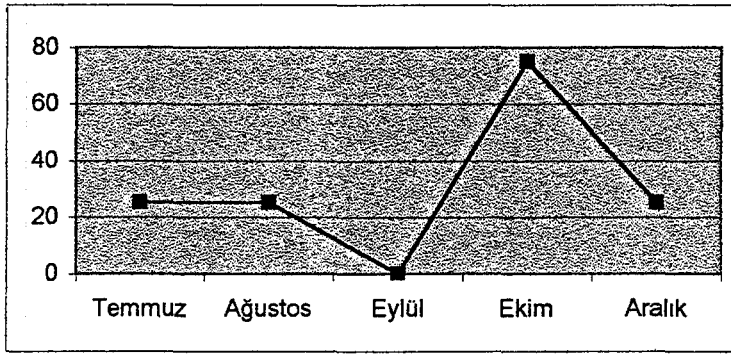
Grafik 15. M.A'ın yapılandırılmış belirtme durum eki kullanımının gelişimi

3.2.2.3. M.A'ın yapılandırılmış '*kalma durum eki*' kullanımındaki gelişimi

Kalma durum eki kullanımında başarılı olduğu gözlenen dördüncü görüşmenin dışında sözyitimli olgu M.A bu gruptaki çekim ekinin kullanımında pek başarılı olamamıştır. Özne ve eylem sözcüklerini bulma zorluğu çeken M.A doğal olarak çekim eklerini ekleme zorluğu da çekmektedir. İlk resim için üçüncü görüşmeden itibaren 'bişeye binmiş/ salıncak sallıyo' gibi sözcükler üretmekle birlikte, üretilen ekler 'doğru' değerlendirmesine alınmamışlardır. İkinci resim tümcesi '**çocuk duvarda yürüyor**' için sadece dördüncü görüşmede '*orda* yalpalanıyor' gibi bir sözcüde gönderme işlevli sözcükten doğru çekim eki yakalanmıştır. '**Ördekler gölde yüzüyor**' tümcesi için resimde görülen ördekler ve kuşlar yerine kullanılan sözcükler 'ördek/düdük/ biber—şut/çut/tuş/kut ' gibi olup bu tür sözcük bulma sorunları olgunun tümce kurmasını da etkilemiştir. 'Gölde' sözcüğünde kullanabileceği kalma durum eki için olgunun 'onlar şeyde..aşağıda..bu yerde 'gibi ya da 'burda....karada' gibi verdiği yanıtlar doğru çekim eki kullanıldığı için değerlendirmeye alınmışlardır. Son resim tümcesinde geçmesi beklenen 'rüyada/rüyasında' sözcüğündeki kalma durum eki sadece yönlendirme sorularının yanıtında 'orda yatıyo../ rüyamda rüya görüyorum' gibi sözcelerde kullanıldığı için doğru yönünde değerlendirilmişlerdir.

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Salıncakta sallanıyor					
Duvarda yürüyor				✓	
Gölde ördekler yüziyor		✓		✓	✓
Rüyasında kuşları görüyor	✓			✓	

M.A'nın kalma durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir

Grafik 16. M.A.'ın yapılandırılmış kalma durum eki kullanımının gelişimi

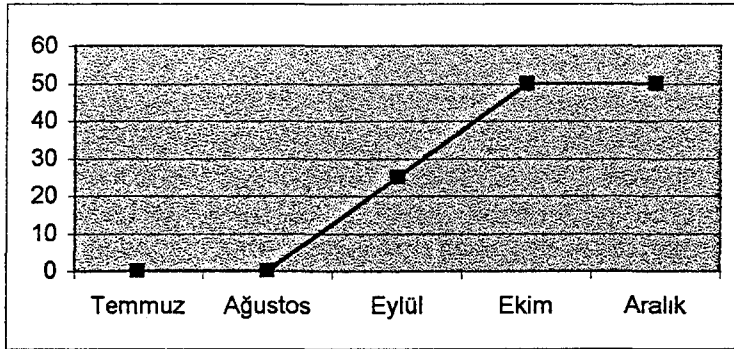
3.2.2.4. M.A.'ın yapılandırılmış 'çıkma durum eki' kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu M.A.'ın çok az üretebildiği çekim eklerinden biri de çıkma durum ekidir (%20). İlk iki görüşme ayında hiçbir resim tümcesinde çıkma durum eki gözlenememiştir. 'Adam *şapkasından* tavşan çıkarıyor' tümcesi için 5 aylık süre boyunca M.A 'şapka ve şapkadan tavşan çıkaran adamın mesleğini' ifade edememiş, son görüşme ayında araştırmacının yönlendirmesine rağmen sözcükler bulunamayınca tekrarlatılmak istenmiş, ama şapka için 'ş/çarpa', sihirbaz için 'sihirbak' sözcükleri alınabilmiştir. Son anlamlı sözce -'sihirbak şeyleri çıkarıyor'- çıkma durum eki kullanılmadığı için değerlendirilmemiştir. Aynı şekilde, 'Çocuklar *duvardan* atlıyorlar' resim tümcesi için de istenen çekim eki alınamamış, 'duvara tırmandı geliyor/duvara geliyor' gibi sözcükleri değişik çekim ekleri ile kullanılmıştır. 'Çocuk *merdivenden* iniyor' tümcesi dördüncü görüşme ayından itibaren 'merdivenden iniyor, yukardan geliyor/merdivenden çıkacak' gibi doğru çekim ekleri ile üretilmişse de M.A 5 ay boyunca çocuğun indiği ya da çıktığı konusunda karara varamamıştır. Diğerleri ile

karşılaştırıldığında, son resim tümcesi '**adam camdan çıkıyor/atlayacak**' için en fazla doğru çekim eki alınmıştır; sözcükler hatırlanmadığı halde M.A 'çevreye çıkıyor (pencere)..atlayacak evden/ dışardan atlıyor/ordan çıkıyor' gibi sözcelerde çıkma durum eki kullanmıştır. Yönlendirme sorusu ve araştırmacıyı tekrarlama yoluyla M.A 'camdan çıkıyor' olarak istenen sözceyi doğru çekim eki ile üretebilmiştir

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Şapkasından tavşanlar çıkarıyor					
Duvardan atlıyorlar					
Merdivenden iniyor				✓	✓
Camdan çıkıyor			✓	✓	✓

M.A'nın çıkma durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir

Grafik 17. M.A'nın yapılandırılmış çıkma durum eki kullanımının gelişimi

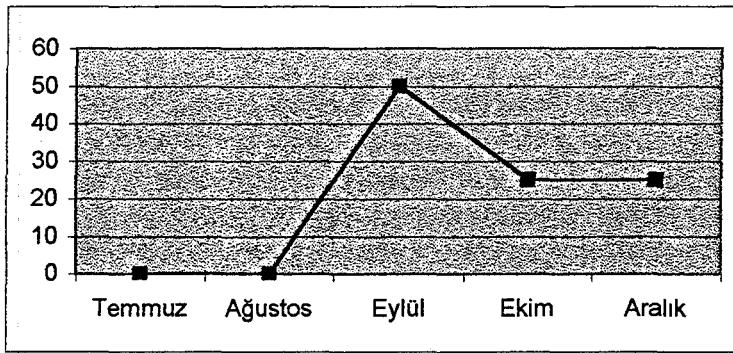
3.2.2.5. M.A'nın yapılandırılmış 'araç durum eki' kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgu M.A araç durum ekini kullanması gereken resimlerin yorumlarında da pek başarılı olamamıştır. '**Çocuk kediyle dansediyor**' tümcesi için üçüncü ve dördüncü görüşmelerde 'çocukla şey yapacaklar/ çocukla oynuyor ' gibi doğru ek kullanımlı sözceler gözlenmiştir. Ancak benzer sözceleri söyleyebileceği '**çocuk köpeğiyle oynuyor**' tümcesi için son görüşmede ve yönlendirme sorusu sonucunda 'adam elleyecek ..bişey yapacak..oğlanla' gibi bir sözce üretebilmiş, ve

‘oğlanla ‘sözcüğündeki doğru çekim eki değerlendirmeye alınmıştır. ‘**Kadın telefonla konuşuyor/görüşüyor**’ ve ‘**Kızakla kayıyorlar**’ resim tümceleri için M.A pek çok sözce üretmesine rağmen doğru çekim ekini hemen hemen hiç kullanamamıştır. ‘Telefon geliyor/telefon konuşuyor/telefonda konuşuyor/telefon çalıyor’ gibi sözceler ve ekleri değerlendirmeye alınmamışlardır. M.A, diğer tümce için yönlendirmeli olarak ‘kızakla gösteriyor da../kızağa biniyorlar/ikisi beraber gidiyorlar’ gibi sözceler üretebilmiştir.

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Kediyle dansediyor			✓	✓	
Telefonla konuşuyor			✓		
Kızakla kayıyorlar					
Köpeğiyle oynuyor					✓

M.A’nın araç durum eki olarak kullandığı eklerin aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir

Grafik 18. M.A’nın yapılandırılmış araç durum eki kullanımının gelişimi

3.2.3. K.K ve M.A ‘ın yapılandırılmış ‘çoğul eki’ kullanımları

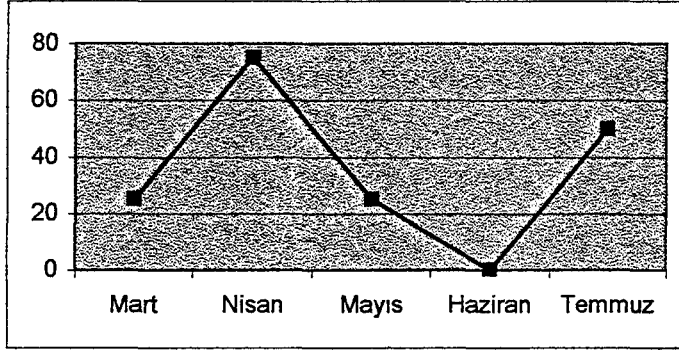
Olguların çoğul ve iyelik ekleri kullanımındaki durumlarını saptamak ve gelişimlerini gözlemek için ayrı bir grup resim takımı hazırlanmamış, gösterilen 20 resim tümcesinden bazıları değerlendirilmek üzere önceden saptanmışlardır. Çoğul eklerinin geçtiği tümceler ‘yaprakları süpürüyor / dişlerini fırçalıyor / rüyasında kuşları görüyor / gölde ördekler yüzüyor’dur.

Olgu K.K dördüncü görüşmede, M.A ise ilk ve üçüncü görüşmelerde çoğul eki üretememişlerdir. K.K ‘yaprakları’ sözcüğünü her ne kadar aslı gibi söylememişse de ‘şeyleri ve çöpleri ’ sözcüklerinde görüldüğü gibi doğru çoğul eki ile ifade edebilmiş, ama M.A bu tümcedeki çoğul ekini hiç üretememiştir. ‘Dişlerini’ sözcüğündeki çoğul ekini K.K ilk görüşmede ‘düşleri fırçalıyor’, M.A ise son görüşmede ‘dişlerini kazınıyor’ şeklinde kullanmışlardır. ‘Kuşları’ sözcüğündeki çoğul eki K.K tarafından iki kez yönlendirme sorusunun karşılığı olarak kullanılmış, M.A ise resim betimlemelerinde kuşlara değinmemiştir. ‘Ördekler’ sözcüğündeki çoğul eki her iki olguda da daha çok eylemlere gelen çoğul eki ile ifade edildiği için (Ördek....yüzüyorlar) yönlendirme sorusu olmadan üretilmemişlerdir. Tekil sözcük kullandıklarında çoğul yapmalarını isteyen yönlendirmelere karşı ördekleri sayı olarak ifade etmeyi tercih etmişlerdir (bir ördek..bir tane daha gibi). Her iki olgunun da çoğul eki kullanımı son görüşmelerde daha iyi olarak gözlenmiştir.

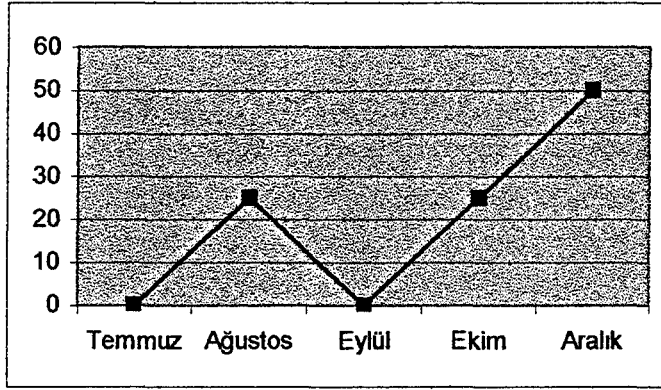
OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Yaprakları süpürüyor		✓	✓		
Dişlerini fırçalıyor	✓				
Rüyasında kuşları görüyor		✓			✓
Gölde ördekler yüzüyor		✓			✓

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Yaprakları süpürüyor					
Dişlerini fırçalıyor					✓
Rüyasında kuşları görüyor					
Gölde ördekler yüzüyor		✓		✓	✓

Sözyitimli olgular K.K ve M.A’nın çoğul eki kullanımlarının aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir

Grafik 19. K.K'ın yapılandırılmış çoğul eki kullanımının gelişimi

Grafik 20. M.A'ın yapılandırılmış çoğul eki kullanımının gelişimi

3.2.4. K.K ve M.A 'ın yapılandırılmış 'iyelik eki' kullanımları

Çoğul eklerinin belirlenmesinde de anlatıldığı gibi, olgulara gösterilen 20 resmin içinden seçilen ve sözyitimli olguların üretmesi beklenen iyelik eklerinin geçtiği tümceler 'kızına sarılıyor / dişlerini fırçalıyor / rüyasında kuşlar görüyor / şapkasından tavşan çıkarıyor'dur.

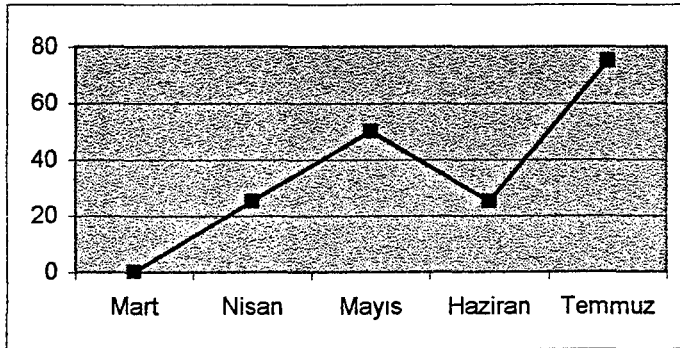
K.K araç eki kullanımında (%45) M.A'ya göre (%15) daha başarılı görünmektedir. 'Kadın kızına sarılıyor' tümcesindeki iyelik eki görüşme ayları boyunca sözyitimli olgu M.A tarafından hiç kullanılmazken, K.K ilk üç ay 'kıvı..çocuğu/ kızlan çocuğu / kızını kucaklıyor' örneklerinde görüldüğü gibi sözcükleri üç kez doğru çekim eki ile kullanmıştır. 'Dişlerini fırçalıyor' tümcesi için sözyitimli olgu K.K çok başarılıdır; sözcükler doğru ifade edilmese bile (dersini/dişini/çifçini/difçini) doğru

çekim eki ile. M.A ise sadece iki kez ‘dişlerini kazınıyo/ dişine fırça sürüyor’ sözcüklerinde iyelik ekini ifade edebilmiştir. Diğer tümcede ‘rüyasında’ sözcüğünde kullanılması gereken iyelik eki K.K tarafından sadece son görüşmede ve yönlendirme soru sonucunda üretilirken, M.A tüm görüşmeler içinde ‘bu çocuk..yastık..yatağı..’ örnek sözcesinde doğru eki kullanabilmiştir. ‘Şapkasından’ sözcüğündeki iyelik eki M.A tarafından hiç üretilmezken, K.K bir kez -son görüşmesinde- ‘şapkasına sokmuş’ örneğindeki gibi doğru çekim ekini kullanmıştır

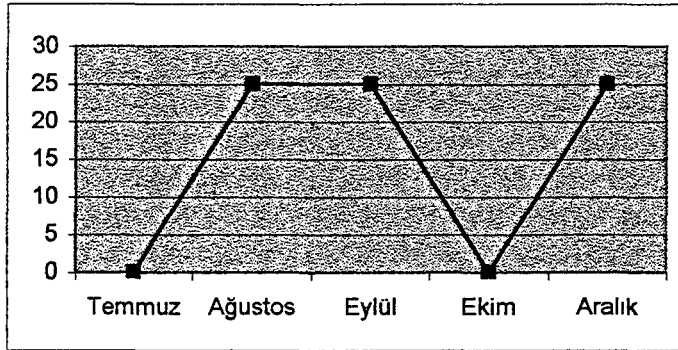
OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Kızına sarılıyor	✓	✓	✓		
Dişlerini fırçalıyor		✓	✓	✓	✓
Rüyasında kuşlar görüyor					✓
Şapkasından tavşan çıkarıyor					✓

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Kızına sarılıyor					
Dişlerini fırçalıyor			✓		✓
Rüyasında kuşlar görüyor		✓			
Şapkasından tavşan çıkarıyor					

Sözyitimli olgular K.K ve M.A’nın iyelik eki kullanımlarının aylara göre belirlenmiş yüzdelerinin oluşturduğu gelişim grafiği aşağıda görülmektedir

Grafik 21. K.K. 'ın yapılandırılmış iyelik eki kullanımının gelişimi

Grafik 22. M.A.'ın yapılandırılmış iyelik eki kullanımının gelişimi

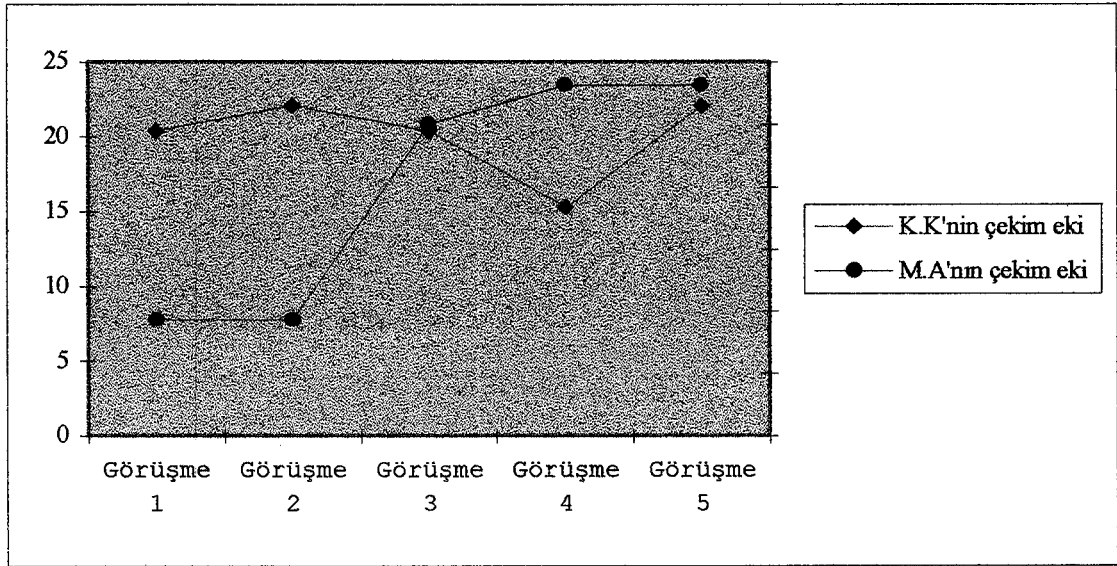
3.2.5. K.K ve M.A.'ın yapılandırılmış “çekim ekleri” kullanımındaki gelişimi

Sözyitimli olgular, kendilerini kısıtlı hissettikleri bu çalışmada, oldukça sınırlı bir şekilde değerlendirilmişler ve yetişkin çoğunluğuna göre belirlenmiş çekim eklerinin dışında kullandıkları ekler için değerlendirilmeye alınmamışlardır. Bu yüzden aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, yapılandırılmış bu bölümde olguların çekim eki kullanımları düşük sayılarda gözlenmiştir.

Tablo 6 Sözyitimli olgular K.K ve M.A.'ın yapılandırılmış görüşme bulguları
çekim ekleri kullanım gelişimi

	Görüşme 1		Görüşme 2		Görüşme 3		Görüşme 4		Görüşme 5	
	K.K.	M.A.	K.K.	M.A.	K.K.	M.A.	K.K.	M.A.	K.K.	M.A.
Belirtme	3	1	3	-	4	2	3	1	3	1
Yönelme	-	1	1	-	2	2	1	1	1	1
Kalma	2	1	2	1	1	-	1	3	3	1
Çıkma	3	-	1	-	1	1	2	2	1	2
Araç	2	-	1	-	1	2	1	1	-	1
Çoğul	1	-	3	1	1	-	-	1	2	2
İyelik	1	-	2	1	2	1	1	-	3	1
	12 % 20,33	3 % 9,3	13 % 22,03	3 % 9,3	12 % 20,33	8 % 25	9 % 15,25	9 % 28,1	13 % 22,03	9 % 28,1

Yukarıdaki tablo dikkate alındığında, sözyitimli olgu K.K'nın, hafif bir yüzde düşüşü gösterdiği 4. Ay haricindeki diğer görüşmelerde, %20 civarında üretim yaparak 59 çekim eki ürettiği; bunlardan en çok kullandığı ekin ise belirtme durum eki (ihali/16) olduğu gözlenmiştir. Diğer kullanımlar çoktan aza doğru *kalma durum eki*/iyelik eki(9), çıkma durum eki (8), yönelme, çoğul ve araç durum ekleridir. Sözyitimli olgu M.A ise çok düşük bir üretim gösterdiği ilk iki aydan sonra %28 civarında bir artışa ulaşmış; yine de sadece toplam 32 çekim eki doğru olarak değerlendirilmiştir. Birbirinden farklı olmayan (3 ile 6 arasında değişen) üretim sayıları doğrultusunda, en çok kullanılan çekim eki *kalma durumunda*, diğerleri de sırasıyla belirtme, yönelme, çıkma, çoğul, araç ve iyelik eklerindedir.

Grafik 23. Sözyitimli olgular K.K ve M.A'nın yapılandırılmış çalışmada görüşme ayları boyunca çekim eki kullanımları gelişim eğrisi

Yukarıdaki grafik, iki sözyitimli olgunun görüşme ayları içinde toplam çekim eki kullanımlarındaki gelişimini göstermektedir. Olgu K.K'nın kendiliğinden konuşma içindeki üretimlerinde çekim eki kullanım gelişimi ile 4. Görüşme en verimli görünürken (%29.44), yapılandırılmış çalışma içindeki çekim eki kullanım gelişiminde 4. Görüşmenin diğerlerine göre başarısız geçtiği (%15.25) gözlenmektedir. Olgu M.A ise hem kendiliğinden konuşma bölümünde hem de yapılandırılmış çalışma içindeki

toplam çekim eki üretim gelişimlerinde tutarlılık göstererek 3. Aydan itibaren artan bir eğri çizmiştir.

3.2.6. K.K ve M.A 'ın sözel anlama değerlendirilmesi

Tablo 7. K.K ve M.A'ın sözel anlama verileri

OLGU K.K	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz
Ayı saçını tarıyor	+	+	+	+	+
Kızlar aynaya bakıyorlar	+	+	+	+	+
Çocuklar okula giriyorlar	-	+	-	-	-
Kız camı açıyor	+	+	+	+	+
Ağaçta elmalar var	+	+	+	+	+
Köpek sudan çıkıyor	-	+	-	-	+
Küçük fil annesi ile birlikte	+	+	+	+	+

OLGU M.A	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Aralık
Ayı saçını tarıyor	+	-	+	+	+
Kızlar aynaya bakıyorlar	+	+	+	-	+
Çocuklar okula giriyorlar	+	+	-	+	-
Kız camı açıyor	+	-	+	+	+
Ağaçta elmalar var	+	-	-	+	+
Köpek sudan çıkıyor	-	-	-	+	-
Küçük fil annesi ile birlikte	+	+	+	+	+

Sözyitimli olguların sözel değerlendirmeleri kendilerine gösterilen dört resimden tümcesi okunan bir tanesini işaret etmelerinin istenmesi şeklinde yapılmıştır. Örneğin, birinci resim setinde dört ayı resmi vardır: bunlar sırasıyla, “*ayı masada oturuyor/ ayı saçını tarıyor/ ayı bahçede / ayı yatağa yatacak*” anlamlarını verecek şekilde düzenlenmiştir. 5 görüşme boyunca sözyitimli olgu K.K kendisine okunan ‘**ayı saçını tarıyor**’ tümcesini (iyelik durum eki) doğru işaret etmiş, M.A ise bir kez tümceyi ‘ayı yatağa yatacak’ tümcesi ile karıştırmıştır.

İkinci resim setinde “*aynaya bakan tavşan / aynaya bakan erkek çocuğu / aynaya bakan kız çocuğu ve aynaya bakan kız çocukları*” vardır. Bu resimlerin içinden ‘**kızlar aynaya bakıyor**’ tümcesi (çoğul eki) olgulara okunmuş ve işaretlemeleri istenmiştir. K.K görüşmelerin hepsinde okunan tümcenin doğru resmini işaretlerken, M.A bir kez ‘kız çocuğu aynaya bakıyor’ resmini işaretlemiştir.

Üçüncü resim setinde “*okula giren/ sınıfta ders yapan / okuldan çıkan ve okul bahçesinde oynayan öğrencilerin*” oluşturduğu resimler vardır ve bu resimlerin içinden ‘**çocuklar okula giriyor**’ (yönelme durum eki) tümcesi olgulara okunup işaretlemeleri istenmiştir. Okunan tümceyi, sözyitimli olgu K.K. biri haricinde her görüşmede, M.A ise iki kez ‘çocuklar sınıfta ders yapıyor’ tümcesi ile karıştırmışlardır. Bunun nedeni olguların ‘sınıfta ders gören çocukları’ okul kavramı ile eşlemeleri olabilir.

4. resim setinde “*camdan bakan / camı açan bir kız*” vardır. Takip eden resimde “*kızın arkadaşları dışarıda kardan adam yapmaktadırlar*”. Diğer resimde “*anne ve baba (kızın açtığı) pencereyi kapatmaktadırlar*”. Araştırmacının okuduğu ve olgulardan işaretlemelerini istediği tümce ‘**kız camı /pencereyi açıyor**’ dur. K.K her görüşmede doğru resmi işaretlerken, M.A bir kez ‘kız camdan/pencereden bakıyor’ tümcesini işaretlemiştir.

5. resim setindeki tümceler sırasıyla “*elmalar ağaçta / tavşan ağacın arkasında / çocuk ağaca tırmanmış / ve yapraklar ağaçtan dökülüyor*” dur. Üzerindeki üç büyük kırmızı elması ile en dikkat çekici resim olan ‘**elmalar ağaçta**’ K.K tarafından her görüşmede anlaşılırken, M.A okunan tümceyi iki kez ‘çocuk ağaca tırmanmış’ ve bir kez de üzerinde kırmızı çiçekler bulunan ‘tavşan ağacın arkasında’ tümcesi ile karıştırmıştır.

6. resim setinde “*suya atlayan / suda yüzen / sudan çıkan / ve ağzında sopa tutan*” bir köpek vardır. Bu resimlerin içinden sözyitimli olguların ‘**köpek sudan çıkıyor**’ anlamını veren resmi işaretlemeleri istenmiştir. Ancak K.K 5 görüşmenin üçünde ‘köpek suya atlıyor’ resmini işaretlerken, M.A iki kez ‘sudan çıkmış, ağzında sopa tutan

ve sularını sirkeleyen köpek' resmini, bir kez de suya atlayan köpek resmini göstererek bu tümcenin karşılık geldiği resmi algılayamadıklarını göstermişlerdir.

7. resim setinde *“sirkte numara yapan bir fil / annesi ile birlikte duran bir küçük fil / çiçeği sulayan bir fil / ve yatakta yatan bir fil”* görülmektedir. Bu resimler içinde sözyitimli olguların işaretlemeleri istenen tümcenin resminde **'küçük fil annesi ile birlikte'**dir Her iki sözyitimli olgu da her görüşmede resmi anlayarak doğru resmi işaret etmişlerdir.

Bu çalışmada, biri transkortikal biri Broca sözyitimli olarak tanılanan olguların sözel anlama değerlendirme verileri, sözel üretimlerinin değerlendirilmesinde ön şart olarak gözlenmiştir. Bu çalışmada geniş kapsamlı bir sözel anlama testi gerçekleştirilmemiş, çok basit bir 'duyduğunu anlama' testi ile olguların üretmeleri beklenen yapıları anlayıp anlamadıkları hakkında görüş geliştirilmiştir. *Sonuç olarak, her iki sözyitimli olgunun sözel anlamaları çok önemsiz yanlış anlamalar ya da resim yanılmaları olarak değerlendirilebilecek anlar dışında çok ciddi hasarlı gözlenmemiştir.* Zaten, araştırmanın 'kendiliğinden konuşma' bölümünde araştırmacı ile olgu arasında geçen görüşmeler sonucu edinilen izlenim olguların iletişimi örseleyecek bir yanlış anlama yaşamadıkları yönündedir.

Alanyazın bulgularına göre, sözyitlimlilerin her zaman test sonuçlarının belirttiğinden daha iyi anladıkları ama zaman zaman anlamada dalgalanmalar yaşayabilecekleri de belirtilmiştir (Benson ve Ardila, 1996: 95). Bir diğer bulgu, sözyitimli olguların sözel anlamasında da 'kendiliğinden iyileşme' beklenebileceği ama bunun sözel üretim iyileşmesinden önce mi sonra mı olduğu hakkında geçerli bir veri tabanı oluşmadığı yönündedir (Benson ve Ardila, aynı: 353). Yapılan bu çalışmada zaten çok hasarlı olmayan sözel anlamanın 'iyileşme değerlendirmesine' gerek kalmamıştır.

4. ÖZET/TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma amaçları doğrultusunda elde edilen bulguların bir özeti, araştırmadan ortaya çıkan sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

4.1. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada, anadili Türkçe olan tutuk ve /veya akıcı sözyitimli olgularda Türkçe biçimbirim bilgilerine ilişkin ad çekim, çoğul ve iyelik eki kullanımlarının kendiliğinden gelişiminin izlenmesi ve genel durumun saptanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 5 ay boyunca ayda bir gözlenen ve görüşmeye alınan olguların '*kendiliğinden konuşma*' verileri ve yarı-yapılandırılmış bir bölüm içinde hazırlanan bir ölçü aracı ile sözel anlamaları ve ad çekim eklerini kullanmaları değerlendirilmiştir.

Araştırmanın başlıca bulguları amaçlar doğrultusunda aşağıda maddelendirilerek tartışılmıştır.

1. Araştırmaya alınan sözyitimli olgular K.K ve M.A'nın *kendiliğinden konuşma* verileri değerlendirilmiştir.

Her iki olgunun '*kendiliğinden konuşma*' verilerinin değerlendirilmesi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, her ay yapılan görüşmelerin verileri çevrim yazıya dökülmüş, sözcce sayıları saptanmış ve bunların içinden ad çekim eklerinin ulandığı sözcükler, yani anlam işlevli sözcükler belirlenmiştir. Daha sonra, anlam işlevli sözcükler "adlar, eylemler, ek-eylemler, sıfatlar ve zarflar" sınıflamasına (Jackson,

1992:61), çekim ekleri ise "yönelme, belirtme, kalma, çıkma, araç, çoğul, iyelik ve tamlama ekleri" sınıflamasına ayrıştırılmışlardır. İlgi eki çok az çıktığı için değerlendirmeye alınmamıştır. Bu sınıflandırmaların sonucunda ortaya çıkan bulgular ve yorumları şu şekilde değerlendirilebilir.

Mart-Temmuz 1997 ayları arasında görüşmeye alınan sözyitimli olgu K.K bu aylar boyunca toplam 1274 anlam işlevli sözcük üretmiş; bunların çoğunluğu eylem (678: %53.22) ve ad grubu olarak belirlenmiştir (367: %28.81). K.K'nın kendiliğinden konuşma verileri içinde ek-eylem kullanımı da dikkat çekmiş (161: %12.64), sıfat ve zarf kullanımları ise çok belirgin bulunmamıştır. Anlam işlevli sözcük kullanımı gelişim grafiğine bakıldığında, K.K'nın hastalığını takip eden ilk görüşmesinin üretim açısından çok zengin olduğu (536 sözce), daha sonraları ise inişli çıkışlı bir gelişim izlediği gözlenmiştir.

Sözyitimli olgu K.K ile görüşülen aylar boyunca çekim ekleri kullanımı da gözlenmiş ve 5 ay boyunca ürettiği 394 çekim ekinin çoğunlukla kalma (73), iyelik (65), tamlama (60), belirtme (60), ve yönelme eklerinde (59) kullanıldığı gözlenmiştir. Çıkma (25) ve araç durum ekleri(10) hemen hemen yok denecek kadar azdır. Çekim ekleri kullanım gelişimi izlendiğinde K.K'nın yine ilk görüşme ayında üretimini koruduğu ve -anlam işlevli sözcüklerde de olduğu gibi- daha sonraları inişli çıkışlı bir grafik çizdiği görülmüştür.

K.K'nın hem anlam işlevli sözcük hem de çekim eklerinin kullanımı açısından en verimli bulunduğu dördüncü görüşmeden sonra tekrar inişe geçtiği gözlenmişse de altıncı bir görüşme yapılmadığı için bu inişin devam edip etmeyeceği ya da bir çıkış daha gösterip göstermeyeceği konusunda bir yorum yapabilmek olası olmamıştır.

İkinci sözyitimli olgu M.A'nın kendiliğinden konuşma verileri değerlendirildiğinde, Temmuz-Aralık 1997 görüşme ayları boyunca M.A'nın 1303 anlam işlevli sözcük ürettiği, bunlardan 580 inin eylem (% 44.51), 377sinin ad (28.93) ve 256sının ek-eylem olduğu saptanmıştır. Sıfat ve zarf kullanımları belirsiz bir yüzdeye sahiptir. M.A'nın anlam işlevli sözcük kullanımı gelişim grafiği Temmuz ayında %8.29 üretim ile başlayıp 3. ve 4.görüşme ayları olan Eylül-Ekim'de %28.01'lere ulaşan bir artış eğrisi

çizmiştir. Son görüşme ayının ise az bir yüzde farkı ile düşme gösterdiği gözlenmiştir. İlk görüşme aylarında eylem kullanımından daha çok yüzdesi olduğu görülen ek-eylemlerin konuşmayı sürdürme amaçlı olduğu farkedilmiştir. %2.99 üretim ile başlatılan eylem kullanımının geçen aylar boyunca %13.35lere yükseldiği, ama ek-eylem grubunun çok fazla artış göstermediği, böylece olgunun hareket, oluş, işlev gösteren eylem grubuna zamanla daha çok hakim olduğu gözlenmiştir.

M.A, beş ay içindeki görüşmelerinde çekim ekleri toplam üretimini 344 ek ile tamamlamıştır. Çekim ekleri toplam kullanımının kalma (80) ve yönelme eklerinde (80) çoğunluğa ulaştığı, bunları sırası ile çoğul (52), iyelik (40), tamlama (36) ve belirtme eklerinin (31) izlediği gözlenmiştir. K.K'de de gözlendiği gibi çıkma ve araç durum eki kullanımları belirsizdir (13/12). M.A'nın çekim ekleri kullanım gelişimini gösteren grafik - anlam işlevli sözcük gelişiminde olduğu gibi- bu olgunun ad çekim eki kullanımlarına da düşük bir yüzde ile başladığını (%16.98) ve üçüncü görüşme ayına kadar bir artış izlediğini, Eylül ayındaki gelişim üst noktasından (%27.33) sonra az bir düşme gösterse de (%22.67) son görüşme ayında tekrar artışa geçtiğini (%30.52) gösteren bir çizgi eğrisini ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde, M.A'nın da görüşme aylarının bitiminden sonra gerek anlam işlevli sözcük gerekse çekim eki kullanımlarındaki artışı sürdürüp sürdürmeyeceği ya da düşüşe geçip geçmeyeceği yorumunu yapmak olası değildir.

Sözyitimli K.K ve M.A' ın örnekolaylar şeklinde izlenip, kendi içlerinde değerlendirildiği bu çalışmada, olguların benzer bulgular gösterdiği açıktır.

Tablo 8. Sözyitimli olgular K.K ve M.A 'ın 'kendiliğinden konuşma' verilerinin benzer bulguları

	Sözce kullanımı	Anlam işlevli sözcük kullanımı	Eylem kullanımı	Ad kullanımı	Çekim eki kullanımı	Kalma durum eki	Çıkma durum eki	Araç durum eki
K.K.	1619	1274	678	367	394	73	25	10
M.A.	1978	1303	580	377	344	80	13	12

Yukarıdaki bulguların da gösterdiği gibi,

- Her iki olgu da yakın sözce sayılarında izlenmişlerdir .
- Her ikisi de çok yakın sayılarda anlam işlevli sözcük üretmişlerdir ve bu üretimin büyük çoğunluğu eylem ve ad sınıfını oluşturmuştur .
- Her ikisi de yakın sayılarda çekim eki kullanmışlardır
- Her ikisinin de kalma durum ekini en çok, çıkma ve araç durum eklerini en az kullandıkları gözlenmiştir

Kendiliğinden konuşma değerlendirmelerinin bu bulgularına göre, alanyazındaki çalışmalara da uyumlu bir şekilde (McEntee ve Kennedy, 1995: 318; Helm-Estabrooks ve Ramsberger, 1986: 39; Benson, 1979:31), sözyitimli olguların (transkortikal motor tipi) anlam işlevli sözcükleri, özellikle ad ve hareket ifade eden eylem kullanımlarını büyük ölçüde korudukları gözlenmektedir. Kendilerini sınırlı hissettikleri yapılandırılmış çalışma içindeki kullanımları dikkate alınmaksızın, kendiliğinden konuşma verileri içindeki çekim eki kullanımları göz önüne alındığında sözyitimli olguların Türkçe'nin ad çekim eklerine ilişkin bilgilerini korudukları da söylenebilir. Türk dilinin biçimbirim sistemindeki düzenlilik sözyitimli olguların dilinde bu kullanımların korunmasını etkilemiş olabilir. Üstelik sadece Broca tipi sözyitimlilerde değil Wernicke tipi sözyitimi tiplerinde de çekim eklerinin korunduğu ortaya konmuştur. Bu tür bir bulgu -Türkçe'nin de içinde görüldüğü ve çekim ekleri açısından zengin olduğu söylenen eklemeli diller için- beklenenin aksine şaşırtıcı gibi görünse de [bkz. büyük ölçüde çekim eki eksilmesi gözlenen Macar dili (eklemeli dil tipi) bulguları (Mac Whinney ve diğerleri, 1991)] Türk sözyitimliler genelde beyin hasarı sonrasında - alanyazında belirtildiği gibi- çekim eklerinde eksilme /yerine koyma gibi bir sorun yaşamamaktadırlar.

Türk çocuklarında çekim eki edinimlerinin iki yaş öncesinde başlayıp bu ekleri hiç hatasız kullandıkları da göz önüne alınırsa (Aksu-Koç ve Slobin, 1985; Topbaş, Maviş ve Başol, 1998) bu tez araştırmasının bulguları "*Erken yaşlarda edinilen dil öğelerinin hasarlanma açısından korumalı*" olduğunu sezdirenen Jacobson'un (1968/1971) 'gerileme hipotezi/ regression hypothesis' ile de benzerlikler taşıdığı olur. Bu hipoteze göre, bir sözyitimli olgunun beyin hasarı sonrası ilk kaybettiği yapılar

çocukların dil edinim sürecinde en son öğrendikleridir (Lesser, 1978: 44). Bu hipoteze dayandırarak sözyitimi tiplerini dil edinim aşamaları ile karşılaştıran bir araştırmada (Wepman ve Jones, 1964) çocukların henüz üretime geçmediği 'konuşmasız' dönem, en ağır olan global sözyitimi ile eşleştirilmiştir; yani, dil ediniminde erken edinilen yapılar bir sözyitimli olguda hasarlı ya da kaybolmuş görünüyorsa o birey en *ağır/ciddi sözyitimi tipinde (global)*, en son edinilenler kaybolmuşsa *hafif sözyitimi tipinde* sınıflandırılmaktadır. Bu durumda, bir sözyitimli olguda iyileşme sürecinin en alt evreden yukarı doğru, çocuğun dil gelişimi ile uyumlu bir şekilde, yol izleyeceği iddia edilmektedir. Böyle bir varsayım, sözyitimi türlerinin olgunun hasar derecesine göre belirlenme olasılığı da ortaya çıkmaktadır. Bu karşılaştırma, araştırmacılar tarafından çocukların dil edinim evresindeki son aşamaların *sentaktik* sözyitimi (efferent motor sözyitimi) ile eşleştirilemeyeceği karşıt görüşü ile onaylanmamıştır .

Aksu- Koç ve Slobin (1985) Türk çocuklarında çekim eki edinimlerinin iki yaş öncesinde başlayıp, bu eklerin hiç hatasız kullanıldığını belirtmektedirler (Slobin, 1991: 150). 15 ve 72 ayları arasındaki 66 Türk çocuğu ile yapılan bir başka araştırmada (Topbaş ve diğerleri, 1998:129), çocukların ad çekim eklerini 23 aydan önce edindikleri, hatta yönelme ve belirtme ad durum eklerinin ilk 15 ay içinde gözlendiği, yönelme durum ekinin ise diğerinden daha önce kullanıldığı belirtilmiştir. Bu tez araştırmasının bulguları ise, edinilmiş dilin kaybı olarak bilinen sözyitimi sonrasında, Türk olguların dil ediniminin ilk evrelerinde kazanmış oldukları bu yapıları koruduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, Türk çocuklarının dil ediniminde bu kadar erken gözlenen durum eklerinin, sözyitimli olgu dilinde korunması ve kullanılmaları yukarıda sözü edilen Jacobson hipotezinden çıkarılan sezdirim ile uyusmaktadır. Erken edinilen ve Türk dilinde kullanım geçerliliği ve değeri çok yüksek olan bu yapıların beyin hasarı sonrası kalıcılığının gözlendiği bu çalışmanın yanısıra, ilk edinilen diğer yapıların da Türk sözyitimlileri ile çalışılması ileri çalışmalar için önerilebilir.

2. Araştırmaya alınan sözyitimli olguların *yapılandırılmış bir çalışmada ad çekim eklerini* kullanımları ve kullanım gelişimleri değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bu kısmında sözyitimli olgulara yapılandırılmış bir çalışma uygulanmış, her görüşmede kendilerine gösterilen 20 resimdeki '*kişinin ne yaptığını*' anlatmaları istenmiştir. Her dört resim bir çekim ekinin kullanıldığı birer tümce ile sınırlanmıştır. Sözü geçen sınırlama ise daha önceden saptanan tümcelerin normal yetişkin bir grupta denenmesi ve değerlendirilmesi sonucunda ortalama geçerlik yüzdesi alınarak belirlenmiştir.

Bu resimlerin 'konuşturulması' aşamasında sözyitimli olguların 'kendiliğinden konuşma' verilerinin derlendiği 'serbest konuşma' kısmından daha zorlandıkları ve sözcük bulma sorunu yaşadıkları gözlenmiştir. İlk görüşmelerde araştırmacı duruma çok müdahaleci olmamıştır. Sonraki görüşmelerde konuşmanın tıkanıp hissedilirse önce bağlam oluşturarak ya da -var ise nesneyi doğrudan göstererek- sözcüğün hatırlanması sağlanmıştır; örneğin, olgu 'bisiklet' sözcüğünü hatırlayamadığında torunlarında olup olmadığı sorularak, 'şapka' sözcüğünü hatırlayamadığında kendi şapkası gösterilerek yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde, sözyitimli olgu tümce içinde çekim ekinin kullanılacağı anlam işlevli sözcüğü söylemeden doğrudan özne-eylem veya doğrudan eylemi kullandı ise kendisine 'neyi, neye, nereden, nerede' gibi yönlendirici sorular sorulmuştur. Yönlendirici sorular her seferinde doğru çekim eki ile yanıtlanmıştır. Örneğin, 'neye' sorusu sözcük hatırlanmadığı durumlarda bile 'şeye/ona' gibi belgisiz adılarla ya da 'nerede' sorusu 'orada/burada/şeyde' gibi doğru çekim ekli belirteçlerle karşılık bulmuştur. Türk sözyitimlilerle yapılan bir başka araştırmada (Slobin,1991:152), kendilerine gösterilen ve Özne-Eylem-Nesne sözcük düzenini gerektiren bir resim için sözyitimli olgunun, örneğin özneyi kullanmaması halinde, o bireyin tümcede özne eksiltmesi yaptığı belirtilmiş ve değerlendirmeler bu şekilde yapılmıştır. Herhangi bir yönlendirme yapılmadan ve olgunun özneyi gerçekten üretip üretmeyeceği konusunda kararsız kalarak o tür sözyitimli olgulardaki eksiltme oranlarını belirlemek yanıltıcı olabilir. Sözyitimli olguların yaptıkları eksiltme normal yetişkinlerin de aynı eksiltmeyi yaptıkları yönünde bir yorum ile açıklanmaktadır. Buna rağmen, aynı araştırmanın devamında normal yetişkinlerde görülmeyen eksiltmelerin sözyitimli olgularda araştırılması yönüne gidilmiştir ki böyle bir değerlendirmenin daha gerçekçi bulgular göstereceği inancı yaygındır.

Üstelik, Aksu-Koç ve Slobin (1985), yönlendirme sorusunun eki ile verilen ipucunun cevaba yansıdığı '*soru-cevap ikilileri'nin* dilbilgisel biçimbirim bilgisini belirtmenin en açık yolu olduğunu iddia etmektedirler (Slobin,1985: 868). Örneğin, yetişkin-çocuk etkileşim rutinleri, soru- cevaplarda kalması gereken eklere çok önem vermektedir. 2 yaşında bir Türk çocuğu belirtme eki alan 'kimi gördün?' sorusuna 'Ahmedi/Muradi' diyerek aynı çekim eki ile doğru yanıtı verebilmektedir. Bu ve bunun gibi paralel yapıların edinilmesi Türk dili için çok erken bir yaşta gerçekleşmektedir. Çocuklarla iletişimde olduğu gibi bir sözyitimli olgu ile olan iletişimde de araştırmacının girdisi, olguyu **görünür ipuçları** ile istenen yapıya yönlendirme amaçlıdır; eğer karşılığında doğru biçim alınabiliyorsa iletişim kesintiye uğramamış ve olgunun o biçime ulaşması gerçekleşmiş varsayılır. **Kullanım geçerliliği kuramını** (Bates ve diğerleri, 1987: 568). izleyen bu tür yönlendirmeler, bu çalışmada olduğu gibi, olguların özellikle Türkçe'de yüksek bilgi değeri taşıyan bu ekleri üretebildiğini ve koruduğunu ama sözcük bulma sorunlarının daha ciddi olduğunu, dolayısıyla sözcüğe erişim güçlüğü yaşadıklarını açıklamaktadır

Doğru çekim eki adıl veya belirteçlerle verilse bile sözyitimli olgunun resimde görülen nesne ya da eylemi ifade eden sözcüklere erişememe nedeninin resimlerle yapılan çalışmaların kısıtlı/zorlayıcı bulunmasından ve bu zorluğun getirdiği şartlardan kaynaklandığı da araştırma konularından birisidir. Sözyitimli olgularda resimlerle çalışılmasının üstün ya da zayıf yönlerini değerlendirenler olmuştur. Örneğin, "Kurabiye Hırsızlığı"(Cookie Theft) adlı resimli test ile çalışan sözyitimi araştırmacıları (Easterbrook, Brown ve Perera,1982) sözyitimli olgunun konuşma üretimini almak için resimle çalışma veya serbest konuşma arasında bir fark olmadığını, üstelik resim kullanmanın hem ekonomik olduğu, hem de -olgunun sezgi gücüne yardımcı olduğu için- konuşmaya değer kattığı konusunda görüşlerini bildirerek bu yolla olguların daha çok anlamlı birim ve biçimbirim ürettiklerini belirtmişlerdir (Easterbrook ve Ramsberger,1986:44)

Sözyitimli olgularla kendiliğinden ve yapılandırılmış bir etkileşimin kurulduğu (1 yıl içinde 6 kez) bir başka çalışmada resimli çalışma uyarıcısının olguların konuşma üretimini belirleyen en önemli etmen olduğu belirtilmiştir. Aynı çalışmada,

kendiliğinden konuşmaları gözlenen sözyitimli olguların geçici zorlanmalarını telafi etmek amacıyla araştırmacı girdisinin etkileşime katkısı değerlendirilmiş; sonuçta, olguların üretim yetilerinin az olması durumunda araştırmacıdan daha çok yönlendirme aldıkları ortaya konulmuştur (Easterbrook ve diğerleri, 1982: 93-107).

Resimli çalışmaların üretime katkısı olduğu görüşünü savunanların yanısıra, ad durum eklerinin ve kullanımı zorunlu dilbilgisi işlevli sözcükler gibi öğelerin yanlış üretilmesindeki artışı kontrollü ve kısıtlı bir araştırmaya yükleyenler de olmuştur. Bu tür çalışmalarda doğru biçim oranının serbest konuşma üretimlerindeki göre daha az olduğunu savunan Heeschen'in (1985) yanısıra, Haarman ve Kolk'da (1992) kısıtlı ve zorlayıcı bir '*konusma alma yöntemi*' olarak tanımladıkları 'cloze' teknik (olgudan metinden eksiltilmiş bazı sözcükleri bularak yerine koymasını isteyen okuma-anlama testi) uygulamalı araştırmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır (Goodglass, Christiasen ve Gallagher, 1993:379). Bu araştırmalarda sözyitimli olguların konuşmalarını güçleştiren teknikler kolaydan zora doğru "resimlerle öykü anlattırma, bilinen bir masal yolu ile anlatım yaptırma, kısa öykü tamamlattırma aracılığıyla hedef yapıyı alma, tek tümce ile resimdeki olay tanımını yaptırma, sınırlı 'cloze' teknik, ve tümce tekrarlatırılmasıdır. Bu bulgular doğrultusunda, bu araştırmanın bir bölümünü oluşturan 'yapılandırılmış tek tümce ile olay tanımlama' çalışması sözyitimli olguların sınırlanmış hissetmelerine neden olmuş olabilir. Her ne kadar olguların resim hakkında gerektiği kadar konuşmalarına izin verilmiş, çoğunlukla da yönlendirilmiş olmalarına rağmen sözcük bulma oranlarının, 'kendiliğinden konuşma' bölümü ile karşılaştırıldığında, daha az olduğu göz ardı edilemez.

Bununla birlikte, bu bölümde sözyitimli olguların tümceleri -belirlenen çekim ekleri ile- üretememeleri, onların gösterilen resim için sessiz kaldıkları anlamına gelmemektedir. Olguların kendilerine gösterilen her resim için getirdikleri bir yorum mutlaka olmuştur; ne yazık ki, geçerli yanıt normal çoğunluğun belirlediği tümcedir; buna rağmen, doğru çekim eki ile yapılan farklı yorumlamalar değerlendirilmeye alınmışlardır; 'bisiklete biniyor' geçerli tümcesi için 'pedala basıyor' tümcesinin doğru kabul edilmesi gibi...İşte bu tür tümceler, daha önce yöntem bölümünde de değinildiği gibi, Türkçe'de 'öyle' söylendiğinde de anlamlı kabul edilip iletişimi bozmayan

örneklerdir ve normal yetişkinlerden derlenmiştir. Örneğin, yönelme durum ekinin kullanılması belirlenen 'bisiklete biniyor' tümcesi 44 kişilik deneme grubundan % 70 lik bir yüzde ile geçerlik kazanmıştır; yine de, bu grubun içinden bazıları 'bisiklet sürüyor / çalışıyor / kullanıyor / biniyor' ya da 'bisikletle dolaşıyor' gibi ifadeler kullanmışlardır. Normal yetişkinler bu üretimlerde bulunurken sözyitimli olgulardan da 'bisiklet sürüyor/ biniyor ve bisikletle geziyor' gibi tümceler alınmıştır ama geçerli yüzdeleri olmadığı için değerlendirmeye alınmamışlardır.

Benzer çoklu kullanımlar 'kalma durum eki'ni gerektiren 'salıncakta sallanıyor' tümcesi için de gözlenmiştir. Normal gruptan bir çok kişi 'salıncığa binmiş / salıncakla sallanıyor' gibi örnekler kullandığı için sözyitimi üretimlerinde de bu çeşitliliğe rastlanmış; 'salıncak(a) biniyor / sallangaçla sallanıyor / bişeye binmiş / salıncak sallıyor' gibi tümcelere rastlanmış ama değerlendirmeye alınmamışlardır.

'Araç durum eki'nin kullanılması beklenen tümcelerin hepsi normal yetişkinlerde de çok çeşitli çıktığı için bu tümcelerin yüzdesi diğerlerine göre düşük bulunmuştur. Örneğin, 'kadın telefonla konuşuyor' tümcesi için büyük bir çoğunluk 'telefonda konuşuyor/ telefon görüşmesi yapıyor/ telefona bakıyor' gibi yorumlar getirmiştir. Özellikle 'telefonda konuşuyor' ifadesi neredeyse geçerli tümcenin yüzdesine yaklaşmıştır. Sözyitimli olgular da benzer şekilde 'telefonda konuşuyor' tümcesini kullanırken, 'telefonu alıyor / telefonu açıyor / telefon ediyor' gibi değişik yorumlar getirmişlerdir. Bu grubun tüm resim tümceleri araç durum ekinin kullanımını netleştirememiş ve gerek normal yetişkinlerden gerekse sözyitimli olgulardan yüksek yüzde geçerlikleri alınamamıştır. Bunun nedeni resimlerin bu ek kullanımını gerektirecek kadar açık olmaması olabilir, ya da yapılandırılmış bir çalışmanın getirdiği kısıtlılıktan kaynaklanmış olabilir.

Normal yetişkin tümcelerinin bir başka dikkat çeken yönü, çoğunluğun tümcelerin anlamını güçlendirmesi/ pekiştirmesi olmuştur; örneğin, 'duvarda yürüyor' tümcesi için 'duvarın *üstünde/üzerinde* yürüyor', 'duvardan atlıyorlar' tümcesi için 'duvarın *üstünden* atlıyorlar', pencereden çıkıyor' tümcesi için 'pencereden *dışarı* çıkıyor' gibi kullanımlar gözlenmiştir. Eylemi yer bakımından belirleyen ve eylemin yönünü belirleyen bu

sözcükler belirteç /zarf olarak bilinirler. [Durum eki alırlarsa ilgeç olarak da kabul edilebilirler; masanın **altında**, ağacın **arkasında** örneklerindeki gibi..] .Belirteçli tümcelerin de yüzdeleri alınmakla birlikte belirlenen tümce kadar geçerlilik çıkaramadıklarından ve istenenden farklı bir durum eki ile kullanılmadıklarından ortak yüzde ile saptanıp değerlendirmeye alınmışlardır. Bu tümceler için belirteç kullanımı yapılandırılmış sözyitimli olgu üretimlerinde gözlenmemiştir ama kullanılmayan belirteçler *eksiltme* olarak da nitelendirilmemiştir çünkü ‘atlıyor/ çıkıyor/ iniyor’ gibi eylemlerin anlamları “atlama eyleminin bir şeyin üstünden, camdan çıkmanın dışarı, merdivenden inmenin aşağı yapılacağını” sezdirebilirler. Bunların tümce içinde kullanımları ‘fazla sözle anlatım’ (redundant) sayılabileceğinden vurgulama amacı dışında normal şartlarda kullanılmazlar.

Özetle, araştırma bulgularında da görüldüğü gibi, sözyitimli olgular yapılandırılmış bu çalışma sırasında kendilerini çok sınırlanmış hissettiklerinden veya normal yetişkin tümcesinin dışında bir üretimde bulundukları için çekim eki kullanımları başarısız bulunmuştur. Yine de, her ikisinin en çok kullandığı çekim eki –kendiliğinden konuşma bulguları ile uyumlu bir şekilde- kalma eki (-de hali) olarak gözlenmiştir. Olguların çekim eklerini kullanma gelişimleri göz önüne alınırsa, M.A’nın K.K’ya göre daha düzenli bir gelişim gösterdiği açıktır.

3. Bu araştırmanın sözyitimli olguları K.K ve M.A’da Görüşme ayları sonunda *kendiliğinden iyileşme* gözlenmiş midir?

Bu araştırmanın sözyitimli olguları transkortikal motor sözyitimi tanısı konmuş, sol yarıküre hasarlı, 50 yaş üstü, sağ el baskınlığı taşıyan, ve geçmişlerinde herhangi bir başka hastalık belirtisi göstermemiş değişik cinsiyetlerde iki kişidir. Beyin hasarını izleyen günlerde konuşma zorluğu gösterdikleri için rahat konuşamadıklarını, dolayısı ile aileleri tarafından dinlenmediklerini söyleyerek yakınmışlar ama çevrelerini dinleyerek ve televizyon izleyerek dil girdisine maruz kalmışlardır. Her ikisi ile de 5 ay boyunca 5 kez görüşülmüş ve ad çekim ekleri ile anlam işlevli sözcük kullanımları değerlendirilmiştir. Bu kullanımlarındaki değerlendirilmeleri gelişim eğrisine

dönüştürüldüğünde (bkz. Bölüm 3) aşağıdaki bulgular ‘kendiliğinden iyileşmeleri’ ni saptama açısından değerlendirilebilir:

- Sözyitimli olgu K.K’nın her iki kullanımını gösteren performansı ilk ayda çok başarılı olarak gözlenmişse de ikinci ayda büyük bir düşme göstermiş, üçüncü aydan itibaren tekrar artmaya başlamıştır.
- Sözyitimli olgu M.A’nın her iki kullanımını gösteren performansı ilk ayda çok düşük olarak gözlenmişse de ikinci aydan itibaren devamlı bir artışa geçmiştir.
- Genelde her iki sözyitimli olguda da 3.ve 4. Görüşme ayları iyileşme açısından en verimli aylar olarak gözlenmiştir ama gelişim eğrilerine bakıldığında iyileşme artışının devamlı olmadığı ya da dalgalı bir gelişim izlediği hissedilmiştir.

Yine de ilk üç-dört ayda fizyolojik iyileşme belirtileri göstermiş olan olgular iyi olup olmadıkları dönemleri kendileri de hissederek bu duygularını ‘kendiliğinden konuşma’ bölümlerinde ifade etmişlerdir. İyileşme sürecindeki dalgalanmalar bireysel farklılıklardan kaynaklandığı kadar doktorlarının ifadesi ile nörolojik sorunlarından da kaynaklanmış olabilir; örneğin sözyitimli olgu sol yarıküre hasarlı K.K’nın sağ yarıküresinde de bir hasar gözleendiği tomografileri ile belirlenmiştir ve bu tür bir durumun olgunun iyileşmesini nasıl etkilediği çok açık değildir.

Kısaca, bu araştırma ya da yapılacak diğerlerinde olguların daha uzun dönemli izlenmeleri araştırmacıları daha net bulgulara gönderim yapabilecek değerlendirmelere yöneltecektir.

4. Bu araştırmanın gerek ‘kendiliğinden konuşma’ gerekse ‘yapılandırılmış çalışma’ bölümlerinde sözyitimli olguların normal yetişkin grubundan farklılaşan ne tür *sapmaları* gözlenmiştir?

Daha önce birinci bölümde değinildiği gibi, alanyazına göre bu araştırmanın denekleri ile benzer bulguları gözlenen tutuk sözyitimli olguların bazı dilbilgisel

özellikler göstermeleri beklenmektedir; bu tür olgularda en belirgin özellik ‘agrammatism’ olarak bilinen *dilbilgisi yokluğudur*. Bir olgudaki dilbilgisi yokluğu yapılan betimlemelere göre, bazı dilbilgisel yapılar (ilgeçler, tümleçler, gibi dilbilgisel işlevli sözcükler ile pek çok sıfat, adıl ve eylemler), ile çoğul ekleri, iyelik ekleri, ad/eylem çekim ekleri gibi bağımlı biçimbirimlerin (Goodglass ve Berko, 1960; Goodglass, 1968, 1976) **kaybı** ya da bazı araştırmacılara göre **yanlış/yerine kullanılması** (Berndt, 1986; Parisi, 1986) olarak betimlenir.

Son zamanlarda ‘agrammatism’in geleneksel betimlemesi sadece İngilizce ve aynı dil grubundan diller için geçerli olup, farklı dil grubuna ait diller için çok sınırlı olduğu görüşü (Badecker ve Caramazza, 1985) ile sorgulanmaya başlanmıştır (Ahlsen E, 1992:3). Böylece, agrammatism’in çeşitli dillerde araştırılması gereği ortaya çıkarak, bu özelliklerin çalışılan *dilden bağımsız* ya da o *dile özgü* olup olmadığı araştırılmaya başlanmıştır. İşte, diller arası sözyitimi çalışmalarının önemi de böylece ortaya çıkmış, her araştırmacı kendi dilinin özellikleri ile agrammatism’in geleneksel betimlemelerini karşılaştıran çalışmalar yapmışlardır.

Bu çalışmanın sınırlı süresi içindeki görüşme verilerine dayanarak, tutuk sözyitimli olgu dilindeki bağımlı çekim eki kullanımlarının normal yetişkin diline göre sapmaları belirlenip bunların geleneksel betimlemeler içinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği konusu sonuç olarak tartışılacaktır.

Alanyazına göre, tutuk sözyitimli olgular farklı çekim ekleri ve yapılarını seçmede ve kullanmada zorluk çekerler. Bazı araştırmacılar özellikle İngilizce’deki çekim eklerinin anlamsal açıdan karmaşık bulunması ile erişimlerinin zor olduğunu (Lapointe, 1985), bazı eklerin ise bir başka ek yerine kullanılamayacak kadar az çeşidi olduğundan olguların ‘yerine koyma’ yerine ‘eksiltme’ yoluna gittiklerini belirtmektedirler (Grodzinsky, 1984). Stemberger (1984) ise sözyitimli olguların biçimbirimlere erişim zorluğu çektiğini, ya da çoğunlukla ilişkili ama uygun olmayan yüksek sıklıklı yapılarla/eklere eriştiklerini gözlemiştir; bu da İngilizce’de genellikle biçimbirimlerin eksiltmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu araştırmalar sonucunda, bağımlı çekim eklerinin bir özelliğinin onları erişilmez kıldığı ama bu özelliğin ne olduğunun bilinmediği

konusunda uzlaşmıştır (Stemberger, 1985: 250). Hatta bu tür *eksiltme hatalarının dilde geçerli ama bağlam içinde uygunsuz biçime erişim* hatalarını içerdiği konusunda genel bir görüş geliştirilmiştir.

Bu çalışmadan seçilmiş hata türleri ‘literal/phonemic parafazi’ grubunda gözlenmiştir. Bu grupta sözcüklerin hasarlı kullanımları *sözcük içindeki ses/heceler* *eksiltilmesi, eklenmesi, yanlış yerleşimi, ve yer değiştirimi* şeklinde gözlenmiştir. Türk sözyitimli olgular hakkında bilgi vermesi açısından derlenmiş ve aşağıda görüldüğü gibi örneklenmiştir:

I. Sözyitimli olgu M.A

Çekim eklerinde

Eksiltme: onlar (ı) almazlar..
 Bizim evim (iz)..
 Meslek okulu (nu) bitirdi
 Kendi ev (in)de var.
 Kendi ev (im)den geliyorum
 Ben (im) maaşım var
 Kütahyada (ki) arkadaşım..
 O (na) da ev yaptık

Çekim eklerinde

yerine koyma: yazıya bakıyom-----yazıyı bakıyom
kirayı görüşüyorlar-----kiraya görüşüyorlar
 bunun çaresini bulucuz----bunun çaresine bulucuz

(Aşağıdaki örneklerde altı çizili sözcükler hedeflenen sözcüklerdir)

Literal parafazi :	<u>denize</u>	<u>diş fırçası</u>	<u>çarşıya</u>	<u>kuş</u>	<u>telefon</u>
	dizine	jil jızması	çarşefe	şut	teleken
	dizin(e)	diş maşası		çut	
				tuş	
				kut	

<u>ticaret</u>	<u>sihirbaz</u>	<u>gelinim</u>
tecaret	sihirbak	delinim

<u>çöpü</u>	<u>kilo</u>
çörp	kilaj
çöpüt	
çörpü	

<u>bisiklet</u>	<u>pencere</u>
bi(sik)let	(pe)çevre

yeni sözcük yaratma ördek

düdük / biber

II. Sözyitimli olgu K.K

(Aşağıdaki örneklerde altı çizili sözcükler hedeflenen sözcüklerdir)

Literal Parafazi: horoz kızı tavşan top
 boroz kıvı davşan tok

<u>otobüs</u>	<u>dikiş</u>	<u>mahkeme</u>	<u>kalabak</u>
otocüz	dişik	makveme	rabarak

<u>yaşındaki</u>	<u>sinir bozukluğu</u>
alçındaki	senir (b)ozukluğu

<u>kolum</u>	<u>dolmuşların</u>	<u>normal</u>
(k)olum	(d)olmuşların	norman
		(n)orman

<u>dişleri</u>	<u>ördek</u>
düşleri	gördek

dersini

difçini

çifçini

çekim eki eksiltme

/yerine koyma	<u>patikle</u> uğraşıyom	patik uğraşıyom
	<u>ramazanda</u>	ramazanlıkta
	<u>işimi</u> yapıyom	işime yapıyom

yeni sözcük yaratma: çıtay(la)

tıytıy(nan) / fıyta

Sözyitimli olgu M.A'ın dil kullanımındaki sapmalar biçimbirim bilgisi açısından değerlendirildiğinde, örneklerde de görüldüğü gibi çekim eklerinde eksiltme ve yerine koyma hatalarının var olduğu ama bu örneklerin her hangi bir gruba genellenemeyecek kadar az olduğu belirlenmiştir.

Sözcük içindeki hece/ ses eksiltme ve yerine koyma hatalarını betimleyen sesbilgisel değerlendirme bu çalışmanın kapsamında olmadığı halde, M.A'ın dil kullanımında bu tür hata örneklerine de rastlanmıştır. Seslerin yer değiştirmesi (metathesis: denize-dizine gibi), ya da ünlü seslerdeki yer değişmesi ('*tecaret* ve *çarşefe*' örneklerinde olduğu gibi [i] sesinin [e] sesine yer değiştirmesi; '*teleken*' örneğindeki gibi [o] sesinin [e] sesine yer değiştirmesi gibi), önleştirme (fronting: gelinim-delinim gibi) süreçlerindeki örnekler bu olgunun ses eksiltmesi değil ama yer değiştirmesi yaptığını sezdirmektedir.

Diğer sözyitimli olgu K.K'nın dil kullanımındaki sapmalar biçimbirim bilgisi açısından değerlendirildiğinde, örneklerde de görüldüğü gibi çekim eklerinde eksiltme ve yerine koyma hatalarının göz ardı edilebilecek kadar az olduğu ('*işimi-işime*' örneğinde olduğu gibi belirtme durum ekinin yönlendirme durum eki ile yer değiştirmesi, ve *patik uğraşıyom* tümcesinde sözcükteki araç durum ekinin eksiltilmesi gibi..), ama sesbilgisel hata süreçlerinin (seslerin yer değiştirmesi / metathesis: '*dikiş-*

dişik, kalabak-rabarak, mahkeme-makveme’ örneklerinde ya da ünlü/ünsüz ses değişimleri: ‘horoz- boroz, otobüs-otocüz, sinir- senir’ örneklerinde olduğu gibi..) betimlenmeye gereksinimi olduğu hissedilmiştir. K.K’nın ön sessizleri eksiltmesi ise [(b)ozukluğu, (k)olum, dolmuşların, normal-(n)orman örneklerinde olduğu gibi) ileri araştırmalarda daha çok veri toplanarak gerçekten eksiltme sürecinin var olup olmadığı ya da yerlisi olduğu Mihaliççık ağzına özgün olup olmadığı soruları ile betimlenebilir.

Gerçi, bir Türk motor sözyitimli olgu ile Türkçe sesbilgisi ve dilbilgisi düzeylerinde çalışılan bir makalede (Peuser ve Fittschen, 1977: 201), Türkçe’nin sözyitimi dilindeki sesbilgisel bozulmanın eksiltme ve yer değiştirme özellikleri ile betimlendiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, olguların çoğaltılarak verilerin doğrulanması önerilmektedir. Yine aynı makalede, Almanca gibi bükümlü dillerde ‘agrammatism’ betimlemesinin çekimli ve çekimsiz biçimbirimlerin eksiltilmesi olarak yorumlandığı, sözdizim kurallarının çok hasarlı olmasından dolayı, dilbilgisi bozuk tümcelerin biçimlendirildiği, eylemlerin yalın/kök hale eksiltildiği gibi özellikleri hatırlatılarak, bunların Hint-Avrupa dil grubuna ait olmayan ama çekimli ekleri olan Türkçe için ne derece geçerli olduğu sorgulanmıştır. Bu iki dil ailesi arasındaki ayrımcı özellik olarak bükümlü dillerdeki çekim eklerinin aynı anda hem çoğulluk, hem cinsiyet hem de durum eki belirttiği bildirilirken, Türkçe’de her bir sınıflama için ayrı bir ekin varlığına dikkat çekilmiştir. Türk sözyitimli olgunun sadece yazılı dilinin incelenerek ‘agrammatism’ özelliklerinin karşılaştırıldığı söz konusu çalışmada yazdırılan metin üzerinde her iki dilin benzerlikleri fark edilmiştir. En önemli benzerlik ise her iki metin dilinin de telgraf biçemi ile yazıldığı, yani eksiltilmiş pek çok ögenin çekim ekleri ve dilbilgisel işlevli sözcükler ile tamamlanabileceği ve bu yüzden agrammatism özelliği taşıdığı üzerinedir. Sonuçta, Türk olgunun agrammatism’i normal yetişkinlerde de zaman zaman rastlanan ‘ekonomik biçem’ olarak yorumlanmıştır; yani, “yüklemlerde eksiltme, ad ve eylem çekimlerinin bozulması ve bu eklerin eksiltilmesi, doğru biçimleme yapabilme kurallarının hasarlanması ve bu kuralların zaman ve durum eklerine uygulanabilirliğinin artık kontrol altında olmaması” şeklinde betimlenen Türk ‘agrammatism’i İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerle benzer özelliklere yöneltilmiş ve bu özelliklerin evrensel olduğu iddia edilmiştir (Peuser ve Fittschen, aynı: 207),

Bu çalışmanın üzerinden 14 yıl geçtikten sonra ‘geleneksel görüşlerin gözden geçirilmesi gerekliliğinin’ ortaya çıkması ile Türk sözyitimli olgularla tekrar bir çalışma yapılmıştır (Slobin, 1991:149-164). Söz konusu bu çalışmada, hem Broca hem de Wernicke sözyitlimliler ele alınarak kendileri ile yapılan görüşmeleri ve gösterilen iki resim takımının yorumları Türkçenin biçimbirim bilgisi açısından betimlenmiş; sonucunda her iki olgu tipinin de ad /eylem çekim ekleri ile tümce içindeki sözcük düzenini korudukları gözlenmiştir.

Normal yetişkinlerin de dahil olduğu her üç grupta üretilen tümcelerde özne eksilmesi oldukça benzer, yer zarfında eksiltme ise çok nadirdir. Yine de, her iki sözyitimli olgu grubunda eksiltme oranı çok düşüktür. Bazı eksiltmeler Türkçe’de normal kabul edildiği için aynı resimlerde normal yetişkinlerin yapmadığı eksiltmeler açısından ele alınan Broca sözyitlimliler’in sadece **dolaylı tümleç** durumundaki sözcük için yüksek oranda eksiltme (% 67) yaptıkları gözlenmiştir. Sözyitimli olgular adlardaki durum ekleri açısından ele alındığında, her iki olgu grubunda da bazı durumlarda eksiltmeye rastlandığı belirtilmektedir. Broca sözyitlimlilerde daha sık görülen bu eksiltme durumu özellikle kalma durum eki için (% 25) geçerli olmuştur.

Slobin’e göre Türk sözyitimli olgular agrammatik değildir (s:155) çünkü *Türkçe’nin ‘kapalı sınıf öğeleri/ dilbilgisel işlevli sözcükleri’ yoktur, dolayısıyla bunların eksilmesi ile ortaya çıkan ‘telgraf tipi konuşma’ olgularda gözlenmez.* Türkçeyi edinen 2 yaş çocuklarının bile telgraf konuşması yapmadıkları düşünülürse, sözyitimli olgu dilinde böyle bir biçime rastlanmaması şaşırtıcı değildir.

Aynı bulgu bu tez çalışmasında da doğrulanmıştır; her iki sözyitimli olguda “eklerin kullanılmadığı ve sözcükler arasındaki ilişkilerin kurulmadığı sadece anlam işlevli sözcüklerin arka arkaya sıralandığı telgraf biçemi bir konuşma tarzı” gözlenmemiştir. Bu çalışmada, sözyitimli olgu dilinde “Ad durum eklerinin korunması” olarak gözlenen bir diğer bulgu Fince, Polonya dili Yugoslavca gibi diğer çekimli dillerde de (Lukatela, Crain ve Shankweiler,1988:13) gözlenmiş, yanısıra,-eğer var ise-eksiltme hatalarından çok yerine koyma hatalarının daha ağırlıklı olduğu belirtilmiştir. Çekim eklerinin kullanıldığı Alman ve Çek dilinde de çekim eki eksiltmelerinin çok

nadir gözleendiği belirtilmiştir (Pick, 1913). Bütün bu dillerde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda (Menn ve Obler, 1990), bağımlı biçimbirimlerde eksiltme ve yalın eylem biçimlerinin kullanımı gibi geleneksel özelliklerin artık farklı dillerin dilbilgisi özelliklerine göre çeşitlilik göstereceği ve dolayısı ile agrammatism özelliklerinin de tüm diller için aynı kalmayacağı görüşlere sunulmuştur (Slobin, 1991:156). Örneğin çekim eklerinin zenginliği açısından çok benzer diller olmasına rağmen, Macarca ve Türkçe ad durum eklerinin korunmasında farklı özellikler göstermektedirler; Macarca'da ad çekim eklerinde yüksek oranda eksiltme gözlenmektedir (Mac Whinney ve Osman-Sagi,1991:165) oysa Türkçe'nin düzeni uygun çekim eklerine erişimi kolaylaştırdığı için sözyitimli olgu dilinde ad çekim ekleri açısından kullanım sorunu yaşanmamaktadır. 'Rakip Model' Kuramında da önerildiği gibi, Türk dilinde ad çekim ekleri taşıdıkları yüksek bilgi değeri ile kullanım geçerliğine sahip olarak sözyitimli olgu dilinde de iyi korunmuş biçimlerde karşımıza çıkmaktadırlar.

Sonuç olarak, bu çalışmada da Broca sözyitimli olguların anlam işlevli sözcükleri ve onlara ulanan ad çekim eklerini korudukları, hatırlamada zorluk çektikleri sözcükler kendilerine sağlanırsa, eklere erişim sorunu yaşamadıkları doğrulanmıştır. Her iki sözyitimli olguda görülen eksiltme ve yerine koyma hataları sonucu etkileyecek oranda olmasalar da ilerde sözyitimli olgularda biçimbirimbilgisel- sesbilgisel ortak çalışma yapanların ilgilerini çekecek kadar çeşitlidir.

Bu çalışmanın sözyitimli olguları kendilerinde oluşan beyin hasarının yerine göre ve doktorlarının tanılması ile genelde Broca sözyitimi sınıflandırması adı altında ele alınmışlardır. Bununla birlikte, gösterdikleri belirtiler ve özellikler doğrultusunda 'Trans kortikal motor' sözyitimi sınıflaması içinde olabilecekleri de onaylanmıştır. Alanyazın bulguları da transkortikal motor sözyitiminin Broca sözyitimi ile kolaylıkla karıştırılma olasılığından söz etmektedir. (La Pointe,1997:98). Bu sınıflamanın Broca sözyitiminden en ayırmacı özelliği bu tip olgularda gözlenen 'tekrarlama' yetisinin neredeyse normal nitelikte olabilmesidir. Diğer özellikleri aynı Broca sözyitimlilerde gözleendiği gibidir; yani, olgularda 'anlamanın iyi, konuşma üretiminin tutuk/ az ve konuşmayı başlatma güçlüğü yaşandığı' alanyazın bulgularında belirtilmektedir (Benson ve Ardila, 1996: 122, 150). Gönderimde bulunulan yazarlar Transkortikal motor sözyitimi iki grupta

ele almışlar; bir grupta sözcük bulma ile ilgili ‘ isimlendirme’ özelliğini oldukça kötü, diğerinde ise normal ve çok seyrek olarak parafazik belirtilerle gözlemişlerdir. Parafazik özellikler aslında akıcı sözyitimi tiplerine özgü olduğu için Broca sözyitimlilerde hiç görülmediği, Transkortikal motor sözyitimlilerde ise -sadece sözü geçen kaynakta (aynı, s:154)- ara sıra görüldüğü belirtilmiştir.

Broca sözyitiminin iyileşme evrelerinde sıklıkla transkortikal motor sözyitimine dönüştüğü yolunda bulgulara (Özeren,1996:70) rastlandığı göz önüne alınırsa, bu çalışmanın olgularının Broca tipinde başlayıp 5 ay içinde transkortikal özellikler gösterdiği kabul edilse bile, alanyazında her iki tip sözyitimliler için çok seyrek kullanıldığı belirtilen parafazik hataların bu çalışmanın Türk sözyitimli olgularında oldukça çok gözlemlendiği üzerine sezdirimler edinilmiş ve bu konunun da ileri bir araştırma başlığı olabileceği alanla ilgilenenlerin görüşlerine sunulmuştur.

4.2. ÖNERİLER

4.2.1. Değerlendirme ve Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. Türkçe’de sözyitimli olgu betimlemesi konusunda yapılan çalışmalar daha çok klinik amaçlarla yapılmış, olguların dilsel betimlemeleri çok sınırlı kalmıştır. Dilbilim yöntemlerinin kullanılacağı çalışmaların sözyitimi alanına bir başka görüş açısı getireceği şüphesizdir. Diğer dillerde ortaya konmuş ve evrensel olduğu savunulan bazı sözyitimi özelliklerinin Türkçe’nin dil yapısına uygunluğu bol denekli çalışmalarla denenerek diller arası yapılan karşılaştırmalara katkıda bulunması önerilmektedir.
2. Sözyitimi betimlemelerinde klinik sınıflamaların getirdiği performans farklılıkları ve homojen bir olgu topluluğunun bir araya getirilememesi sözyitimi çalışmalarında bireysel olgu çalışmalarını öne çıkarmıştır. Bu tür çalışmalarda sözyitimli olguya özgü hataların standart testlerden çok daha doğal ortamlarda gözlenmesi önerilmektedir.

3. Doğal konuşma betimlemeleri ile iletişimin etkinliği, ve sözyitimli dilin pek çok özelliği ölçülebilir. Bu tür çalışmalar sonucunda vurgulanan sorunların tedavisine yönelik öneriler getirilmesi beklenir.
4. Sözyitimli olgularla yapılacak çalışmalardan sağlıklı sonuçlar alabilmek için uygulamaların hastane ortamının üzerinden çok geçmeden başlaması ve en fazla 1 yıla kadar olan dönem içinde bitirilmesi; böylece sorunun saptanması ile birlikte - eğer gerçekleşmişse- erken iyileşme dönemi içinde sorunun sağıaltım programlarına geçilmesi önerilebilir.

4.2.2.İleri Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Sözyitimli olgularla yapılacak her türlü dil düzeyindeki çalışmalar için Türk sözyitimlilerine özgü *standart testlerin geliştirilmesi* ve bu tür testlerin daha yaygın olarak kullanılması ile doğal ortamlarda geliştirilen çalışmalardan daha *üstün ya da daha zayıf yönlerinin* ortaya konulması önerilmektedir.
2. İki olgu ile çalışılan bu tür bir pilot çalışmanın daha fazla olgu ile yenilenmesi halinde ölçü aracının geliştirilmesi, resimlerin yetişkinlere uygun seçilmesi, verilerin toplanması, ses aygıtlarına kaydedilen konuşma üretimlerinin çevrim yazıya dökülmesi ve değerlendirilmesi gibi araştırmalarda bir *ekip çalışmasının gerekliliği* ortaya çıkacaktır; böylece daha sağlıklı sonuçlara ve genellemelere ulaşılabilir.
3. Alanyazına göre, Broca ya da Transkortikal motor sözyitimlilerde çok seyrek gözlenen *parafazik özelliklerin* sözü geçen tip Türk sözyitimlilerinde rastlanacağına dair bu çalışmada edinilen sezdirimlerin onaylanmasına yönelik ileri araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aksan,D. **Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim** 1. Cilt. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1987

Aksu-Koç.A.A. ve D.I. Slobin “The Acquisition of Turkish” içinde **The Crosslinguistic Study Of Language Acquisition**, Volume 1: The Data (der. Slobin) Univ. of California, Berkeley: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 1985.

Ahlsten, E. “Cross Language Studies From a Perspective of Aphasia Research”, **Scand J Log Phon** 17: 3-8,1992.

Atabay, N.; Kutluk, İ.; Özel, S. **Sözcük Türleri** 1. Bölüm, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniv. Basımevi, Ankara 1976

Bates, E., B.Wulfeck., ve B.Mac Whinney “Cross-Linguistic Research in Aphasia: An Overview”, **Brain And Language**, 41: 123-148,1991.

Bebout, L “Processing of Negative Morphemes in Aphasia: An Example of The Complexities of The Closed Class / Open Class Concept”, **Clinical Linguistics & Phonetics**, Vol. 7, No. 2, 161-172,1993.

Belgin, E.; Ataş, A, Özcebe, E. **Çocukluk Afazisi**, 5. Mitat Enç Özel Eğitim Günleri, Türk Sakatlar Konfederasyonu Yayınları:5 1997, Ankara.

Benson, D.F. **Aphasia, Alexia, And Agraphia, Clinical Neurology And Neurosurgery Monographs**; V.I , Churchill Livingstone Inc., Usa.,1979.

Benson, D.F ve A. Ardila **Aphasia: A Clinical Perspective**, Oxford Univ. Press, Newyork, 1996

Bhat, R.N. **Psycholinguistics- An Introduction**, Natraj Publishing House, 1991

Biklen, B. (1982) **Qualitative Research for Education – An Introduction to Theory and Methods**, 2. Basım, Allyn and Bacon: Boston, London, 1992

Brown, I.A. **Ana Hatlarıyla Nöroloji**. (Çev. Kubilay Varlı). Hacettepe Ünv. Yayınları, 1989.

Caramazza, A.ve R.S. Berndt. "Semantic and Syntactic Processes in Aphasia: A Review of The Literature", **Psychological Bulletin**, Vol. 85, No. 4, 898- 918., 1978

Crockford, C ve R. Lesser "Assessing Functional Communication in Aphasia: Clinical Utility and Time Demands of Three Methods". **EJDC**,29, 165-182, 1994

Easterbrook, A., B.B.Brown, ve K.Perera "A Comparison of The Speech of Adult Aphasic Subjects in Spontaneous and Structured Interactions". **British Journal Of Disorders Of Communication** , Vol. 17, No. 3, 93-107, 1982

Edwards, S "Profiling Fluent Aphasic Spontaneous Speech: A Comparison Of Two Methodologies". **EJDC**, 30, 333-345, 1995

Espir,M.L.E. ve Rose, F.C. **The Basic Neurology Of Speech**, 2.basım , Blackwell Scientific Publications, 1976

Ergin, M. **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul: 1962

Goodglass, H ve E. Kaplan **The Assessment Of Aphasia and Related Disorders**, Lea and Febiger, London,1972

Goodglass, H., J.A.Christiasen ve R. Gallagher "Comparison of Morphology and Syntax in Free Narrative and Structured Tests: Fluent vs. Non Fluent Aphasics". **Cortex**, 29, 377- 407,1993

Hallahan, P.D. ve Kauffman, J.M. **Exceptional Children- Introduction to Special .4.** basım, Prentice Hall, 1988

Hatipoğlu, V. **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara: 1972

Helm- Estabrooks, N and G. Ramsberger "Treatment of Agrammatism in Long-Term Broca's Aphasia". **BJDJ**, 21, 39-45., 1986

Hengirmen, M. **Türkçe Dilbilgisi**, Engin Yayınevi: Ankara, 1995

Jackson, H. **Analyzing English- An Introduction To Descriptive Linguistics**, 2. Basım. Pergamon Inst. Of English, 1992.

Jones, E. "Building the Foundations for Sentence Production in a Non-Fluent Aphasic". **BJDC**, 21,63-82. (1986)

Karasar,N. **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**, 4. Basım Ankara, 1991

Kess, J.F. **Psycholinguistics, Psychology, Linguistics and The Study Of Natural Language**, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia1992

Kocaman,A "Dilbilim Terimleri Sözlüğü" içinde **Dilbilim Araştırmaları**. Hitit Yayınevi: Ankara, 1990

Konrot,A "Konuşma Terapisi Ve Dilbilimi- Bireylerarası İletişim Egellerinin Değerlendirilmesinde Dilbilimin Rolü", **1.Dilbilim Sempozyumu**, Hacettepe Üniv. Beytepe Ankara.1987

-----"İşitme Engelli Çocuklarda Konuşmanın Bütünsel Özellikleri Nasıl Geliştirilebilir?" **Anadolu Üniv. Eğitim Fak. Dergisi**,1:1,1984

-----“Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Dil ve Konuşma Sorunlu Çocuklar”,
Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul: Ya-pa Yayınları,
 1991

Laine,M., J.N.P.Koivuselka-Sallinen., E.Ahlsen., ve J.Hyöna “A Neurolinguistic
 Analysis of Morphological Deficits in A Finnish-Swedish Bilingual Aphasic”.
Clinical Linguistics and Phonetics, Vol. 8, No. 3, 177-200.1994

La Pointe,L.L **Aphasia and Related Neurogenic Language Disorders**, 2. Baskı
 Thieme, Stuttgart,Newyork 1997

Leheckova, H. “Linguistic Theories and the Interpretation of Agrammatism”, **Clinical
 Linguistics and Phonetics**, Vol. 4, 271-289:1988

Lesser, R. **Linguistic Investigations of Aphasia.-Studies in Language Disability and
 Remediation**; 4 Baskı Arnold Ltd.,1978

Lesser, R ve Milroy,L **Linguistics and Aphasia-Psycholinguistic and Pragmatic
 Aspects of Intervention**, Longman: London,1993

Lukatela,K., S.Cram., ve D. Shankweiler “Sensitivity to Inflectional Morphology in
 Agrammatism: Investigation of a Highly Inflected Language”, **Brain And
 Language**, 33, 1-15.1988

MacWhinney, B., J. Osman-Sagi., ve D.I.Slobin “Sentence Comprehension in Aphasia
 in Two Clear Case-Marking Languages”, **Brain And Language** 41, 234-
 249:1991

Mcintee, L. ve M. Kennedy “Profiling Agrammatic Spoken Language: Towards a
 Government and Binding Framework”. **European Journal Of Disorders Of
 Communication**, 30, 317-332:1995

Menn,L., O'Connor,M., Obler,L.K., Holland, A **Non-Fluent Aphasia in a Multilingual World**, John Benjamins Publishing Company : Amsterdam/ Philadelphia, 1995

Mercer, C.D. **Students with Learning Disabilities 5' Baskı**, Prentice Hall, 1997.

Meyen,E.L. ve Skrtic, T.M. **Special Education- Student Disability, An Introduction; Traditional, Emerging, and Alternative Perspectives**. 4. baskı. Love Publishing Company: U.S.A. 1995

Miceli, G., M.C. Silveri ve C. Romanı., A. Caramazza "Variation in the Pattern of Omissions and Substitutions of Grammatical Morphemes in the Spontaneous Speech of So-Called Agrammatic Patients". **Brain And Language** 36, 447-492.1989

Nespoulous,J-L., M.Dordain., C.Perron., B. Ska.,D.Bub.,D. Caplan., J. Mehler ve A.R.Lecours "Agrammatism in Sentence Production without Comprehension Deficits: Reduced Availability of Syntactic Structures and/or of Grammatical Morphemes? A Case Study". **Brain And Language** 33, 273-295, 1988

Nespoulous, J-L ve Villiard, P **Morphology, Phonology, And Aphasia**, Springer-Verlag: New York.Der.1990

Nunan, D. **Research Methods in Language Learning**, Cambridge Univ. Press.1992

Özeren, A **Afaziyoloji**, Çukurova Üniv. Basımevi: Adana :1996

Özgüven,İ.E. **Psikolojik Testler**. Ankara: 1994

Özdamar,K. **Paket Programlar ve İstatistiksel Veri Analizi 1-Minitab, SPSS, SYSTAT**. Anadolu Üniv.: Eskişehir, 1997

Özsoy, Y. **Konuşma Özürlü Çocuklar Ve Eğitimleri**, 2. Basım 1982 Ankara

Penn, C. ve M. Behrmann "Towards a Classification Scheme for Aphasic Syntax". **British Journal Of Disorders Of Communication**, 21, 21-38:1986

Perkins, L. "Applying Conversation Analysis to Aphasia: Clinical Implications and Analytic Issues". **European Journal Of Disorders Of Communication**, 30, 372-383. 1995

Peuser, G. ve Fittschen, M "On the Universality of Language Dissolution: The Case of a Turkish Aphasic", **Brain And Language**, 4: 196-207:1977

Rose, F.C., Whurr, R ve Wyke, M.A **Aphasia**, Whurr Publishers: London: 1988

Saffran E.M., R.S. Berdt ve M.F. Schwartz "The Quantitative Analysis of Agrammatic Production: Procedure and Data". **Brain And Language** 37, 440-479:1989

Sezer, A **Turkish- English Contrastive Grammar, Morphology and Syntax**, Ankara 1995

Slobin, D.A "Aphasia in Turkish: Speech Production in Broca's and Wernicke's Patients", **Brain And Language**, 41, 149-64.1991

Stemberger J.P. "Bound Morpheme Loss Errors in Normal and Agrammatic Speech: One Mechanism Or Two?" **Brain And Language** 25, 246-256:1985

Tanrıdağ, O. **Afazi**, Gata Basımevi: 1991

Taylor, C.M. "Negative Morphemes in Aphasia: Comments on Bebout". **Clinical Linguistics and Phonetics**, Vol. 10, No. 1, 1-13 1996

Topbaş, S. Dil ve Konuşma Sorunlu Çocukların Sesbilgisel Çözümleme Yöntemi ile Değerlendirilmesi ve Konuşma Örüntülerindeki Sesbilgisel Özelliklerin Betimlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: 1994

_____, Maviş, İ., Başal, M. "Acquisition of Bound Morphemes; Nominal Case Morphology in Turkish", **VIII. Uluslar Arası Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri 7-9 Ağustos, 1996, Ankara, 1997**

_____. **Örnekolay (Vaka) Araştırmaları. Eskişehir: Anadolu Üniv. Yayınları:1998**

Tüfekçioğlu, Ü. Farklı İki Eğitim Ortamında Sözel İletişim Eğitimi Gören İşitme Engelli Öğrencilerin Konuşma Dillerinin Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 1989

Whitworth, A. "Characterising Thematic Role Assignment in Aphasic Sentence Production: Procedures for Elicited and Spontaneous Output". European Journal of Disorders of Communication, 30, 384-399:1995

Zılhoğlu, M. İletişim Nedir? 2. Basım, Cem Yayınevi, 1996

EKLER

Sayfa

EK-1	Sözyitimi Tiplerinin Sınıflandırılması.....	141
EK-2a	Sözyitimli olgu K.K.'nın yapılandırılmış konuşma verilerinden örnekler.....	142
EK-2b	Sözyitimli olgu M.A.'ın yapılandırılmış konuşma verilerinden örnekler.....	144
EK-3	Türkçe'de ad çekimlerini değerlendirme aracı (TAÇD).....	146

Benson ve Geschwind 1971	Broca 1865	Wernicke 1851 Lichtheim 1885	Pick 1913	Head 1926	Kleist 1934
Broca	Alemi	Kortikal motor	Ekspressif	Verbal	Kelime sessizliği
Wernicke	Verbal amnezi	Kortikal duysal	İmpressif	Sintaktik	Kelime sağırılığı
Kondüksiyon		Kondüksiyon			Tekrarlama
Transkortikal motor		Transkortikal motor			
Transkortikal sensoryel		Transkortikal sensoryel		Nominal	
Transkortikal mikst					
Anomik			Amnezik	Semantik	Amnezik
Global		Total	Total		Ekspressif reseptif
Agrafili aleksi					
Agrafişiz aleksi					
Alemi		Subkortikal motor			Anartrik
Pür kelime sağırılığı		Subkortikal duysal			Kelime ses sağırılığı

Goldstein 1948	Bay 1964	Luria 1966	Adams ve Victor 1977	Kertesz ve Philips 1977	Hecaen ve Albert 1978
Sentral motor	Kortikal dizartri	Efferent motor	Broca	Broca	Pür motor
Wernicke duysal	Duysal	Duysal	Wernicke	Wernicke	Duysal
Sentral	Duysal	Afferent motor	Konduksiyon	Efferent ve afferent konduksiyon	Konduksiyon
Transkortikal motor	Ekolali	Dinamik		Transkortikal motor	Transkortikal motor
Transkortikal sensoryel		Akustik amnestik		Transkortikal sensoryel	Transkortikal sensoryel
Mikst ekolali			Konuşma alanlarının izolasyonu	İzolasyon	
Amnezik	Pür	Semantik	Anomik	Anomik	Amnezik
				Total	Global
					Agrafili aleksi
					Pür aleksi
Periferal motor			Pür kelime sessizliği		
Periferal duysal			Pür kelime sağırılığı		Pür kelime sağırılığı

EK – 2a Sözyitimli olgu K.K.’ın Yapılandırılmış Konuşma Verilerinden Örnekler

ÇOCUK BİSİKLETE BİNİYOR	ÇOCUK SUYA DALIYOR	ÇOCUK TAHTAYA YAZIYOR	KADIN KIZ(IN)A SARILIYOR
1.Bisiklet sürüyor	1.Denizde yüzüyor	1.Yazıyor..Ali diye	1.kıvı..kıvı..çocuğu..
2.Bisiklet..pedal çeviriyö..	2.Denizde yüzülüyo	2.ders ediyor..tahtada..	2.kızlan çocuğu..çocuğa sarılmış..
3.Bisiklet..pedala basıyor..	3.denizde yüzüyor	3.tahtaya yazıyor	3.kızı var..kızını kucaklıyor..
4.Çocuk..pedalı çeviriyor	4.yüzüyo..denize..denizde yüzülüyo	4.yazı yazıyor..tahtaya..	4.kızınnan sarılıyor
5.bisiklet sürüyo..bisiklete binmiş..pedalı çeviriyö..	5.yüzüyo	5.Ali okulda..masada yazı yazıyor..	5.kızınnan kucaklaşıyor
ADAM YAPRAKLARI SÜPÜRÜYOR	ÇOCUK DİŞ(LER)İNİ FIRÇALIYOR	KALECİ TOPU YAKALIYOR	ADAM ARABAYI İTİYOR
1.Çıfanı süpürüyor..çöpü (Y)	1.Düş..düşleri fırçalıyo..	1.Fıtbol..şeyinden atıyor..	1.O..to..mbil...otomobil itiyö..arabayı itiyö..(Y)
2.Çöpçü..şeyleri süpürüyor..çöpleri (Y)	2.dersini fırçalıyo	2.top atıyo..şeyden atıyo..	2.arabayı itiyö
3.çöpleri temizliyor	3.dişini fırçalıyo	3.toku atıyo..top oynuyor	3.kamyonu itiyö..taksiyi..taksiyi.
4.Çöpçü süpürüyor..çöpü..(Y)	4.çifçini..fırçalıyo	4.top oynuyor	4.taksiyi itiyö
5.Çöpçü çöp süpürüyor	5.difçini fırçalıyo	5.Kaleci mi?(Y) Topu tutmuş	5.Kamyonu itiyö
KIZ SALINCAKTA SALLANIYOR	ÇOCUK DUVARDA YÜRÜYOR	ÖRDEKLER GÖLDE YÜZÜYOR	ÇOCUK RÜYA(SIN)DA KUŞLAR(I) GÖRÜYOR
1.Şey ile kayıyor..kızağınan	1.kay..pı..cak ediyo	1.Gördek..üzüyorlar..suda (Y)	1. Kürya..(Y)burda görüyor
2.kayan..kayan..kızak..kay iyo	2.oturmuş..yo..kayıyo	2.ördekler..yüzür..suda yüzürler (Y)	2.küvercin..burda yem yiyor..uyuyor..rüya görüyor..kuşlar bulutta..rüyada görmüş (Y).
3.çocuk salıncaka biniyo	3.çocuk bişeyde yürüyo..kaldırımında (Y)	3.ördek ...yüzüyor	3.uyuyor..ürüya görüyo..
4. salıngaç biniyor..	4.şey ediyo da..burda yürüyo..kaldırımdan	4.yüzüyle..denizde (Y)	4.ürüya görüyo..havada görüyo ürayayı
5.sallangaçta şeyediyor..sallanıyor	5.duvardan dengeyi sağlıyor	5.ördekler var..gölde yüzüyle (Y)	5.uyada görüyo ..kuşları(Y)üryasında görüyo (Y)
ADAM ŞAPKA(SIN)DAN TAVŞANLAR ÇIKARIYOR	ÇOCUKLAR DUVARDAN ATLIYORLAR	ÇOCUK MERDİVEN(LER)DEN İNİYOR	ADAM CAMDAN ÇIKIYOR
1.Davşan..burası yuvası	1.Peçereden bakıyorlar	1.Merte..mer..te..merteven ten biniyor	1.camdan bakıyo
2.taş..tavşan..yuvuya koyuyo..	2.Geziyorlar	2.merte..ven biniyor	2.camdan bakıyo..
3.tavşan..kafese koyuyor	3.duvar örüyor..ne bileyim..kaldırımında yürüyorlar	3.merdivenden iniyor	3.camı açıyo

4.tavşan..kafeste bakıyor..	4.duvar öriyeler.kız ile geziyeler..şeyde...kaldırımıda	4.merdivenden iniyeler	4.camdan bakıyo..ayağını sarkmış..camdan (Y)
5.davşan..bura da yuvası..şapkasına sokmuş..şapkaya koyuyo..	5.kaldırık..kaldurum.yürüdüyler	5.şeyden iniyeler..merdivenden	5.camı açıyo..sallanıyo
ÇOCUK KEDİYLE DANCEDİYOR	KADIN TELEFONLA KONUŞUYOR	KIZAKLA KAYIYORLAR	ÇOCUK KÖPEKLE OYNUYOR
1.tavşan..oynatıyo	1.Telefonla konuşuyo	1.Kayığınan kızını kaydırıyo	1.Çocuk şey vermiş..pop.köpeğine(Y)
2.köpeği zıplatıyo	2.telefonda konuşuyo	2.kızı.. anası..kaypancak ediyler..kızı anası kaydırıyo	2.çocuk..tok tutuyo..elinlen tutuyo..tok yapıyo..çocuğunnan ikisi..
3.köpeği zıp zıp ediyo	3.telefonu çalıyo..telefonu açıyo	3.kayık..kızınla kayıyo	3.köpeğe tok atıyo
4.köpeğini oynatıyo	4.telefon ediyi	4.kızınan kayıyo	4.çocuk top oynuyo
5.tırpatıyo..çocuk zıplatıyo..kediye(Y)	5.telefonda konuşma ediyi	5.kayakta çocuğu kaydırıyo	5.köpeğini tutuyo

EK – 2b Sözyitimli olgu M.M’ın Yapılandırılmış Konuşma Verilerinden Örnekler

ÇOCUK BİSİKLETE BİNİYOR	ÇOCUK SUYA DALIYOR	ÇOCUK TAHTAYA YAZIYOR	KADIN KIZINA SARILIYOR
1.bilet yapıyor	1.Yatıyor..dalıyor..yüzece k herhalde	1.şey yapıyo..bi yere yazıyo.(Y)	1.Yakıyo da.. ne yakıyo..ona..(Y)
2.bişey yapıyor işte..cep..cep	2.atlıyo..düşecek..	2.bişey yok yani..	2.-----
3.çocuk bi şeye çıkıyor..bisiklet biniyor (Y)	3.şeye..dalıyor..dalıcak yani..	3.Ali yazıyor..okula yazar (Y)	3.kucakta
4.çocuk bisikletle geziyor	4.çocuk dalıyo yani..	4.Ali diyor..bişeye(Y)	4.kız var..kucaklaşıyorlar işte..
5.pire..piresiklet..bisiklet.. çocuk kullanıyo	5.Çarş..çarj..çarşıya giriyo	5.bişey tutuyo..Ali yazmış	5.kız kucaklaşıyo..analı kızlı
ADAM YAPRAKLARI SÜPÜRÜYOR	ÇOCUK DİŞ(LER)İNİ FIRÇALIYOR	KALECİ TOPU YAKALIYOR	ADAM ARABAYI İTİYOR
1.O yakıyo..onu yakıyo..sonra sakıyo..	1.çekiyo..çekiyo	1.sarıyo..sarıyo	1.bu deliyo
2.basıyo işte	2.-----	2.spor yapıyo..topu gelecek şimdi	2.arkadan (Y) birisi itiyo
3.birisi şey söküyo...buraya dönecek	3.diş fırçası sürüyo..dişine fırça sürüyo (Y)	3.topu şey yapıyo işte	3.ittiriyo (Y)..arabayı (Y) ittiriyo
4.çörp..çörpü..çörpüyo..şeye dolduracak..çöp topluyo	4. diş fırçalıyo	4.topu..topu..çocuk şeye girdi..çocuk topla şeye çıkıyor	4.araba itiyo..adam itiyo..o gidiyo
5.süpürüyo adam..çöpüt..şeyle süpürüyo (Y)	5.jil..jızması..diş maşası..dişi..dişlerini kazınıyo	5.bu çocuk..top sallıyo	5.araba..yakıyo..arabaya gidiyo
KIZ SALINCAKTA SALLANIYOR	ÇOCUK DUVARDA YÜRÜYOR	ÖRDEKLER GÖLDE YÜZÜYOR	ÇOCUK RÜYASINDA KUŞLARI GÖRÜYOR
1.Salın..salın..şaşmak..ya mak..çakmak...bu tarafa bakıyo	1.Şimdi başka yo..bu yol (Y) geliyo....	1.bunlar 7..bir.. iki.. üç..yaşın..yaşın..yakıyo..	1.yata da bişey yapıyo..orda (Y) yatıyo
2.sallangaç	2.çocuk şey..yolu..yolu..burda şeye gidiyo..	2.hiçbişey yok..ördek (Y)..yüzüyorlar bunlar..düdük...düdük..bi tane düdük..onlar neredeler..şeyde..aşağıda..b u yerde	2.bu çocuk..yastık..yatağı.
3.bi şeye binmiş	3.duvar (Y)..duvara dayanıyo..öyle kalıyo orda..	3. ---	3.bu uyuyo..uyuyunca şey..görüyorum..rüya görüyorum.(Y)
4.çocuk..bişey çıkıyor..salıncak sallıyo..	4.şeye geliyo..bi yere geliyo..orda yalpalanıyo..	4.ördek..(Y) dedim de..bunlar şut..şut..çut..çut..tuş..tuş..k ut..kut..iki tane..bi tane biber var burda..	4.bu amca uyuyo galiba..rüyamda rüya görüyom.(Y)
5.şey..tutuyo burdan..	5.oğlan..bişey çıktı ordan..kaydı ordan	5.ördek(Y)kuşlar burda(Y)ördekler(Y) de burda (Y)karada oturuyorlar	5.o oturuyo..bu çalışıyo..bi de şey tutuyo..

ADAM ŞAPKA(SIN)DAN TAVŞANLAR ÇIKARIYOR	ÇOCUKLAR DUVARDAN ATLIYORLAR	ÇOCUK MERDİVEN(LER)DEN İNİYOR	ADAM CAMDAN ÇIKACAK
1. burda da var..burda da var..burda da var..yapmış	1.bunlar da şey yatıyor	1.bi şey yok..ayağını..	1.bu şeye..nereye yaktı yani..
2. bunlar kaçıyo	2.duruyo yani bu..du..du..geliyo..ne ediyorlar dersen..geliyorlar	2.şey..inecek	2.araba var da..araba ne iş..çek..çek..çek..çekicek..
3.bişey yok..bi tane bişey tutuyo..bu çıkıyo..bu çıkıyo..bu geliyo..	3.burda duvar var da..duvarda atlıyor mu?	3.bu adam çıkacak	3.bu adam çıkıyor..bu da atladı çevreye..çıkıyor..atlıyacak evden (Y)
4.iki tane tavşan var..bi tane geliyo..çarp..çarpa(Y)	4.burda şeye geliyor..yani duvara geliyorsa yani..	4.çıkıyo yukarı doğru..aşağı inecek..merdivenden (Y) iniyo..yukardan geliyo..	4.şeye..as..as..atlıyo..dışardan atlıyo..
5.bura tutuyo adam..bi tanesi burdan..bi tanesi kaçıyo..Çar..Çar..şar.(Y)..s ihirbak..sihribak..(Y) şeyleri çıkarıyor	5.bi tane çocuk..birisi duvara tırmandı..geliyo	5.yolda biri var..gidiyo işte..yol gibi değil de..merdiven (Y)..merdivenden çıkacak	5.bu adam da ordan çıkıyor..çıkıyor..camdan çıkıyo (T/Y)
ÇOCUK KEDİYLE DANSEDİYOR	KADIN TELEFONLA KONUŞUYOR	KIZAKLA KAYIYORLAR	ÇOCUK KÖPEKLE OYNUYOR
1. yav işte..bilmiyom işte..	1.O telefon.. geliyo	1.bu patan..bişey yok işte..	1.Onda..onda..yanında..on dan sonra..yanına..
2.kedi..para..para..	2.telefon konuşuyo	2.iki de bişey yapacak ama	2.adam..şeyi de tutuyo..
3.çocuğu (Y) da tanıyom..çocukla..çocukla..şey yapacaklar da..	3.gözlüğü duruyo orda..telefonda... konuşuyo	3.bunlar da geziyo bakalım..karlar marlar yağıyo bişeyler..kızakla (Y) gösteriyo da	3.alıyo..veriyo..
4.kedi..kedi..kedi..çocukla oynuyo boyna..	4.telefon çalıyo..gözlük takıyo..konuşuyo..	4. bunlar da şeye..binen..binen..kızağa (Y) biniyorlar..gidiyorlar	4.top..yakalıyo..oyun oynuyorlar (T/Y)
5.kedi gibi bi şey..yakalıycak ondan sonra..içeri atacak..	5.bu telefon..bi de gözlük var..telefonda konuşuyo..	5.kızak (Y)..ikisi beraber gidiyorlar	5.adam ne yapacak şimdi..elleyecek..bi şey yapacak...oğlanla (Y)

	Sayfa
Sözel Anlama Değerlendirmesi	
İyelik Ekini Değerlendirme	147
Çoğul Ekini Değerlendirme	148
Yönelme Ekini Değerlendirme	149
Belirtme Ekini Değerlendirme	150
Kalma Ekini Değerlendirme	151
Çıkma Ekini Değerlendirme	152
Araç Ekini Değerlendirme	153
 Sözel Üretim Değerlendirmesi	
Yönelme Ekini Değerlendirme	154
Belirtme Ekini Değerlendirme	158
Kalma Ekini Değerlendirme	162
Çıkma Ekini Değerlendirme	166
Araç Ekini Değerlendirme	170

1

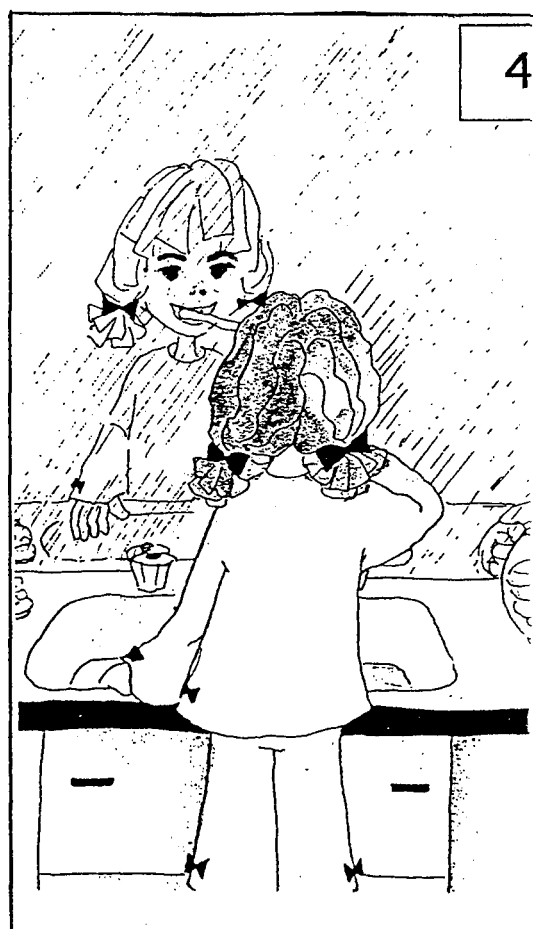
2

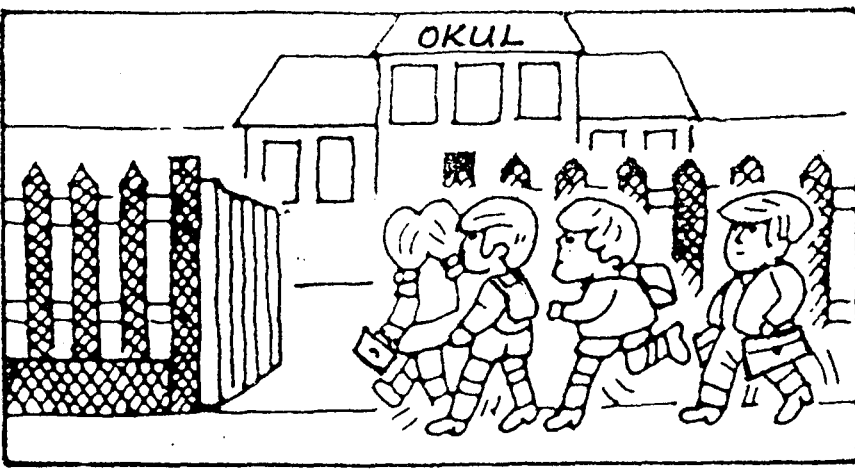

3

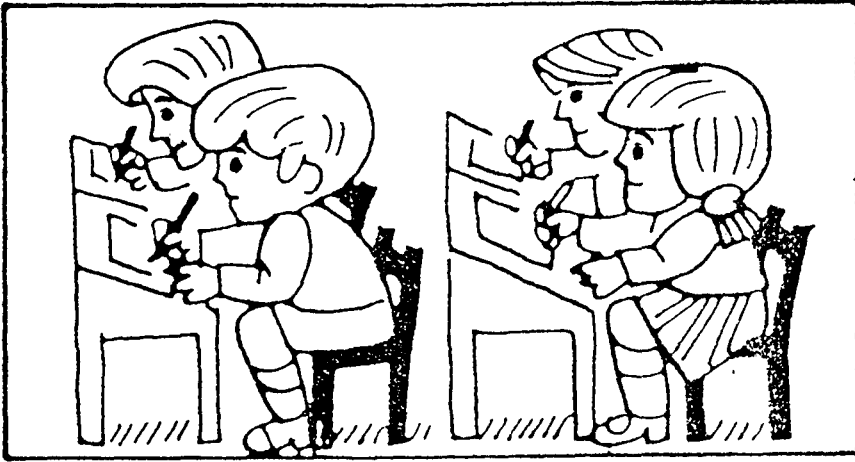

4

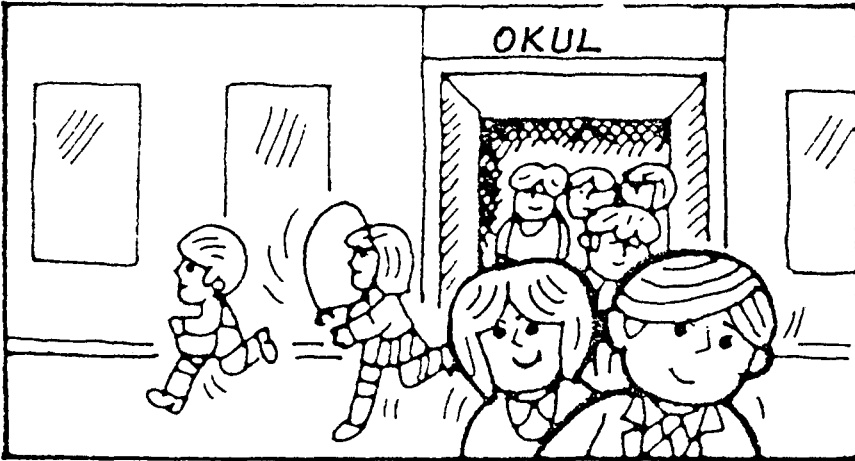

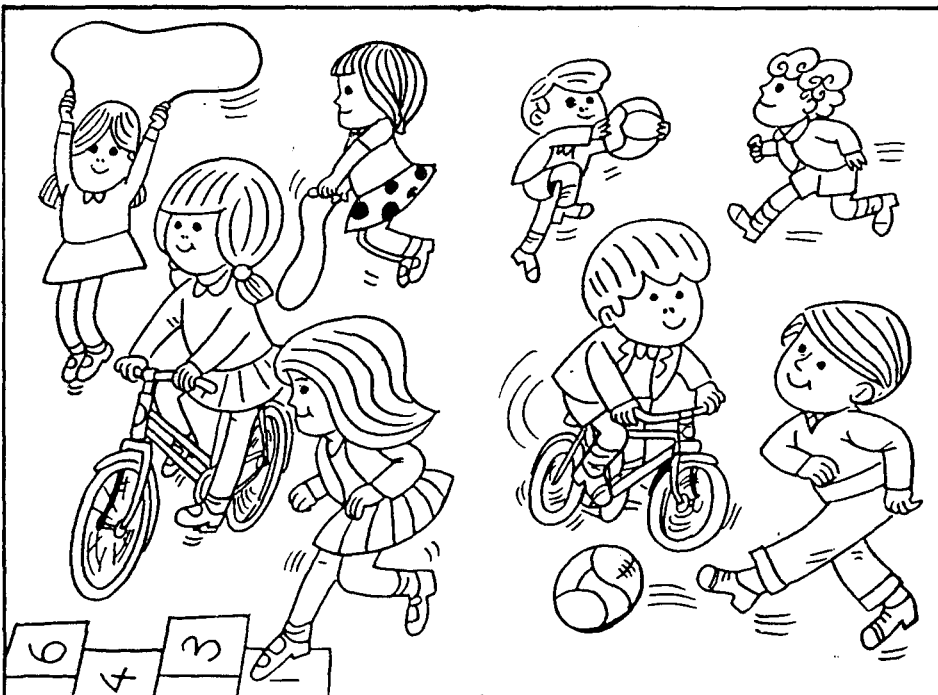
1

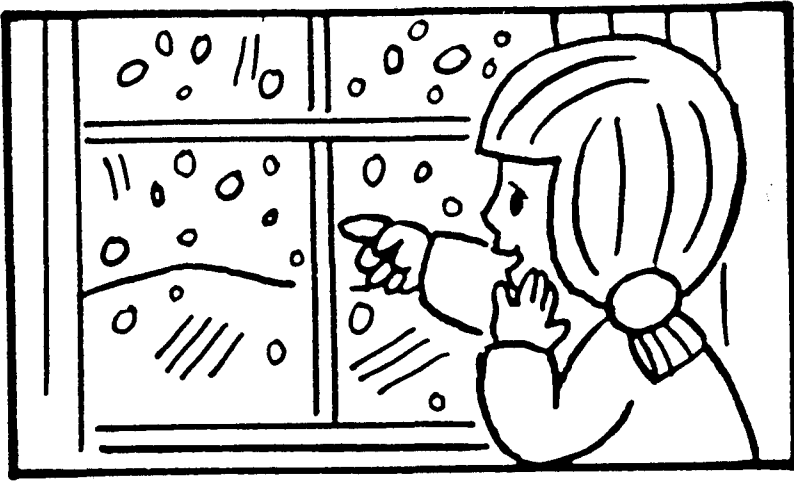
2

3

4

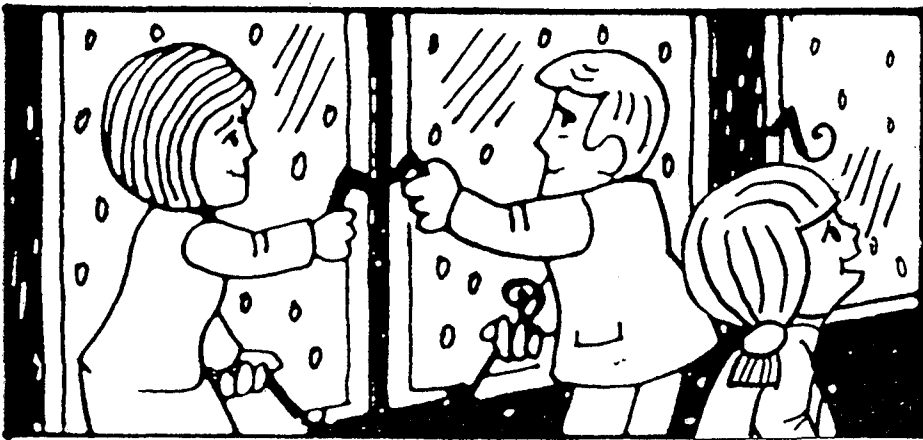
1

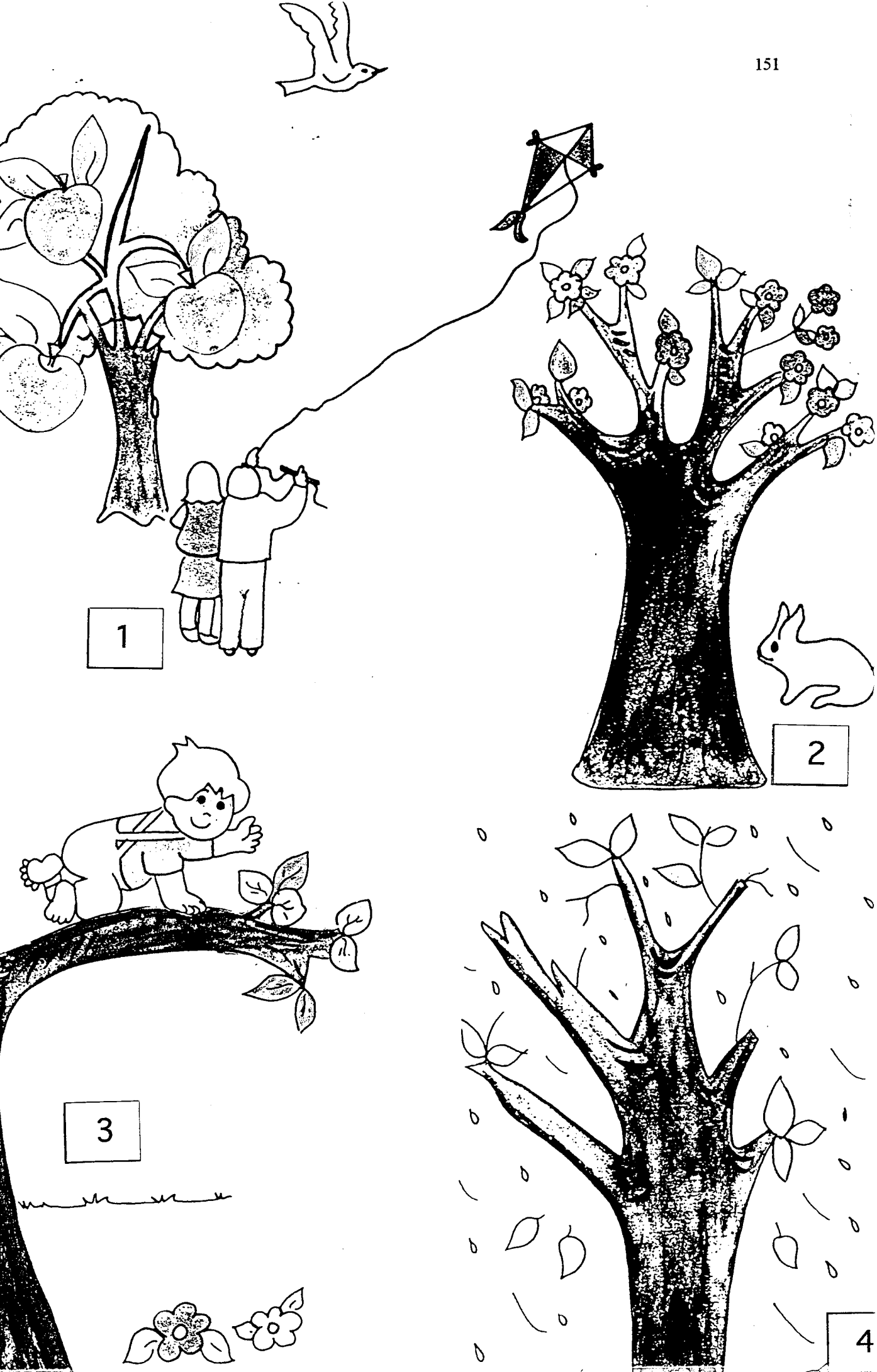
2

3

4

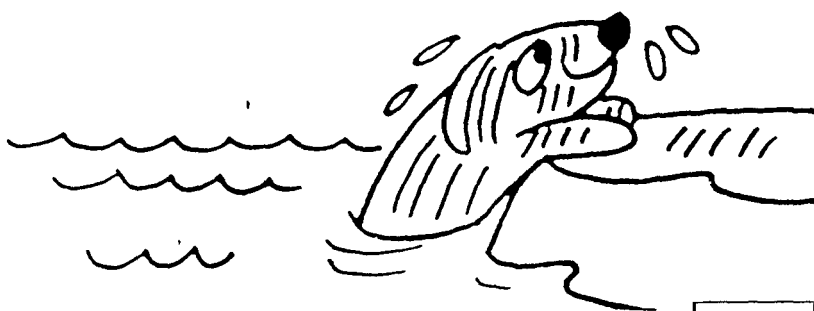

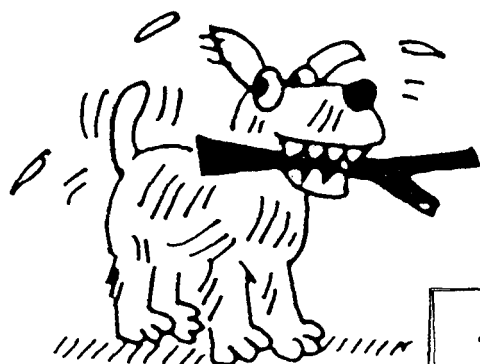
1

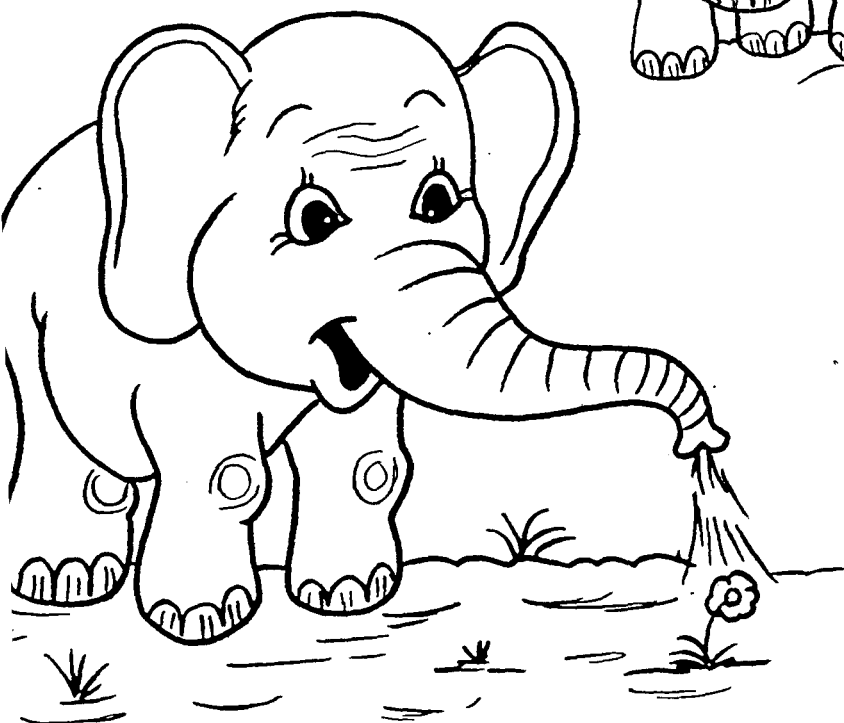
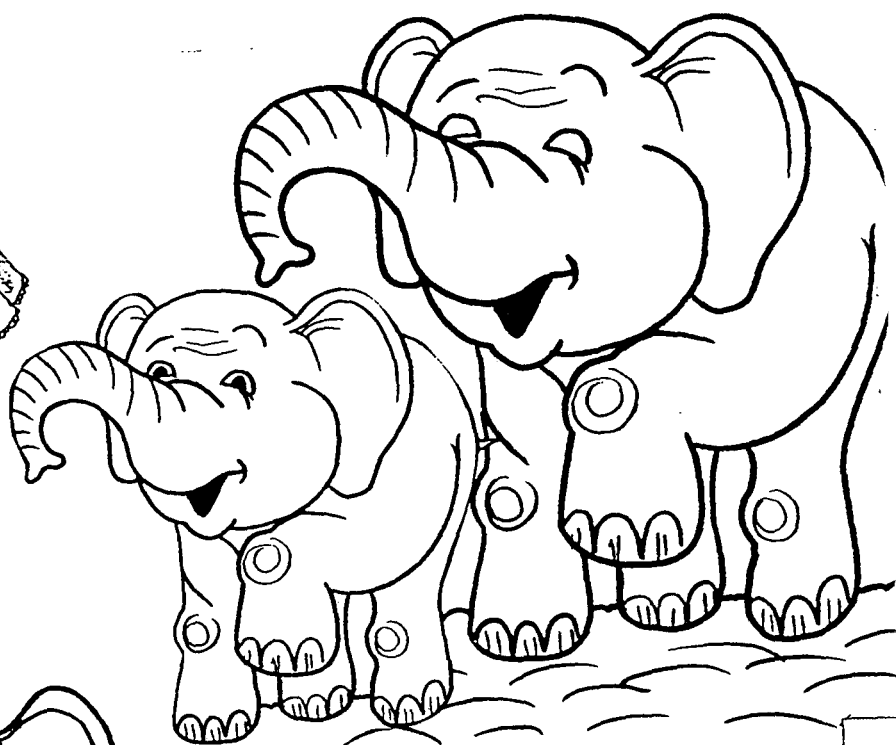
2

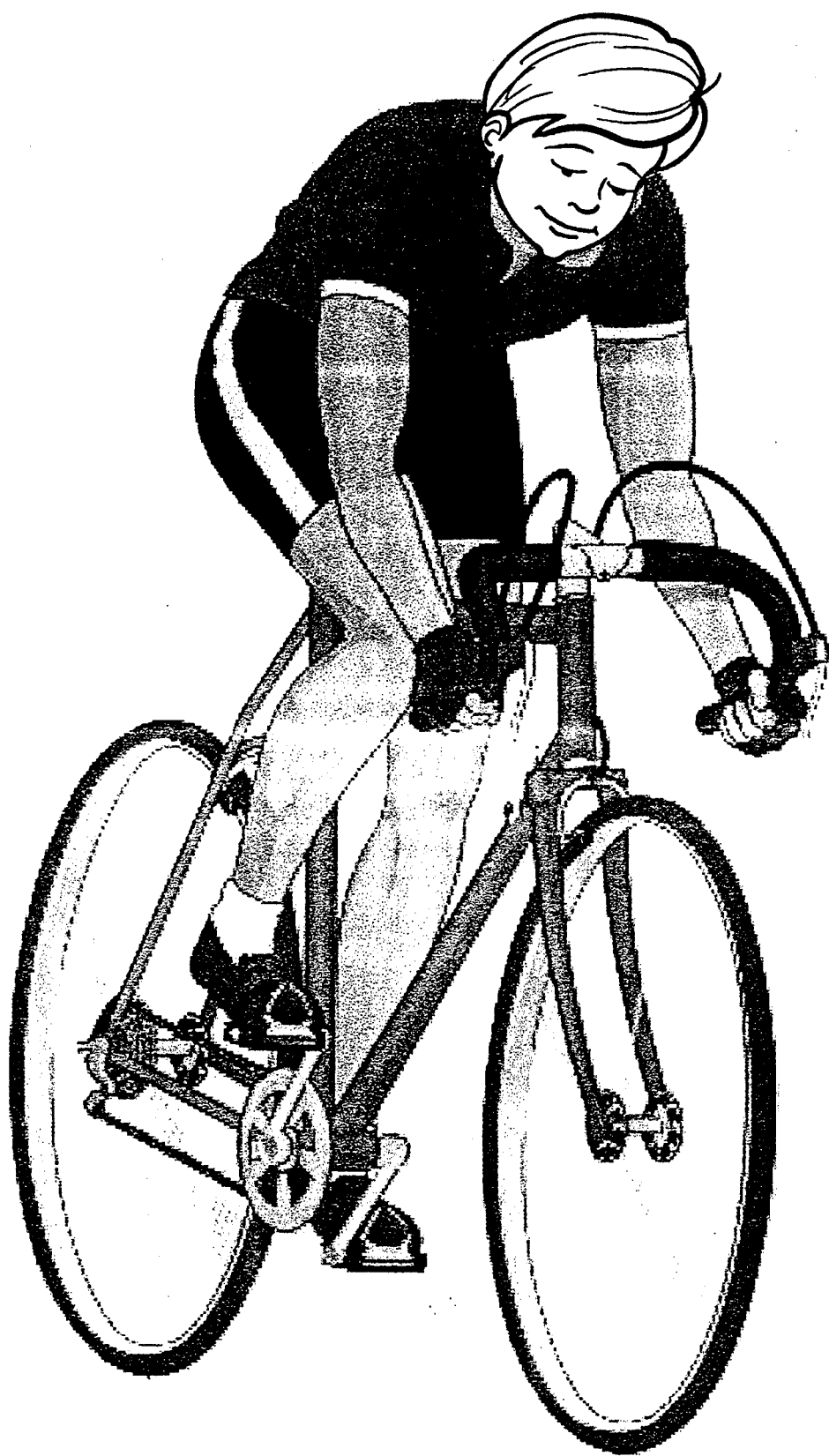

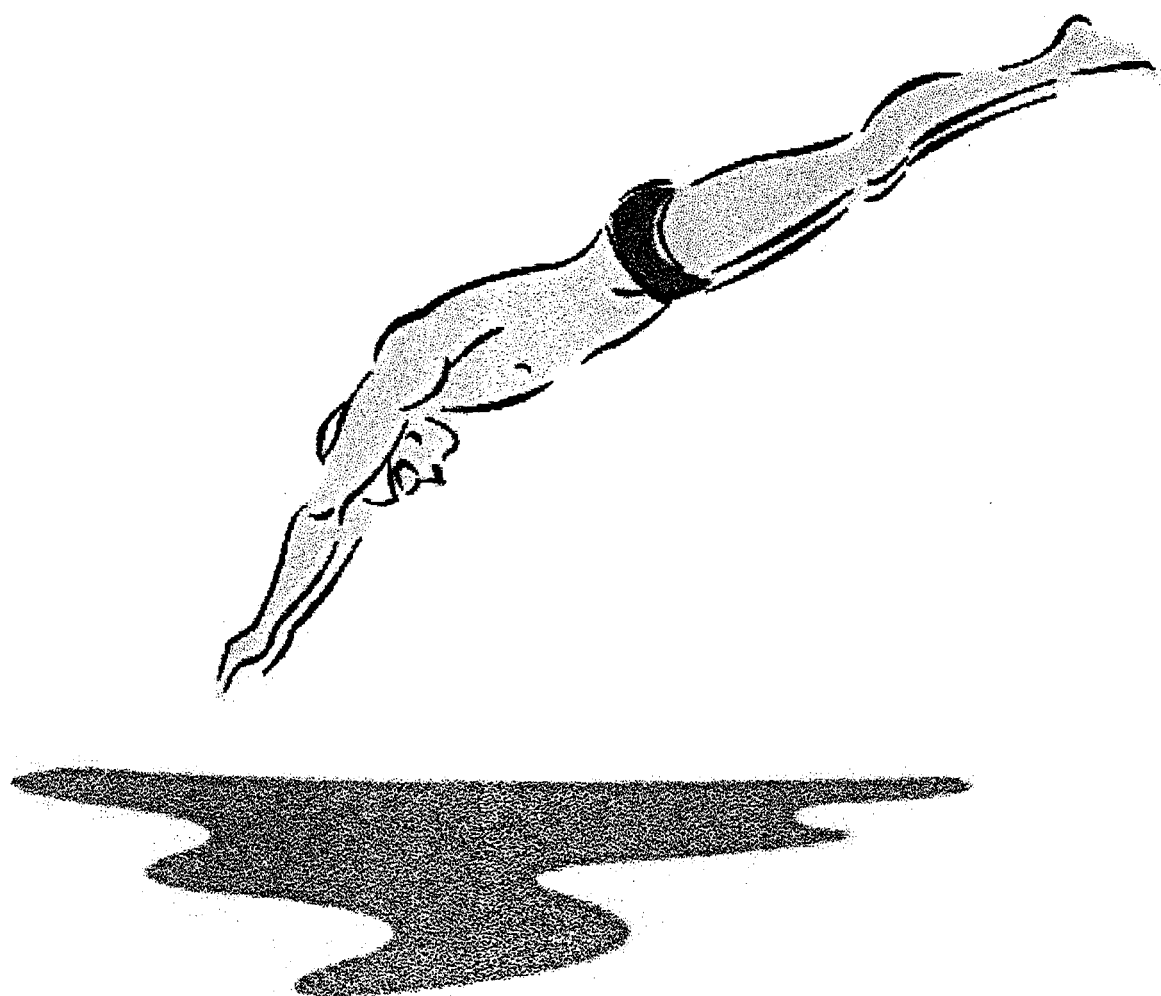
3

4

ALİ

